

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**FRANSA'DA DİN EĞİTİMİ:
ALSACE-MOSELLE BÖLGESİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve KILINÇ

BURSA 2019

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**FRANSA'DA DİN EĞİTİMİ:
ALSACE-MOSELLE BÖLGESİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Merve KILINÇ

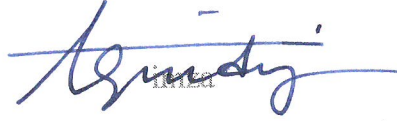
Danışman:

Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

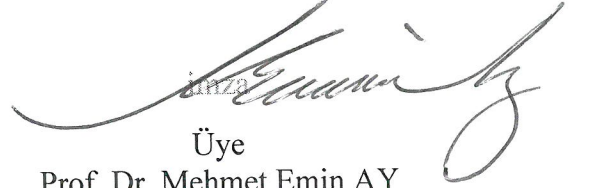
BURSA 2019

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

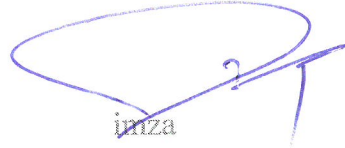
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701621020 numaralı Merve KILINÇ'ın hazırladığı "Fransa'da Din Eğitimi: Alsace-Moselle Bölgesi Üzerine Bir Araştırma" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 04 / 07 / 2019 günü 10.00 – 11.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının (BAŞARILI / BAŞARISIZ) olduğuna (OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU) ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Kom. Başkanı)
Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi

Üye
Prof. Dr. Mehmet Emin AY
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi

Üye
Prof. Dr. Ahmet KAVAS
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi

04 / 07 / 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Fransa’da Din Eğitimi: Alsace-Moselle Bölgesi Üzerine Bir Araştırma**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12.06.2019

İmza

Adı ve Soyadı : Merve KILINÇ

Öğrenci No : 701621020

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü : Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 12 / 06 / 2019

Tez Başlığı / Konusu: "Fransa'da Din Eğitimi: Alsace-Moselle Bölgesi Üzerine Bir Araştırma"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam x + 114 sayfalık kısmına ilişkin 12 / 06 / 2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12 / 06 / 2019

İmza

Adı Soyadı:	Merve KILINÇ
Öğrenci No:	701621020
Anabilim Dalı:	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı:	DİN EĞİTİMİ
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

imza

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

12/06/2019

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Merve KILINÇ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x + 114
Mezuniyet Tarihi	: /...../2019
Tez Danışmanı	: Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

FRANSA'DA DİN EĞİTİMİ: ALSACE-MOSELLE BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fransa devleti kendini laik ve demokratik bir cumhuriyet olarak tanıtmaktadır. 1905 yılında din ve devlet birbirinden ayrılmış ve din ferdi bir hak olarak telakki edilmiştir. Bu tarihte Alman imparatorluğun hâkimiyeti altında olan Alsace-Moselle bölgesinde bu yasa uygulanmamıştı. Dolayısıyla din ve devlet ayırımı gerçekleşmemişti. 1918 yılında bu toprakların tekrar Fransız devletinin olunca, Fransız devleti o bölgeye has bir statü inşa etmişti. 1919 yılında Fransız mevzuatının bu bölgelerde uygulanması üzerine bir oylama yapıldı ve yapılan oylama sonucunda Fransız mevzuatının bu bölgelerde uygulanmaması ve eski eğitim sisteminin muhafazası kabul görmüştü. Eski eğitim sisteminin laik olmaması, 1918 yılından önce var olan din derslerinin devamına işaret etmekteydi. Bu tarihten sonra Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi yasal bir şekilde hala eğitim sisteminde bulunmaktadır.

Bu çalışma Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi araştırmayı hedeflemektedir. Bu tez alanında bir ilk olduğu için doküman incelemesine dayalı tasvirî bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu çalışmada Fransa'da ve özellikle Alsace-Moselle bölgesindeki genel eğitim sistemi ve din eğitimi, ülkenin tarihî arka planı, örgün eğitiminin yapısının nasıl şekillendiği, din eğitimi ve eğitim sisteminin dayandığı hukuki dayanakların neler olduğu, din eğitimi hakkında hangi tartışmaların yapıldığı ve özel okullarda yer alan din eğitiminin mahiyeti incelenmiştir. Ayrıca Alsace-Moselle'de din eğitiminin istisnai olarak verilebilmesinin nedenleri, bölgenin sahip olduğu özel statünün hangi imtiyazları sağladığı, din eğitimi tarihinin nasıl şekillendiği, kamu okullarda verilen din eğitiminde hangi model ve yaklaşımlar benimsendiği, din ve ahlak eğitiminin okul müfredatlarında nasıl bir içerikte yer aldığı, din eğitimi ve öğretiminden yararlanma imkân ve fırsatları bakımından farklı din ve mezhep mensuplarının, özellikle de Müslümanların durumları neler olduğu gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fransız eğitim sistemi, Alsace-Moselle, din ve siyaset, din eğitimi, din ve kilise, din ve devlet

ABSTRACT

Name and Surname : Merve KILINÇ
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Department of Philosophy and Religious Studies
Branch : Religious Education
Degree Awarded : Master of Arts
Total Page Number : x + 114
Degree Date :/...../2019
Supervisor : Asst. Prof. Dr. Turgay GÜNDÜZ

RELIGIOUS EDUCATION IN FRANCE: A STUDY ON THE REGION OF ALSACE-MOSELLE

The state of France introduces itself as a secular and democratic republic. In 1905, religion and state were separated from each other and religion was considered as a personal right. In the Alsace-Moselle region, which was dominated by the German Empire at the time, this law could not be applied. Therefore, there was no separation of religion and state. In 1918, when the French state was re-established, the French state created a special status. In 1919, a vote was held on the implementation of French legislation in these regions. As a result of the voting, French legislation was not implemented in these regions and the old education system was accepted. The non-secular education system pointed to the continuation of the religious classes that existed before 1918. Since then, religious education in the Alsace-Moselle region is legally maintained in within the educational system.

This study aims to investigate religious education in the Alsace-Moselle region. As this is relatively new research topic in Turkey, research design of this thesis is mainly descriptive based on documentary study. In this study, the general education system and religious education in France with a focus on Alsace-Moselle region were examined. This study also investigates the historical background affecting the structure of the educational system of the country, the structure of formal education, the legal basis on which religious education and education system is based, the discussions about and the content of religious education in private schools. In addition, the reasons for exceptional religious education in Alsace-Moselle, the privileges provided by the special status of the region in the field of religious education, the models and approaches adopted in religious education in public schools, the opportunities of different religious and sect members, especially Muslims, questioned in this study.

Keywords: French education system, Alsace-Moselle, religion and politics, religious education, religion and church, religion and state.

ÖNSÖZ

Alsace-Moselle (Alzas-Mosel) bölgesi Fransız ve Alman kültürlerini içinde barındıran ve dikkat çekici tarihe sahip bir Fransız eyaletidir. Alsace-Moselle’de oturan vatandaşların tercihlerine istinaden yaklaşık yüzyıl önce tanınan yerel statü bugün hâlâ devam etmektedir. Tanınan bu yerel statü, bizim konumuzla yakından ilgili olan yerel eğitim statüsünü de içermektedir. Bu çalışmada, Alsace-Moselle bölgesinde halen yürürlükte olan eğitim sistemi incelenerek bu sistem içerisinde din eğitiminin tarihsel gelişimi ve nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Araştırmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi ve alt problemleri, amacı, konusu, önemi, araştırmanın yöntemi, kavramlar ve tanımlar ve son olarak kapsam ve sınırlılıklara yer verilmektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde Fransa’nın eğitim sistemi ve dinin yeri araştırılmıştır. Bu bölümde Fransız devletinin tarihi seyri, eğitim sisteminin dayandığı temel yasalar, örgün eğitim sisteminin yapısı, Fransa’da dinin ve din eğitiminin yasal zemini, özel okullar, bazı önemli kavramların tanımı ve bu konu ile ilgili tartışmalar incelenmektedir. İkinci bölümde, öncelikle Alsace-Moselle bölgesinin tarihsel arka planı, demografik yapısı ve Fransız genel eğitim sistemi ile farkları incelenmiştir. Daha sonra, bölgenin sahip olduğu özel statü, din eğitim ve öğretiminin tarihi, yasal dayanakları, benimsenen din öğretim yaklaşımları, örgün eğitim kademelerinde din eğitimi, ahlak öğretimi, yerel statünün kaldırılması üzerine tartışmalar incelenmiş ve bu bölgede Müslümanların din eğitimi hakkında tespitler yapılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmamızın genel bir değerlendirilmesi yapılmış, önerilere yer verilmiştir.

Tez konumun tespit edilip sınırlandırılmasında, kaynaklara ulaşmamda, tezimi yönlendirme ve bilgilendirme hususlarında bana yardımını esirgemeyen ve kıymetli zamanını ayırmakta hiç tereddüt etmeyen; beni motive ederek çalışmamı tamamlamak için sürekli cesaretlendiren kıymetli danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi Turgay Gündüz’e teşekkür etmeyi borç bilir, saygı ve şükranlarımı sunarım. Tez savunma jürimde bulunup kıymetli eleştiri ve değerlendirmeleriyle çalışmamda katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet Kavas ve Prof. Dr. Mehmet Emin Ay’a da teşekkürlerimi iletmek isterim. Ayrıca, yüksek lisans öğrenimim süresince maddi ve manevi katkılarından dolayı Türkiye Diyanet Vakfı’na, her konuda yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşım Aslıhan Gül’e ve Alsace bölgesi ile ilgili bilgilere ulaşmamda bana yardımcı olan din görevlisi değerli arkadaşım Fatma Işık’a şükranlarımı arz ederim.

Hayatımın her safhasında, gerek maddi gerek manevi yönden desteklerini hiç esirgemeyen, bana güvenen ve sürekli dua eden biricik aileme; özellikle anneme ve babama ve sevgili eşim Emre Kılınç’a sonsuz ve en içten teşekkürlerimi sunarım.

Merve KILINÇ
Sakarya-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI VE ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
4. KAVRAMLAR VE TANIMLAR.....	4
5. KAPSAM VE SINIRLILIK	6
BİRİNCİ BÖLÜM FRANSA EĞİTİM SİSTEMİ VE DİN	7
1. TARİHİ, SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ BAKIMDAN FRANSA	7
1.1. Tarihi Yönüyle Fransa.....	7
1.2. Sosyo-Kültürel ve Dinî Yönüyle Fransa.....	8
1.2.1. Laiklik	9
1.2.2. Din	14
2. FRANSIZ EĞİTİM SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL YASALAR	17
2.1. 16 Haziran 1881 Jules Ferry Yasası.....	17
2.2. 28 Mart 1882 Jules Ferry Yasası.....	17
2.3. Debré Yasası.....	18
3. ÖRGÜN EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI	18
3.1. Okulöncesi Eğitim	19
3.2. İlkokul.....	20
3.3. Ortaokul (Collège)	21
3.4. Lise	22
3.5. Yüksek Öğretim	25
4. FRANSA'DA DİNİN VE DİN EĞİTİMİNİN YASAL ZEMİNİ.....	25
4.1. Fransa Anayasası ve Yasalarında Din	25
4.2. Devlet Okullarında Din Öğretimi	27
4.3. Okullarda Dinî Semboller	30
5. DEVLET OKULLARINDA DİN EĞİTİMİ HAKKINDA TARTIŞMALAR.....	32
5.1. Devlet Okullarında Din Öğretiminin Gerekliğini Savunanlar ve Gerekçeleri	34
5.2. Devlet Okullarında Din Öğretimi Yapılması Aleyhine Görüşler ve Gerekçeleri	36

6. ÖZEL OKULLARDA DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	38
6.1. Devlet ile Sözleşme Altında Olan Okullar	39
6.2. Sözleşmesiz Okullar.....	41
İKİNCİ BÖLÜM ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNDE DİN EĞİTİMİ	44
1. ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ	44
1.1. Tarihsel Arka Plan	44
1.2. Bölgenin Demografik Yapısı	46
1.3. Genel Eğitim Sistemi	48
2. BÖLGENİN SAHİP OLDUĞU ÖZEL STATÜ.....	51
2.1. Yerel Hukuk Tarafından Tanınan Kültler	52
2.2. Yerel Hukuk Tarafından Tanınmayan Kültler	52
2.3. Kültlerin Hukuki Dayanakları.....	53
2.3.1. Konkordato Anlaşması.....	53
2.3.2. Organik Maddeler.....	54
3. DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ.....	55
3.1. Din Eğitimi Tarihi.....	57
3.1.1. 1918'e Kadar Alsace-Moselle'de Din Eğitiminin Durumu.....	57
3.1.2. 1918-1945 Arası Alsace-Moselle'de Din Eğitimi	59
3.1.3. 1945'ten Sonra Alsace-Moselle'de Din Eğitimi.....	62
3.2. Din Eğitiminin Yasal Dayanakları.....	62
3.2.1. Yerel İlköğretim Okullarının Yasal Dayanakları	62
3.2.2. Yerel Ortaöğretim Okullarının Yasal Dayanakları	64
3.2.3. Kararnameler	64
3.2.4. 29 Eylül 1969 Genelgesi.....	65
3.2.5. Eğitim Yasası	66
3.3. Örgün Din Öğretimi.....	67
3.3.1. Örgün Din Öğretiminde Benimsenen Din Eğitimi Modeli.....	67
3.3.2. Farklı Öğretim Kademelerinde Din Öğretimi	70
3.3.2.1. İlkokul.....	70
3.3.2.2. Ortaokul	73
3.3.2.3. Lise	75
3.3.2.4. Yükseköğretim.....	77
3.3.3. Din Öğretmenlerinin Mesleki Formasyonları ve İstihdamı	79
3.3.4. Ahlak Öğretimi.....	81
3.4. Din Eğitim ve Öğretimi Derslerine Katılım	83
4. MÜSLÜMANLARIN DİN EĞİTİMİ.....	84
4.1. Müslüman Çocukların Din Eğitimi.....	84
4.2. İslam Dininin Tanınmış Kültler Arasına Girmesi İçin Gösterilen Çabalar	88
5. YEREL STATÜNÜN KALDIRILMASI ÜZERİNE TARTIŞMALAR	91
SONUÇ VE ÖNERİLER	94
KAYNAKLAR.....	98
ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNDE DİN EĞİTİMİ-ÖĞRETİMİ KRONOLOJİSİ (1789-2019).....	106
EKLER	111

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgiler
a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen rapor
a.g.p.	: Adı geçen program
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİTİB.	: Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği
Ed.	: Editör/yayına hazırlayan
INED	: Institut National d'Études Démographiques (Ulusal Demografik Araştırmalar Enstitüsü)
INSEE	: Institut National de la Statistique et des Études Économiques (Fransa İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Milli Merkezi)
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
s.	: Sayfa/sayfalar
S.	: Sayı
Haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

İlk insanın yeryüzünde var olduğu andan itibaren din ve eğitime ihtiyaç duyulmuştur. Bugün, sekülerleşme ve globalleşmeye rağmen din ve eğitime duyulan ihtiyaç hâlâ devam etmektedir. Çeşitli milletler ve medeniyetler arasında din eğitimi gelişmiş, farklı yaklaşımlar, metotlar ve eğitim sistemleri kullanılır olmuştur.

Fransa, yönetim biçimi itibariyle cumhuriyeti benimsemiş, dine yaklaşımı itibariyle ise laik bir ülkedir. Laiklik, din ve devletin birbirinden bağımsız olmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkede hiçbir din, devlet dini olarak tanınmamaktadır. Devlet işlerini dinden ayrı tutan bu cumhuriyetin eğitim sistemi de laiktir. Bu nedenle eğitim sistemi içerisinde din öğretimine yer vermemektedir. Fakat Alsace-Moselle (Alzas-Mozel) bölgesi bunun istisnası sayılabilir. Çünkü bu bölgede din-devlet ilişkileri ve din öğretimine yaklaşım, diğer bölgelere kıyasla olduğundan daha farklıdır. Laikliği benimsemiş olan bu devletin hududu içinde yer alan Alsace-Moselle bölgesine neden böyle bir ayrıcalık tanınmıştır? Neden din eğitime yer verilmesine müsaade edilmiştir?

Bu çalışmanın problemi, din-devlet ilişkileri ve din öğretimine farklı yaklaşım sergileyen bu bölgede din eğitiminin tarihsel seyrinin nasıl geliştiği, hukuki dayanaklarının ne olduğu, din öğretiminin örgün eğitim sistemi içerisinde nasıl şekillendiğidir.

Bu genel problem doğrultusunda, aşağıdaki problemler de incelenmiş ve cevaplar aranmıştır.

- Fransız eğitim sistemi içerisinde dinin yeri nedir?
- Fransa'da din ve/veya ahlak eğitime yer verilmiş midir?
- Fransa ile Alsace-Moselle bölgesi arasında farklılıklar var mıdır? Var ise bu farklılıklar nedir?

- Alsace-Moselle bölgesinde var olan devlet okullarının müfredatlarında, din ve ahlak eğitimi hangi oranda ve nasıl bir içerikle yer almaktadır?
- Benimsenen din eğitimi yaklaşımları / modelleri nelerdir?
- Farklı kült ve mezhep mensuplarının durumu nedir?
- Alsace-Moselle bölgesinde yaşayan Müslüman toplumun din eğitimi ihtiyaçları yeterince karşılanabilmekte midir? Bu bölge özelinde bu alanda yaşanan sorunlar nelerdir?
- İslam'ın bir kült olarak tanınmamasının Müslümanların din eğitimi üzerinde ne tür etkileri olmuştur?

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın *konusu*, yerel statünün özelinde bulunan ve Fransa'da bir istisna olan Alsace-Moselle' deki din eğitimi ve öğretimidir. Bu bölge, diğer eyaletlerden ayrı bazı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin kaynağı ise kendi bölgesine has olan yerel durumudur. Yerel statü, belirli bir eyalete tanınan ve uygulanan hukuki bir haktır. Bu hak bu bölgelerinin geçmişte bir dönem (1870 yılından önce) Fransa devletine ait olmaları daha sonra Almanların eline geçmeleri (1871-1918) ve tekrar Fransız topraklarına (1918) ait olmaları ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla 1918 yılından itibaren bu iki bölgenin Fransız topraklarına tekrar girmeleri ile 1919 yılında yerel statü inşa edilmişti. Bu özel durum çeşitli alanları kapsamakla birlikte bu çalışmanın konusu dolayısıyla bizi ilgilendiren kısmı eğitim ve kültlerle ilgili alanlardır.

Bu araştırmanın *amacı*, genel eğitim sisteminden kendine has bir takım özellikleri ile ayrılan Alsace-Moselle'de uygulanan din ve ahlak eğitimi teorik temelleri, hukuki dayanakları, öğretim yaklaşımları ve uygulama biçimleriyle tespit etmek ve diğer bölgeler ile farklılaşan yönlerini ortaya koymaktır. Tezin sonucunda bölgede yer alan din eğitimi hakkında temel başlıkları vermiş olmayı ve Alman ve Fransız kültürlerini kendi içerisinde barından bu topraklar örneğinden hareketle yerel din eğitimi sistemi hakkında genel bir şema sunmayı hedeflemekteyiz.

Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi meselesi, özellikle Fransa'da gündemden düşmeyen bir meseledir. Medya organlarından sürekli bu bölgenin yerel statüsünün kaldırılması ve bilhassa din derslerinin kaldırılıp kaldırılmaması ile ilgili haberler

yayımlanmaktadır. Bu bölgede yapılan din derslerinin tarafsız ve laik olan Fransız yönetim sistemi ile bağdaşmadığını, tanınan kültürlere verilen imtiyazların diğer dinlere verilmemesinin haksızlık olduğunu, din derslerinin yalnızca Katolik, Yahudi ve Protestan talebelerine imtiyaz olarak sunulup, diğer dinlere mensup olan öğrencilerin bu imkândan yararlanamamaları üzerine birçok argümanlar geliştirilmekte ve çeşitli platformlarda tartışmalara konu olmaktadır. Yakın bir dönemde yapılan münakaşalar arasında, bütün dinleri kapsayan, Dinlerarası ve Kültürlerarası Diyalog Dersleri (Cours d'Education au Dialogue Interreligieux et Interculturel-EDII) yapılmasına imkân tanınması da yer almaktaydı. Din derslerinin yalnızca tanınan kültürlerle sınırlı olmayıp diğer din ve inanç mensuplarını da kapsamasını isteyen bir kesimin yanı sıra bu derslerin tümünden müfredattan çıkarılmasını isteyen aşırı laiklik yorumunu benimseyenler de bulunmaktadır. Ayrıca laik bir kesim din dersine katılımın net bir düşüş içinde olduğu argümanını sıkça kullanmakta ve derslere giren öğrencilerin sayılarının da gün geçtikçe azaldığını bildiren anketler yayımlamaktadırlar. Kısaca, bu durumun kamuoyunda sürekli gündeme gelmesi ve incelenen bölgenin Fransa devletinin laiklik ve din öğretimi hususunda genel yaklaşımına aykırı uygulamaları içermesi bakımından bu çalışmada araştırma mevzusu yapılması önem arz etmektedir.

Ayrıca bu çalışmayı önemli kılan başka bir husus ise, Fransa'nın Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi ve öğretimi sorununun şimdiye kadar yüksek lisans veya doktora düzeyinde bir araştırma konusu yapılmamış olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı araştırmamızın, bu alanda yapılacak diğer çalışmalara da yol gösterici olması umulmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız doküman incelemesine dayalı nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Fransız müelliflerin eserleri, makaleler, gazete haberleri, dergiler, Milli Eğitim Bakanlığının siteleri, hukuki metinleri içeren resmi siteler çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Yararlanılan belgeleri incelerken, bilhassa doğrudan din eğitimi konusunu ele alan kitap ve makaleleri seçmeye özen gösterdik.

Çalışmamız Alsace-Moselle bölgesinin din eğitimi tarihine ilişkin bilgiler verdiği için yalnızca aktüel olan bilgileri içermemektedir. Ayrıca yazılı eserlerin yanı sıra güncel

olayları takip edebilmek adına, gazete, dergiler, devlet yönetimi altında olan ve yasaları içeren hukuki metinlere ilişkin internet siteleri çalışmamız için önemli referanslar olarak değerlendirilmiştir. Gazete, dergi ve hukuki metin, yasa ve bilgileri içeren devlet sitelerine internet üzerinden erişim daha hızlı ve pratik olduğundan çevrimiçi kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Literatür incelemesi sırasında, Fransız genel eğitim sistemi ile ilgili eserlerin yanı sıra, Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi konusu ile alakalı kitapların taraması yapılmış, daha sonra bu konu ile alakalı dergi/gazeteler incelenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda bütün bilgi ve fikirler toplanıp başlıklar altında derlenmelerine gayret edilmiştir. Alsace-Moselle bölgesindeki din eğitim tarihini, hukuki dayanaklarını, örgün eğitim sistemi içerisinde dinin nasıl ele alındığını, kullanılan yaklaşımları konu edinen eserler çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Konu ile ilgili elde edilen Fransızca, Türkçe belgelerden imkân dâhilinde istifade edilmeye çalışılmıştır.

Tarama yönteminin yanı sıra din öğretmenleri ile mülakatlar yapılması planlanmış, ancak bu çalışmanın yapıldığı dönemde Olağanüstü hâl (OHAL) sebebi ile bölgedeki örgün eğitim kurumlarına girmemize, kurum yetkilileri ile görüşüp mülakat yapmamıza izin verilmemiştir. Dolayısıyla bu erişim yasağı nedeni ile planlanan ayrıntılı görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Yalnızca, Strazburg şehrinde 2015 yılında DİTİB tarafından açılmış olan Özel Yunus Emre lisesinin din öğretmeniyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek konunun pratik boyutları hakkında veriler toplanmıştır.

4. KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Fransızca eğitim yani “education,” Latince olan “educatio” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime “yiyecek” anlamındaydı. “Educatio” kelimesi ise iki fiilden gelmektedir: “educare” ve “educere.” “Educare” beslemek anlamında iken, “educere” yükseltmek, çıkarmak, doğurmak anlamındadır. Dolayısıyla “educatio” terimine göre çocuğun eğitimi öncelikle çocuğun yiyecek, fiziki ve bedensel ihtiyaçlarını karşılamak anlamındaydı. Fakat daha sonra bu terimin anlamı değişti ve entelektüel ve moral açıdan ele alındı. Yani önceleri eğitim terimi çocuğun büyümesine yardımcı olmak iken daha

sonra çocuğun zihin gelişimine yardımcı olmak anlamını taşımıştır.¹ Bugün Fransızca sözlüklerinde eğitim, “bir insanın fiziksel, ahlaki ve entelektüel yetenekleri edinmesini sağlanan araçların uygulanması; yani edinilen bilgi” anlamındadır.² Türkçe kaynaklarda ise eğitim, “terbiye, tadrîs, te’dîb, tehzîb, siyaset, tezkiye, irşad” anlamlarına gelmektedir.³ Genel olarak eğitim “insanın eğitebilir özelliğinden hareketle belli amaçlara ulaşmak için yapılan kasıtlı ve planlı etkileme çabaları” olarak tanımlanmaktadır.⁴ Bu çalışmadaki eğitim kelimesi günümüzdeki anlamıyla kullanılmıştır.

“Din” sözcüğünün etimolojisi Latince bir kelime olan “religio” kelimesinin karşılığıdır. “Religio,” “scrupule” kelimesinin karşılığı olup “vicdan” anlamındadır. “Religio” lüğatinin etimolojisi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklarda din, “religare” den geldiği ve “bağlamak” anlamında olduğu ifade edilmektedir. Diğer kaynaklarda “religio,” “relegere” fiilinden türediği ve “toplamak, birleştirmek” anlamlarını ihtiva ettiği kaydedilmektedir. Ansiklopedi maddesinde tercih edilen etimoloji “religare” kelimesidir. Dolayısıyla din “yaratılmış olanı Yaraticıyla, insanı Tanrı ile yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren aziz ve kutsal ilişkiler kümesi” olarak tanımlanmaktadır.⁵

“Din” ve “eğitim” kelimelerinden oluşan “din eğitimi” Fransızcada, “bir dinin inançlarına ve dinin uygulanmasına yönelik bir öğretimdir. Din eğitimi, çocukların ebeveynlerin ilgilenmeleri ile öncelikle aileler ve dinî topluluklarda (Kiliseler) gerçekleşmektedir.”⁶

“Kült”, dışsal tezahürlerinde ve pratikte düşünülen din; Katolik, Protestan dini, olarak tanımlanmaktadır.⁷ Dolayısıyla burada “kült” kelimesinin geniş bir anlamda “din”

¹ Lucien Morin, Louis Brunet, *Philosophie de l'Education*, Canada: Les Presses de L'Université Laval, 2000, s.12-13.

² Dictionnaire de la Langue Française, “Education,” Ed. Alexandre Falco, 2007, s.164.

³ Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, “Tâlim ve Terbiye,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39, s.515.

⁴ Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, 1981, s.470.

⁵ M. A. Mazure, “Dictionnaire Etymologique de la Langue Française et Universelle (Religion),” *Librairie Classique d'Eugène Belin*, 1863, s.407.

⁶ Christian Starck, “Éducation Religieuse et Constitution,” *Revue Française de Droit Constitutionnel*, Presses Universitaires de France, S.53, 2003, s.17. <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-droit-constitutionnel-2003-1-page-17.htm> , (01.11.2018).

⁷ Fransızca Sözlük, “Dictionnaire Larousse,” Kült Maddesi, [Culte],” <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/culte/21053> (15.09.2018).

olarak kabul edildiği görülmektedir. Francis Messner'a göre, "bir din veya kilise, bir tanıma prosedürü veya vergi muafiyeti talebi sonrasında idare veya hâkim tarafından" tanımlandığı zaman kült olarak adlandırılmaktadır. Bu terim 13. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmış, o dönemde dinî politikalar ve aktiviteyi sadece ritüel işlemlere sınırlamayı amaçlamıştı. Günümüzde ise bu terim, ayrıca ayinle ilgili kutlamaları, din bakanlarının eğitimini, inançların aktarılmasını, çocukların ve yetişkinlerin dinî eğitimini ve din için kullanılan mirasın yönetimini de içeren⁸ geniş bir anlama sahip olmuştur. İkinci tanımda da görüldüğü üzere "kült" kelimesinin yalnızca din anlamına gelmemekte, aynı anda Kilise anlamı da taşımaktadır.⁹

Netice olarak "kült", din, kilise ve ayin veya uygulamaların gerçekleşmesi için yapılan törenler anlamlarına sahiptir. Ayrıca kültürler kategorize edilip ikiye ayrılmaktadır: tanınan kültürler ve tanınmayan kültürler.

5. KAPSAM VE SINIRLILIK

Fransa'da din eğitimi konusunun geniş ve kapsamlı olması nedeni ile süjeyi bir bölge ile sınırlandırdık. Araştırmayı Alsace-Moselle ile sınırlandırılmasının başka bir sebebi ise, kamu okullarında din eğitimi derslerinin verilmesine devlet tarafından müsaade edilen bir bölge olmasıdır. Bununla birlikte, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Fransız eğitim sistemi hakkında genel bilgiler verilmiş ve bu sistem içerisinde dinin yeri incelenmiştir.

Araştırmanın veri toplama aşamasında Fransa'da sıkıyönetim ilan edilmiş, bu nedenle din eğitimi kurumlarında yapılması planlanan gözlem ve görüşmeler bu özel durum dolayısıyla izin alınamadığından gerçekleştirilememiştir. Bazı din veya inanç mensupları daha içe kapanık yapıları dolayısıyla konu ile ilgili bilgi paylaşımında çekingen davrandıklarından her kesimden aynı ölçüde verilerin toplanması mümkün olamamıştır.

⁸ Hélène Halter, *Statut Public des Cultes en Alsace-Moselle et Principes Constitutionnels: La Compatibilité entre le Droit Culturel Hérité du Concordat et ses Articles Organiques en Alsace Moselle et les Principes Constitutionnels de Neutralité, de Laïcité et d'Égalité*, (Doktora Tezi), Lyon: Institut d'Études Politiques de Lyon Séminaire Métiers du Droit, 2007, s.12.

⁹ Patrice Rolland, "Qu'est-ce qu'un Culte aux Yeux de la République ?," Ed. Éditions de l'EHESS, *Archives de Sciences Sociales des Religions*, S. 129, 1 Ocak 2005, s.6, <http://assr.revues.org/1109> , (13.01.2018).

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSA EĞİTİM SİSTEMİ VE DİN

1. TARİHÎ, SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ BAKIMDAN FRANSA

1.1. Tarihi Yönüyle Fransa

Fransız düşünce tarihini anlamak için geçmişe doğru birkaç yüzyılın incelenmesi gerekir. İhtilalinden önce 15 yüzyılda doğan Fransız Rönesansı sanat, düşünce ve kültürel açıdan toplumun sonraki yüzyılları için önemli bir süreçtir. İnsanların dünya görüşünü değiştiren, özgür düşünme ortamını sağlayan bu zaman içinde birçok reform hareketi gerçekleşmişti. Reform hareketleri toplumun her kademesinde önemli etkiler yapmış; din-devlet, devlet-vatandaş ilişkileri, aile içi ilişkiler ve bireylerin zihniyetinde ciddi değişikliklere neden olmuştu. O dönemde, toplumda var olan eşitsizliklerin günden güne artması halkın isyan bayrağını çekmesine zemin hazırlamıştı. Fransız ihtilali 1789 yılında Kral Louis 16 tahtta iken gerçekleşmişti. Daha önceden devlet monarşik bir sistemle yönetiliyordu. Dolayısıyla baştaki Monark yani Kral'ın, Tanrı tarafından seçildiğine inanılırdı. Toplum Aristokratlar (Les nobles), Ruhban sınıfı (Le clergé) ve sıradan halk (Le Tiers-Etat) olmak üzere üç kademedен oluşmaktaydı. Aristokratlar ve Ruhban sınıfı hem zengin hem de vergiden muaf olan gruplardı. Zenginler daha da zenginleşmekteyken, fakirlerin durumu hep sabitti. Toplumda var olan ekonomik ve sosyal eşitsizlik nedeniyle, bir ihtilal gerçekleştirmişti. İhtilal yapıldıktan sonra insan haklarını korumak amacıyla 26 Ağustos 1789 tarihinde Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen) yayımlandı. Bu bildiri sayesinde artık dinî özgürlük yasal olarak güven altına alınmıştı. Bu bildiri, daha sonra 1791'de kabul edilen Fransız Anayasası'na önsöz olarak eklenmiştir. Fransa, 1789 İhtilali'nden sonra özgürlük, eşitlik gibi değerlerin temsilci ülkesi olarak görüldü. Bu

nedenle Avrupa'nın dört bir taraftan gelen mültecilere ev sahipliği yaptı. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ise bütün dinlere tolerans vadetmekteydi.¹

1.2. Sosyo-Kültürel ve Dinî Yönüyle Fransa

19. yüzyılın başlarında Fransa'nın nüfusu henüz sabit durumdayken 1850'li yılların ardından bir taraftan doğum oranında düşüş yaşanırken, diğer taraftan göçler sayesinde nüfus artmaya başladı. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen farklı göç akımları demografik yapıda değişiklikler meydana getirmeye başladı, bu da doğal olarak yavaş yavaş ulusal bir problem halinde kendini hissettirir oldu. 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Fransa'nın nüfusu 40 milyona ulaştı.

1851 yılında ilk defa yabancı nüfusun tespitine yönelik sayım yapılmış ve 380 bin kişinin ülkede yaşadığı tespit edilmişti. 1885-1895 yılları arasında ise çoğunluğu sınır çalışanlarından oluşan ilk büyük göç dalgası yaşanmış ve Fransa'ya çalışmak üzere gelen yabancı sayısı yaklaşık 1 milyona erişmişti. Daha sonra 1920-1925 yılları arasında yine yeni bir göç dalgası ile karşı karşıya kalındı. Bu göçlerin, nüfusu artırmak ve gençleştirmek, ayrıca değişik alanlarda ihtiyaç duyulan iş gücünü temin etmek açısından olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Bu nedenle olsa gerek, göçlerin Fransa tarafından ilk zamanlar olumlu karşılandığı ifade edilmekteydi. Çünkü gelenlerin kalıcı olabilecekleri düşünülmüyordu. Nihayetinde 1930'lu yılların ortalarında yabancı nüfusu 2,5 milyona yükseldi, ikinci dünya savaşı sonrası ise özellikle Alsace bölgesi, kalkınmada öncelikli bölge olmasından dolayı, en çok göç alan bölgelerden biri olmuştur. Ayrıca Bale bölgesi, yabancıların %20'sini barındırmakta ve bunların %15'ini Türkler oluşturmaktaydı. Nüfus yapısında meydana gelen bu hızlı değişimler, yönetim sistemini de etkilemiş, üretken nüfus potansiyelini arttırmak için Fransız uyrukluğunun edinilmesi ile ilgili açık ve liberal düzenlemeler yapılması sonucunu doğurmuştur. Fransa'da bunun açık izlerinin görüldüğü bölgelerin başında Alsace-Moselle bölgesi gelir.²

1945-1973 yılları arasında ekonomik olarak önemli gelişmelere şahit olan Fransa, hızlı gelişen ekonomik kalkınma sebebiyle, işçi alımını arttırdı. Hedef belirli işlerde ve belirli bir süre içerisinde göç eden bireyleri işe almaktı. Fakat 1973-1975 yılları arasında

¹ Fernand Braudel, *L'Identité de la France*, Paris: Arthaud-Flammarion, 1986, s.158-171.

² Alain Jund, Sylvie Jaclé, "L'immigration Alsacienne dans le Contexte Rhénan," *Homme et Migrations*, S. 1209, Eylül-Ekim 1997, s. 14-16, 21-23.

işsizliğin artması üzerine, göçmenlerin durumu hakkında çeşitli tartışmalar ortaya çıktı. 1974 yılında o dönemin Cumhurbaşkanı olan Valery Giscard d'Estaing göç akımını durdurma kararı almıştı. İşçilerin geri dönmelerini sağlayan ve cazip hale getiren bir takım uygulamalara başvurdu fakat istenilen geri dönüşü alamadı.³

Alsace-Moselle bölgesi dâhil olmak üzere Fransız iş gücünün büyük çoğunluğu yabancılardan meydana gelmektedir. Bu göçler sonraki dönemlerde olumsuz olarak karşılandığı görülmektedir. Bunun nedeni ise göç edenlerin, geldikleri çeşitli bölgelere yerleşip ailelerini de getirmeleridir.

Fransa'da yaşamını sürdürmek isteyen ve ülkelerine dönmeyi arzu etmeyen göçmenleri kontrol edebilmek amacı ile farklı yaşam alanı inşa edilmişti. "Cité," site olarak adlandırılan bu alan, banliyö ya da işçi mahallerinde kuruldu. Amaç göçmenleri bir arada tutmak ve onları daha yakından kontrol etmektir. Bugün hala sitelerin var olduğu ve göçmenlerin de orada yaşamlarını sürdüklerini görmekteyiz.⁴

Ayrıca aileleri ile Batı'ya yerleşen göçmenlerin zaman içinde kendi dinlerini yaşamaya yönelik bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu problemler arasında helal gıda tüketimi, pratik boyutu olan ibadetlerin yerine getirilmesi (oruç, namaz), göçmen çocukların din eğitimleri yer almaktadır. Bu gereksinimleri karşılanabilmesi için göçmenler kendi ülkelerinden gelen öğretmen, din görevlisi gibi personelin öncülüğü ve bizatihi kurdukları dernekler sayesinde mescitler, kurslar, kültür merkezleri vb. açabilme imkânını yakalamışlar ve bu sayede yokluklarını karşılamaya çalışmışlardır.⁵

1.2.1. Laiklik

Köken itibariyle, laiklik kelimesi, Eski Yunan döneminde "laikos" yani halk, halktan olan anlamında kullanılmıştır. Ortaçağ Kilisesi Latincesinde ise laiklik "Laique" sözcüğü olarak kullanılmış ve Yunanca olan "Laikos" sözünden alınmıştır. "Laique" kelimesi "halktan olan" anlamında kullanılmıştır. "Lai" kelimesi ise ruhban sınıfına ait olarak bilinen "Clerc" kelimesinin zıddı olup, ruhban sınıfına ait olmayan anlamındadır.

³ Emile Temime, *France, Terre d'Immigration*, Evreux: Gallimard, 1999, s.100-107.

⁴ a.g.e., s.111.

⁵ Mehmet Zeki Aydın, "Batı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türkler İçin Din Görevlisi ve Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", *Tebliğ: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 3-7 Mayıs 2000 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, Ankara, 2000, s.404.

Dolayısıyla laiklik bu iki sınıf arasındaki çatışma nedeni ile ortaya çıkan ve toplum, millet ve halkı temsil ettiği iddia edilen bir nosyondur.⁶

Laiklik; felsefi, sosyolojik, siyasi ve hukuki açılardan farklı anlamlara sahip olan bir mefhumdur. Genel olarak “dinin ve devletin her birinin kendi alanlarında bağımsız olması, dinsel alan ile devlete ait kamusal alanın birbirinden ayrılması, devletin belli bir dini temsil etmemesi ile dinler ve inançlar karşısında tarafsız olması anlamına”⁷ gelmektedir.

Fransa’da laiklik ilk defa eğitim alanında uygulanmış ve üç temel aşamada inşa edilmiştir. *İlk evre*, 13 Nisan 1790’da meydana gelmişti. Artık meclis Katolik dinini devlet dini olarak görmemekteydi. Bu ise geri dönüşü olmayan bir karara sebep olmuştu. *İkinci evre* okul ile kilisenin ayrılması ile oluşmuştur. *Üçüncü evre* ise 1905 din ve devlet ayrımını sağlayan yasanın yürürlüğe girmesidir.⁸

Din ve devletin birbirinden ayrılmasının eğitim alanına da ciddi yansımaları olmuştur. Zira bu ayırım beraberinde okul ile kilisenin de birbirinden ayrılmasını ve eğitimin dinden bağımsızlaşmasını (kopuşunu) beraberinde getirmiştir. Bu ayrılık kademe kademe gerçekleşmiştir. Önce, dönemin milli eğitim bakanı olan Jules Ferry tarafından 16 Haziran 1881 tarihli eğitimi ücretsiz kılan yasa yürürlüğe konulmuştu. Daha sonra, okul ve kilisenin birbirinden tamamen ayrılmasını sağlayan ve laik bir eğitim öngören 28 Mart 1882 yasası çıkarılarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasalar dolayısıyla artık okullardaki eğitim öğrenciler için zorunlu ve laik hale gelmişti. Okulun laik olması bazı değişikliklere yol açmıştı. Artık din dersleri yerine ahlak dersleri programlarda yer almakta idi. Jules Ferry’ye göre “din eğitimi aile ve kiliseye aitti, ahlak eğitimi ise okula.”⁹ Ahlak eğitiminin teşekkülü Temmuz 1882 yılının programlarında görülmektedir.

Jules Ferry yasasının yürürlüğe girmesi ile birlikte Falloux yasasının din adamlarına okulları kontrol ayrıcalığı tanıyan 3.maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. 30

⁶ Fransızca Sözlük, “Dictionnaire Ferdinand Buisson,” Institut Français de l’Education, 1911, <http://www.inrp.fr/edition-electronique/lodel/dictionnaire-ferdinand-buisson/document.php?id=3005> (19.03.18).

⁷ Yüksel Günarslan, “Din ve Vicdan Özgürlüğü ile Laiklik Bağlamında Din Eğitimi ve Öğretimi,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.19, Ekim 2014, s.1149.

⁸ Guy Coq, “La Laïcité et l’École de la République,” Ed. IUFM de l’Académie de Montpellier, Tréma, Laïcité, Éducatons, Diversité, 2012, s.1, <http://trema.revues.org/2747> , (25.03.2018).

⁹ a.g.m., s.2-3.

Ekim 1886 yılında kilise ile okul tamamen ayrılmış, ebeveynler okul dışında çocuklarına din dersi verebilme imkânına sahip olmuşlardı. “Ahlak ve din eğitimi” dersi, “ahlak ve yurttaşlık eğitimi” dersi olarak değiştirilmişti. Bu değişim ise laik bir eğitimi inşa etme aracı olmuştu. Ayrıca “Tanrıya karşı görev” ibaresi 1923 ilkokul programlarından çıkarılmıştı. Çünkü laiklik bütün dinî referansları ortadan kaldırmıştı.¹⁰ Böylece devlet ile okullar arasında yaşanan gerginlik, kamu okullarında dinin tamamen silinmesiyle çözüme yoluna gidilmişti.¹¹ Dolayısıyla uygulamalara bakılırsa laikliğin asıl hedefinin, bir nevi dinin kamusal alandan dışlanması olduğu fark edilmektedir.¹²

Bugün Alsace-Lorraine bölgesi hariç, Fransız okullarında hâlâ laik bir eğitim sistemi hüküm sürmektedir. Öyle ki “la charte de la laïcité” adlı laiklik kuralları, okulda laiklik prensibinin nasıl teşekkül ettiğini göstermektedir. Bu kurallar on beş madde halinde şöyle sıralanmaktadır:

1. Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir Cumhuriyettir. Yasa önünde, topraklarının tamamında, bütün vatandaşların eşitliğini güven altına alır. Bütün inançlara saygılıdır.

2. Laik Cumhuriyet dinlerle devletin ayrılığını düzenler. Devlet dinsel ve manevi inançlar konusunda tarafsızdır. Bir devlet dini yoktur.

3. Laiklik herkesin vicdan özgürlüğünü güvence altına alır. Her biri inanmakta ya da inanmamakta serbesttir. Başkalarınınkine saygıya ve kamu düzeni sınırları içinde onların inançlarının özgür açıklamalarına izin verir.

4. Laiklik her birinin özgürlüğünü genel çıkar endişesi içinde herkesin eşitliği ve kardeşliğiyle bağdaştırarak yurttaşlık uygulamasına imkân verir.

5. Cumhuriyet, eğitim kurumlarında bu ilkelerin her birine saygıyı sağlar.

6. Okulun laik olması öğrencilere kişiliklerini işlemesinin, iradesini istediği şekilde belirlemesinin, yurttaşlığı öğrenmenin başlangıcında olmanın koşullarını sunar. Laiklik onları kendi seçimlerini yapmalarına engel olan bütün kendi inancını yayma çabasından (proselitizm) ve bütün baskıdan korur.

7. Laiklik öğrencilere ortak ve paylaşılmış bir kültüre erişimi sağlar.

8. Laiklik, cumhuriyet değerlerine saygı ve inançların çoğulculuğu gibi Okulun iyi çalışma sınırları içinde öğrencilerin özgür ifadelerini kullanmasına imkân verir.

9. Laiklik her şiddeti ve her ayrımı ret anlamına gelir, kız ve erkek çocukları arasında eşitliği güvence altına alır ve ötekini anlama ve saygı kültürü üzerine oturur.

¹⁰ Jean-Paul Willaime, “École et Religions: Une Nouvelle Donne?,” *Revue française de Pédagogie*, C.125, 1998, s. 9.

¹¹ Starck, a.g.m., s. 19.

¹² Ahmet Yükleken, Ahmet T. Kuru, *Avrupa’da İslam, Laiklik ve Demokrasi Fransa, Almanya ve Hollanda*, haz. Derya Demirler, Mert Kayhan, İstanbul: TESEV yayınları, Mart 2006, s.21.

10. Cumhuriyetin diğerk temel ilkelerinde olduğu gibi laikliğin anlam ve değerini öğrencilere aktarmak tüm personele düşer. Okul kadrosunda uygulanmasına dikkat ederler. Bu kuralların öğrenci velilerine tanıtılmasını sağlamak onlara düşer.

11. Personelin görevi tam bir tarafsızlıktır; bu yüzden görevlerini ifa ederken siyasi ya da dinsel kanılarını açığa vurmamalıdır.

12. Eğitim laiktir. Bilgilerin enginliğinde ve kesinliğinde olduğu gibi dünya görüşlerinin çeşitliğinde de mümkün olan en yansız açılımı öğrencilere sağlamak maksadıyla hiçbir konu deney öncesi bilimsel ve pedagojik sorgulamanın dışında değildir. Hiçbir öğrenci, bir öğretim programındaki bir konuyu işlemek hakkına itiraz etmek için dinsel ve siyasî kanaatini gerekçe gösteremez.

13. Hiç kimse Cumhuriyetin Okulunda uygulanabilir kurallara uymayı reddetmek için dinsel aidiyetinden yararlanamaz.

14. Kamu Okulu binalarında, iç tüzükte belirtilmiş çeşitli alanlarda yaşam kuralları laikliğe saygılıdır. Öğrencilerin dinsel bir aidiyeti açıkça ortaya koymaları işaretleri ya da kıyafetleri taşımaları yasaktır.

15. Düşünce ve etkinlikleriyle, öğrenciler laikliği kurumlarının sinesinde yaşatmaya katkıda bulunurlar.¹³

Bu maddelerde de görüldüğü üzere, devlet hem kendi bünyesinde hem kamu okullarında laikliği temel bir prensip olarak benimsemiştir. Laiklik artık dinin saf dışı bırakıldığı bir sistem haline gelmiştir. Buna göre okul, devlet, personel, eğitim ve kurumlar laiktir. Öğrenciler ise herhangi bir dine aidiyetlerini açığa vurmamalıdır. Böylelikle devlet, okul bünyesinde tarafsızlık, eşitlik ve saygı prensiplerini net bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir.

Okulun laik olması devletin de laik olmasına bir zemin hazırlamıştı. Laiklik yasal olarak düzenlenen ve kabul gören din ve devletin ayrılmasını sağlayan ve Aristide Briand tarafından meclise götürülen 9 Aralık 1905 yasası ile vuku bulmuştur. Bu yasaya göre artık 1802 tarihli konkordatonun yürürlüğüne son verilmiştir. Dolayısıyla dinî kesime verilen ayrıcalıklar son bulmuştu. Bu imtiyazlar arasında Katolik dininin Fransızların büyük çoğunluğunun dinî bir kimlikle tanınması, Katolik kültürünün finanse edilmesi gibi hususlar yer almaktaydı.¹⁴

¹³ Milli Eğitim, Yüksek Öğretim ve Araştırma Bakanlığı [Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche], "Okulda Laikliğin Tüzüğü [La Charte de la Laïcité à l'Ecole]", son güncelleme Eylül 2018, <http://www.education.gouv.fr/cid95865/la-laicite-a-l-ecole.html> (10.04.2018).

¹⁴ J. Leflon, "Concordato of 1801 (France)", New Catholic Encyclopedia, ed. Berard L. Marthaler (Washington, D.C.: Thomson Gale, 2003).

1905 yasaının birinci maddesine göre cumhuriyet vicdan hürriyetini garanti etmektedir. Buna göre “kamu düzenine aykırı olmamak kaydıyla, vicdan özgürlüğünün ve dini hür bir şekilde yaşamının garanti altına alındığı” ifade edilmiştir.

*Madde 1: Cumhuriyet vicdan özgürlüğünü garanti altına alır. Kamu düzeninin çıkarları doğrultusunda aşağıda belirtilen sınırlamalar dâhilinde kültlerin serbestçe etkinlikte bulunmalarını garanti eder.*¹⁵

1905 yasaının ikinci maddesine göre ise cumhuriyet kültürleri ne tanır, ne finanse eder ne de onların istihdamını sağlar.

*Madde 2: Cumhuriyet herhangi bir kültü tanımaz, ona para yardımıyla bulunmaz, onu sübvansız etmez. Dolayısıyla, bu kanunun yürürlüğe girdiği 1 Ocak tarihinden itibaren [kültler için ayrılan] devlet bütçeleri, departmanları ve toplulukları ilga edilecek, dinî ritüellerin icrası için yapılan tüm harcamalar kesilecektir.*¹⁶

Fakat bu ikinci maddenin devamında yer alan önemli bir unsur belirtmemiz gerekmektedir. Zira mali açıdan önemli bir istisna bulunmaktadır. Buna göre ikinci paragrafa bakıldığında devletin papazların giderlerinin karşılanması hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca hem bazı hizmetler için de para destek verileceği (hastane, ortaöğretim okulları, hapishaneler) hem de dinî binaların (özellikle Katolik kiliselerinin) korunması için masrafların karşılanacağı bildirilmektedir.¹⁷

Dolayısıyla laiklik üç ana prensip ve değer ile temellendirilmektedir. Bunlar: vicdan hürriyeti, kamu kurumları ile dinî kuruluşların ayrımı ve inançları her ne olursa olsun herkesin yasa önünde eşit olmasıdır.¹⁸

¹⁵ “Kiliselere ve Devletlerin Ayrılmasına ilişkin 9 Aralık 1905 Tarihli Yasa [Loi du 9 Décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat]”. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070169&dateTexte=20080306>. (10.04.2018).

¹⁶ A.g.p, madde 2.

¹⁷ Mustafa Köylü, “Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış,” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.4, 2017, s.231, http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2017_V06_I04/3b77469d01b547cf097b7ce4fb9beb21.pdf, (12.04.2018).

¹⁸ Laiklik Gözlem Evi [Observatoire de la Laïcité], Laiklik nedir? [Qu'est-ce que la Laïcité?], <http://www.gouvernement.fr/qu-est-ce-que-la-laicite>. (12.04.2018).

1.2.2. Din

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi din hürriyetine ilişkin maddeler içermektedir. Din özgürlüğü insanlara tanınan önemli bir haktır. Bu hak ise Avrupa İnsan Hakları tarafından korunmuş ve sözleşmesinde yer almıştır. Buna göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine bakıldığında din hürriyetinin temel unsurları şu şekilde zikredilmiştir:

*Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, alenî veya özel olarak ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını izhar veya ifade etme özgürlüğünü de içerir.*¹⁹

Buna göre bir insan bir dine inanma veya inanmama, inancının gereklerini yerine getirme, dinî öğretim ve eğitim özgürlüğüne sahiptir. Burada bizi ilgilendiren temel hak ise dinî eğitim ve öğretim özgürlüğüdür. Özel eğitim kurumlarında bu haktan yararlanmak mümkün olmaktadır. Bundan başka öğrenim hakkında ilave bir madde bulunmaktadır. 1. Protokolün 2. maddesine göre: “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.” Burada iki haktan bahsedilmektedir: biri eğitim ve öğretim hakkı, diğeri ebeveynlerin bu hakları kendi dinî ve felsefî inançlarına göre uygulamasına saygı duyulmasıdır. Sonuç olarak ebeveynlerin istemedikleri ve kendi inançlarına ters olan, din eğitimi ve öğretiminin çocuklarına okutulması hukuka aykırı bir eylemdir.

Din ve vicdan hürriyetinin yanı sıra bireylerin kendi dinî inancı başkalarına telkin ve tebliğ etme hakkı da bulunmaktadır. Ancak bu bazı şartlara bağlıdır: birey tebliğ ve telkin ederken karşısındaki bireyi korkutmamalı, onu zorlamamalı ve düşüncesine saygılı davranmalıdır. Aksi hâlde bu faaliyetler propaganda anlamına gelir ve bunun cezai uygulaması bulunmaktadır.²⁰

¹⁹ Jean-François Renucci, “L’Article 9 de la Convention Européenne des Droits de l’Homme: La liberté de Pensée, de Conscience et de Religion,” Strasbourg, Éditions du Conseil de l’Europe, S.20, 2004, s.5.

²⁰ Ufuk Yeşil, “Fransa’da Din ve Vicdan Hürriyeti Bağlamında Dini Sembollerin Kullanımı,” *TBB Dergisi*, S.126, 2016, s. 15.

Her ülkede olduğu gibi Fransa’da da çeşitli dinlere rastlamak mümkündür. Fakat Fransa’nın dini olarak bilinen ve nüfusun genelini teşkil eden din Hristiyanlıktır. Diğer dinler arasında Yahudilik, İslam, Budizm, Hinduizm ve bunların dışındaki diğer din ve cemaatler bulunmaktadır.

Bugün Fransa’da vatandaşların hangi dine ait olduğunu belirleyen herhangi bir nüfus sayımı yapılmamaktadır ve nüfus sayımı bir dine bağlılığı içermemektedir. Tarihe baktığımızda, bunun nedeninin dinî sayımın devlet için bir şey ifade etmemesi olarak bilinmekteydi. 1905 ayrılık yasasından sonra devlet hiçbir kültü finanse etmemektedir; dolayısıyla vatandaşlarının dinî aidiyetlerini belirlemeye gerek yoktur. Zira ne kadar insanın hangi dine bağlı olup olmaması devleti ilgilendirmemektedir.²¹

Fakat bugün bir dine aidiyeti ifade eden herhangi bir sayımın yapılmamasının nedeni bütün vatandaşlara eşit davranabilmek için olduğu ifade edilmektedir. 1872’de yapılan bir sayımdan sonra bugüne kadar bir dine aidiyet hakkında yalnızca birkaç resmi sayım bulunmaktadır. 1978 yılında yürürlüğe giren “bilgi işlem ve özgürlükler” yasası etnik kayıt yapmayı yasaklamıştır. Buradaki yasak insanların kişisel verilerini ifşa ile ilgilidir. Şahsi doneler ise bir insanın dinî, felsefî, siyasi ve ırksal veya etnik kökenlerini ortaya çıkarmaktadır. Bunu ifşa edenler, cezai (beş yıl hapis) ve mali (300.000 Euro) işleme tabi olacakları ceza kanununun 226-19 maddesinde ifade edilmektedir.²²

Resmi sayım yalnızca devlet tarafından özel izin alarak resmi kurumlar tarafından yapılabilmektedir. Bu resmi kurumlar arasında Institut National d’Études Démographiques (INED)²³ ve Institut National de la Statistique et des Études Économiques (INSEE)²⁴ istatistik kurumları bulunmaktadır. Bu iki resmi kurum birleşip “Trajectoires et Origines” yani “Yollar ve Kökenler” adındaki araştırmayı gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada 24 araştırmacı, istatistikçi ve akademik personelden yardım alınmıştır. Amaç, göçmenlerin sosyal hayatları ve yaşam koşulları hakkında bilgi

²¹ Claude Dargent, “L’État et la Difficile Saisie Statistique de la Religion: l’Exemple des Protestants dans les Recensements en France au XIXe siècle,” *Population: Edition Française*, Ed. Institut National d’études Démographiques (INED), No.1, 2009, <https://www.cairn.info/revue-population-2009-1-page-215.htm>, s. 217. (13.04.2018).

²² Fransız Ceza Kanunu, Madde 226-19. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000026268247&cidTexte=LEGITEXT000006070719>. (13.04.2018).

²³ Ulusal Demografik Araştırmalar Enstitüsü.

²⁴ Fransa İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Milli Merkezi.

edinip, ayrımcılığa karşı mücadele edebilmektir. Bu anket Eylül 2008 ile Şubat 2009'da gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak ise 21.000 kişi seçilmiştir. Anketlerin sonuçlarına bakıldığında 2008 yılında, Fransız nüfusunun büyük çoğunluğunu yani 11,5 milyon inanan ile Katolikler oluşturmaktadır. Müslümanlar ise 2,1 milyon rakamı ile ikinci sırada yer almaktadırlar. Bunların arasında Protestanlar 500.000 iken, Budistler 150.000, Yahudilerin sayısı ise 125.000 idi.²⁵ Bu anket devletin izni ile yapılmıştır.

2017'de INSEE tarafından gerçekleştirilen bir anket daha yapılmıştır. Fakat bu çalışmada Müslümanların sayısı tam olarak ifade edilmemiştir. Daha güncel olduğu varsayılan bu araştırma "Etre Né en France d'un Parent Immigré" yani "Göçmen bir Ebeveynden Fransa'da Doğmuş Olmak" olarak isimlendirilmiştir. Müslümanların sayıları etnik kökenlere göre ifade edildiği için tahmini olarak yorumlanmaktadır. Araştırmaların bulgularına bakıldığında ise 2015'de Fransa'da yaşayanların %11'i yani 7,3 milyonun, göçmen bir ebeveynin çocuğu olduğu ifade edilmektedir. Bu 7,3 milyon kişinin %45'i Avrupa kökenli iken (İspanya, İtalya, Portekiz), %42'sini Afrika kökenliler oluşturmaktadır (Cezayir, Fas, Tunus vs.). Türkler ise 7,3 milyonun %4'ünü oluşturmaktadır. Bu verileri yorumladığımızda, Türk ve Afrika kökenlileri eğer Müslüman olarak değerlendirilirse, göçmen ebeveynlerden doğanların %46'sı "Müslüman," %45'i "Hristiyan" dinine mensup olan bireyler olarak yorumlanabilmektedir. Geriye kalanlar ise Doğu Asya veya Amerika kökenlilerdir. Etnik kökeni kullanarak bireylerin dinlerini tahmin etmek, bu ankette de yapıldığı üzere, Müslümanların sayısı konusunda net bir rakam vermemektedir.²⁶ Dolayısıyla bugün

²⁵ Patrick Simon, Vincent Tiberj, "Religion," Trajectoires et Origines: Enquête sur la Diversité des Populations en France, Bölüm 16, Ekim 2010, s. 124, https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/19558/dt168_teo.fr.pdf (13.04.2018).

²⁶ INSEE tarafından yapılan anketler haricinde sanal ortamda birçok veri paylaşılmıştır. Fakat bu bilgiler resmi olmayıp tahmini bilgiler olduğu için bir sonuca varılamamaktadır. "Statista" adındaki internet ortamında yer alan anket bulunmaktadır. Bu ankete göre Fransa'da, 2010 yılında Hristiyan dinine mensup olan yaklaşık 40 milyon kişi bulunmaktadır. Hiçbir dini bağlılığı bulunmayan kişilerin sayısı 17,6 milyon olarak saptanıp, Müslümanların sayısı ise 4,7 milyon olarak ifade edilmiştir. Bkz. Statista: İstatistik Portalı, "Statista: Le Portail de Statistiques," 2010 Yılında Fransa'da Nüfusun Dine Göre Dağılımı (binlerce), "Répartition de la Population selon la Religion en France en 2010 (en milliers)," 2015, <https://fr.statista.com/statistiques/472017/population-religion-france/> (13.04.2018); Ayrıca Pew Research Center tarafından yapılan "Religious Composition by Country, 2010-2050" adındaki bir ankette 2050 yılında nüfusun %10,9'unun Müslümanlardan oluşacağını ifade etmiştir. Bkz. Pew Araştırma Merkezi, "Pew Research Center," Ülkeye göre Dini Kompozisyon, 2010-2050, "Religious Composition by Country, 2010-2050," <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2020/percent/all/> (13.04.2018).

Fransa’da Müslümanların sayısı net olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni ise dinî aidiyetleri ortaya çıkarmayı hedefleyen resmi bir sayımın yapılamamasıdır.

2. FRANSIZ EĞİTİM SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL YASALAR

2.1. 16 Haziran 1881 Jules Ferry Yasası

1789 devriminden sonra, laikler ile Roma Katolik kilisesi arasında geçen tartışmanın sona ermesiyle yeni bir eğitim sistemi inşa edilmiştir. Bu yeni eğitim sistemi Jules Ferry ile birlikte doğmuştur. Temel alınan “doktrin” ilkokulun “ücretsiz, zorunlu ve laik” olmasıdır.²⁷

Bugün eğitimin ücretsiz oluşu hâlâ söz konusudur. 1881’de oylanan bu yasa 31 Mayıs 1933 yılında oylanan başka bir yasa ile ortaöğretime de uyarlanmıştır. Böylelikle kamu binaları ve okullarda verilen eğitim ücretsiz olarak devam etmektedir. Ayrıca ders kitapları da ortaöğretimin son sınıfına kadar bir karşılık ödemededen verilmektedir.²⁸

2.2. 28 Mart 1882 Jules Ferry Yasası

Bu yasa öncelikle kamu eğitiminin laik olmasını hedeflemiştir. Jules Ferry tarafından çıkarılan bu yasa ile programlar, personeller ve eğitim laik olmuştur. Din eğitimi artık kamu okullarında verilmemeye başlanmıştır. Bu düzenleme aşağıdaki ilk iki madde ile ortaya konulmuştur. Bu maddelere baktığımızda eğitimin içeriğinin ve kamu ilkokul sisteminin tarafsız olması yer almaktadır.²⁹ 2. madde, “kamuya ait ilköğretim okulları haftanın bir günü, pazar günleri, ebeveynlere (istemeleri durumunda) okul binaları dışında din eğitimi vermelerine imkân tanımaktadır.”³⁰ Bu iki ilke hâlâ Fransız devleti tarafından desteklenmektedir.

Bu yasanın ikinci hedefi ise eğitimi zorunlu hale getirmesidir. Zorunlu eğitim hem yabancı hem de Fransız öğrenciler için aynıdır ve altı yaşından itibaren başlamaktadır.

²⁷ Francis Messner, Jean-Marie Woehrling, *Les Statuts de l’Enseignement Religieux*, Paris: Les Editions du Cerf, 1996, s.36.

²⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Sisteminin Temel İlkeleri, “Les Grands Principes du Système Educatif,” Mayıs 2015, <http://www.education.gouv.fr/cid162/les-grands-principes.html> (13.04.2018).

²⁹ Messner, Woehrling, a.g.e, s.41.

³⁰ a.g.e, s.43.

Bu yasada zorunlu eğitim yaşı 6 ile 13 ile sınırlanmış olsa da bugün 6 Ocak 1959 kararnamesi ile üst sınır 16 yaşına kadar yükseltilmiştir.³¹

2.3. Debré Yasası

31 Aralık 1959'da kabul edilen bu yasa, eğitimin özgürlüğünü ve devlet ile özel eğitimin ilişkilerini belirlemeyi hedeflemektedir. Michel Debré tarafından yürürlüğe giren bu yasa, günümüzde halen yürürlükte ve üç tip özel okul ile devlet arasındaki ilişkileri belirlemektedir: bunlar sözleşmesiz olan özel okullar, devlet ile basit sözleşme altında olan özel okullar ve devlet ile dernekleşme sözleşmesine tabi olan özel okullardır. Debré yasası yalnızca devlet ile sözleşmeli olan okulların işletme giderlerini karşılamakla yükümlüdür.

3. ÖRGÜN EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI

Fransa'nın eğitim sisteminin Türkiye'deki eğitim sistemi ile benzeşen yönleri vardır. Bunlardan en dikkat çeken ikisinin de merkezîyetçi yapıda oluşudur. Milli eğitim hiyerarşik bir yapıda kurulmuştur. En üstte Milli Eğitim Bakanı (Ministre de l'Éducation Nationale) bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanından sonra yetkili olan Yüksek Eğitim Konseyi (Conseil Supérieur de l'Éducation) yer almaktadır. Daha sonra Genel Teftiş Heyeti (Inspection Générale de l'Éducation Nationale) ve Ulusal Okul Sistemi Değerlendirme Kurulu (Conseil National d'Évaluation du Système Scolaire) gibi birimler yer almaktadır.³²

Fransa'da örgün eğitim sistemi, kamu okulları ve özel okullar olmak üzere iki tür bir yapı arz etmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere kamu okulları laiklik prensibine bağlı olan müesseselerdir. Okulda din eğitimi ve öğretimine yer verilmemektedir. Yani okullar, herhangi bir din eğitimi yaklaşımı benimsemeyip, laik ve tarafsızlık ilkesini benimseyerek farklı dinlere mensup öğrencileri bir arada bulundurmaya hedeflemektedir.

³¹ Milli Eğitim Bakanlığının, Eğitim Sisteminin Temel İlkeleri, "Les Grands Principes du Système Éducatif," Mayıs 2015, www.education.gouv.fr/cid162/les-grands-principes.html (18.04.2018).

³² Mustafa Köylü, İbrahim Turan, *Karşılaştırmalı Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ., 2014, s.103-104.

İlköğretimde tarafsızlık, ortaöğretime nazaran daha belirgindir. Ortaöğretimde ise üniversiteye nazaran tarafsızlık ilkesi daha belirgindir.³³

Anaokulu, ilkokul ve ortaöğretimde (collège), Fransız devletinin ana gayelerinden biri, eğitim gören bütün öğrencilere ortak bilgi ve beceriler (“socle commun”) kazandırmaktır. Bu bilgi ve beceriler arasında “Fransız diline hakim olmak, yabancı bir dil bilmek, matematiğin temellerini ve teknolojik ve bilimsel kültürü bilme, bilişsel bilgi ve iletişim tekniklerine hakim olma, hümanist kültürü bilme, sosyal ve kentsel tecrübelerine sahip olma, özerk ve inisiyatif sahibi olma” yer almaktadır. Ortak bilgi ve becerilerle ilgili kazanımlar, okullarda yer alan programların referansı haline gelmiş ve her öğrencinin zorunlu eğitimin sonunda (16 yaş) ne bilmesi gerektiği bu kazanımlarla tanımlanmıştır.³⁴

Kamu okullarında eğitim gören öğrenciler belirli yaş grubuna ait ve aynı seviyeye sahip olup, belirli programlarla eğitim görmektedirler. Örgün eğitim, okul öncesi, ilkokul, ortaokul (collège), liseler ve yükseköğretimi kapsamaktadır. Türkiye’dekinden farklı olarak, Fransa’da öğretim kademeleri anaokulu ve ilkokulu kapsayan ilköğretim (primaire); ve ortaokul ve liseyi içine alan orta öğretim (secondaire) şeklinde yapılandırılmıştır.

3.1. Okulöncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim zorunlu değildir. Dileyen veliler çocuklarını üç yaşından itibaren anaokuluna yazdırabilmektedir. Eğer okullarda boş kontenjanlar varsa, çocuk iki yaşından itibaren de başlayabilmektedir. Anaokulun süresi üç yıldır ve üç sınıftan oluşmaktadır: küçük bölüm (“petite section”), orta bölüm (“moyenne section”) ve büyük bölüm (“grande section”). Bu bölümler çocuğun yaşına uygun olarak ayrılmaktadır. Dolayısıyla çocuk altı yaşına kadar eğitim alarak okula adapte olmaktadır.

³³ Gustave Peiser, “Ecole publique, Ecole Privée et Laïcité en France,” Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien, 14 mai 2006, <http://cemoti.revues.org/1699>, s.4. (25.04.2018).

³⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, [Ministre de l'Education Nationale], “Fransa’da Okul Eğitimi, [L’Enseignement Scolaire en France],” 2012, http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf, s.6. (28.04.2018).

Anaokulların programına baktığımızda bunun beş bölümden oluştuğunu görmekteyiz:

- Okuma ve yazmaya çocuğu hazırlamak
- Öğrenci olmak
- Bedeniyle kendini anlatma
- Dünyayı keşfetmek
- Algılamak, hissetmek, hayal etmek, yaratmak.

Anaokulun en temel hedefleri bireyin kendini gerçekleştirmesini, okulun ne olduğunu anlamasını ve bir okul tecrübesinin yaşamasını sağlamaktır. Bunların içine de Fransız dilini öğrenmek, yazı dünyasını ve rakamları tanımak ve keşfetmek ve son olarak birlikte yaşamının öğrenilmesi yer almaktadır. Dolayısıyla ana okul daha çok ilkökul dönemine bir uyum süreci olarak görülmektedir.³⁵

3.2. İlkokul

İlkokul zorunlu eğitimin başladığı dönemdir. İlkokula başlama yaşı 6, bitirme yaşı ise 11, öğretim süresi ise beş yıldır. Bu beş yıl her biri ayrı isimler taşıyan beş sınıfa ayrılmıştır: İlk yıl hazırlık dersleri (cours préparatoire- CP); ikinci yıl temel dersler 1 (cours élémentaire 1ère année- CE1); üçüncü yıl temel dersler 2 (cours élémentaire 2ère année- CE2); dördüncü yıl orta düzey dersler 1 (cours moyen 1ère année- CM1), ve beşinci yıl orta düzey dersler 2 (cours moyen 2ème année- CM2) verilmektedir.

İlkokulun ders programlarına baktığımızda, birinci ve ikinci yıllar, öncelikli olarak öğrencilere Fransız dili ve Matematik öğretildiği görülmektedir. Bunun yanında hazırlık yılında yabancı dile ısınma dönemi ve ikinci yılda ise yabancı dilin öğrenimine başlanmaktadır. İlk iki yılda daha çok dünyayı keşfetmek için sosyal aktiviteler, görsel sanatlar ve müzik eğitimine, sanat tarihine ve beden eğitimine yer verilmektedir.

Üç, dört ve beşinci yılda ise öğrenciye ilave olarak yeni disiplinlerle eğitim verilir. Bu yeni disiplinler: tarih, coğrafya, teknoloji ve deneysel bilimlerdir. Buradaki temel

³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı, [Ministre de l'Education Nationale], "Fransa'da Okul Eğitimi, [L'Enseignement Scolaire en France],” 2012, s. 8-9, http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf, (28.04.2018).

hedefler öğrencinin mantık yürütebilmesini, hayal gücünün gelişmesini, entelektüel düzeyde akıl yürütebilmesini sağlamaktır. Ayrıca derslerinde sıkıntı çeken öğrencilere de özel olarak yardım edilmektedir. Öğretmenler tarafından haftada iki saat özel ders (cours de soutien) verilmektedir.³⁶

3.3. Ortaokul (Collège)

Ortaokula (collège) başlama yaşı 11 (onbir) olarak belirlenmiştir. Bitirme yaşı ise 15 (onbeş), öğrenim süresi 4 (dört) yıldır. Dört yılın ilk yılı (classe de sixième) uyum dönemi, ikinci ve üçüncü yılı (classe de cinquième et quatrième) merkezi geliştirme dönemi ve son yılı (classe de troisième) ise adaptasyon dönemi olarak isimlendirilir.³⁷ Ortaöğretimin hedefi bütün öğrencileri bir üst etap olan liseye hazırlamaktır. Ayrıca, ortaöğretimde eğitim disiplinlere ayrılarak verilmektedir. Programlara baktığımızda her yılın kendine has disiplinleri bulunmaktadır. Bu disiplinler arasında: Fransızca, Matematik, Tarih-Coğrafya, Görsel Sanatlar, Müzik Eğitimi, Beden Eğitimi, Fizik-Kimya, iki Yabancı Dil (İngilizce zorunlu, diğer dil seçmelidir), Sanat Eğitim Tarihi, Yurttaşlık Bilgisi, Hayat Bilgisi (Science de la Vie et de la Terre) dersleri bulunmaktadır.

Öğrenciler bu dört yıllık eğitiminin sonunda bütün öğrendiklerini ölçen bir imtihana tabi olmaktadır. Bu sınavın adı “Diplôme National du Brevet” idi. Buradaki amaç Türkiye’de gerçekleşen TEOG sınavının amacıyla ilgisi yoktur çünkü lise ’ye giriş sınavı değildir. Sadece dört senenin sonunda öğrencilerin bilgi, kültür ve yeterlilik düzeylerini ölçen bir sınavdır.³⁸ Dolayısıyla ortaokul son sınıfında gerçekleşen bu sınavda başarılı olan veya olamayan öğrenciler, sınıf konseyinin öğrencinin liseye geçişine onay vermesi şartıyla istediği liseye (Meslek, Teknolojik, düz) giriş yapabilmektedir. Yalnızca ortalaması düşük olan ve sınıf konseyinin liseye kabulünü onaylamayan öğrenciler liseye

³⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, [Ministre de l’Education Nationale],” Fransa’da Okul Eğitimi, [L’Enseignement Scolaire en France],” 2012, s. 10, http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf, (28.04.2018).

³⁷ Fransız eğitim sisteminde ortaokul ve lisede kademeler, Türk milli eğitim sistemindekinden farklı olarak, geriye doğru isimlendirilir. Yani 6. Sınıf Türkiye’deki Orta 1’e; 5. Sınıf Orta 2’ye; 4. Sınıf Orta 3’e; 3. Sınıf Orta 4, yani Ortaokul son sınıfa tekabül eder. Aynı şekilde Lise 2. Sınıf Türkiye’deki Lise 1’e; Lise 1. Sınıf Lise 2’ye, Lise Son (Terminal)’da Lise 3 (ve 4)’e tekabül eder (Fransa’da Lise öğretim süresi toplam 3 yıldır).

³⁸ Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığı, [Ministère de l’Education Nationale et de la Jeunesse], “Ulusal Patent Diploması [Le Diplôme National du Brevet].” <http://www.education.gouv.fr/cid2619/le-diplome-national-du-brevet.html> (30.04.2018).

giriş yapamamaktadırlar (sene sonu diplomalarını başarıyla elde etseler bile). Netice olarak bu sınavda başarılı olma ile liseye girme birbiriyle bağlı olan unsurlar değildir. Eğer bir talebenin ortalaması yüksek olup, sınıf konseyinde liseye geçişine onay verilmiş ise bu öğrencinin sene sonu sınavında başarılı olmaması onun istediği liseye girmesine engel teşkil etmemektedir. Bu sınav öğrencilerin tabi oldukları ilk resmi sınavdır ve sembolik bir anlam taşımaktadır.³⁹

3.4. Lise

Ortaokulu bitiren öğrenciler artık bir üst kademeye geçerek lise öğrenimlerine devam ederler. Liseye başlama yaşı 15-16'dır. Bitirme yaşı ise 18'dir.

Liseler, *düz ve teknolojik* liseler ve *mesleki* liseler olmak üzere kendi içlerinde ikiye ayrılmaktadır. *Düz ve teknolojik* liseler, Lise 1 (Seconde), Lise 2 (Première) ve Lise 3 (Terminale) olmak üzere üç yıldan oluşmaktadır. Düz lise, öğrencilerini yükseköğretime yönlendirirken, teknolojik liseler yükseköğretimden ziyade liseden sonra mesleklere yönlendirmektedir. Lise 1 (Seconde) teknolojik ve düz liselere giden talebeler için ortak olup, bütün öğrencilerin genel bir kültüre sahip olmalarını sağlama amaçlıdır. Lise 2 (Première) ve Lise 3 (Terminale) sınıflarında ise öğrenci artık düz lise eğitimi ve teknolojik eğitim arasında bir seçim yapmalıdır. Böylelikle bu seçim onları bakalorya 'ya (Baccalauréat) kadar götürecektir. Lise 3. sınıfın sonunda artık öğrenciler lise sonu sınavı olan bakalorya 'ya hazırlanmaları gerekmektedir. Bu sınav üniversite hayatına başlamak için önemli bir adımdır.

Mesleki liselerde ise öğrenciler mesleki beceri ve istedikleri alanda bilgi ve uzmanlık kazanmaktadırlar. Bu liselerin verdiği eğitim yılı ise diplomasına göre değişmektedir. Düz ve teknolojik liseden farkı ise bu eğitiminin bir bölümünün bulunan bir iş yerinde geçirilmesidir. Yine düz ve teknolojik lisede olduğu gibi mesleki lisenin

³⁹ Bu sınav ortaokulun son sınıfında Haziran ayında gerçekleşmektedir. Öğrencilerin orta 1.den itibaren ortak bilgi ve becerilerini (socle commun des connaissances et des compétences) ölçmektedir. Sınavın nihai sonucunu belirleyen dört unsur bulunmaktadır:

- Öğrencilerin Fransızca, tarih ve yurttaşlık eğitimi, matematik derslerinin sene sonu sınavlarının notları
- Öğrencilerin ortaokulun son senesi boyunca elde ettikleri puanlar
- Bilgisayar ve İnternet diplomalarına "B2i-brevet informatique et Internet" sahip olmaları
- Avrupa Dilleri Referans Çerçevesinin A2 düzeyine erişmeleri

son sınıfında öğrenciler diploma almaya hak kazanmaktadırlar. Bu diploma “Baccalauréat Professionnel” olarak isimlendirilmektedir.⁴⁰

Eğitim çağındaki çocukların tabi oldukları örgün eğitim sisteminin hedefleri, yaş ve eğitim dönemlerine göre ayrıntılarını aşağıdaki tabloda topluca görmek mümkündür (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Fransız Eğitim Sisteminde İlköğretim ve Ortaöğretim Kademeleri ve Eğitimin Hedefleri

Yaş	Eğitim- öğretim Kademesi	Sınıf Düzeyi	Eğitimin Hedefleri ⁴¹
3	Anaokulu (Maternelle)	Petite Section (Küçük)	• Toplumda yaşamayı • Arkadaşlarına saygılı davranmayı ve oyuncaklarını paylaşmayı • Kuralları özümsemeyi • Öğretmenini anlamayı ve cevap vermeyi • Dörde kadar saymayı • Renkler ve şekilleri bilmeyi öğretmek
4		Moyenne Section (Orta)	• Özerk olmayı • Yazıyı keşfetmeyi • On ikiye kadar sayabilmeyi • Sosyal aktivitelerde bulunmayı öğretmek (yapboz yapımı, oymacılık, resim çizimi vb.)
5		Grande Section (Büyük)	• Öğrencileri ilkokula hazırlamayı • Özerk olmayı • Sözlü ve yazılı anlatım da dile hâkim olmayı • Yirmiye kadar saymasını öğretmek
6	İlkokul (Ecole Elémentaire)	CP (Hazırlık Dersleri)	• Öğretmeni iyi dinlemeyi ve anlaşılmayan bir şey varsa sormayı • Sınıfta çalışılan bir hikâyeyi tek başına anlatmayı • Arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmayı • Yaklaşık yarım sayfalık bir metin yazmayı • Yabancı dile ısınmayı • Tamsayılarla hesap yapabilmeyi • Zamanı bilmeyi öğretmek
7		CE1 (Temel Dersler 1)	• Kelimeleri hızlı bir şekilde tanımlamayı • Öğrencilerin olgunluğuna ve okul kültürüne uyarlanmış metinleri okuyup, anlamayı • Yarım sayfalık bir metni sesli ve akıcı bir şekilde okumayı • Okunabilir yazılı bir yazıda, noktalama işaretleriyle ilgili 10 satırlık bir metni kopyalayın veya yazmayı • Yabancı dil öğrenmeyi

⁴⁰ Milli Eğitim Bakanı, [Ministre de l'Éducation Nationale], “Fransa'da Okul Eğitimi [L'Enseignement Scolaire en France]” 2012, s. 16.
http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf, (12.02.2018).

⁴¹ Jean-Louis Auduc, *Le Système Éducatif Français Aujourd'hui de la Maternelle à la Terminale*, Domont: Edition 01, No. 20, 2016, s.89-140.
Milli Eğitim Bakanlığı, [Ministre de l'Éducation Nationale], “Fransa'da Okul Eğitimi, [L'Enseignement Scolaire en France],” 2012,
http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf, s.7-17.
(28.04.2018).

Yaş	Eğitim- öğretim Kademesi	Sınıf Düzeyi	Eğitimin Hedefleri ⁴¹
			• Matematiksel problem çözmeyi • Bazı yaşam tarzlarını karşılaştırmayı öğretmek
8		CE2 (Temel Dersler 2)	• Fikrini verebilmek • Yazısını geliştirebilmek • Uzunlukları, kütleleri, kapasiteleri süreleri karşılaştırabilmeyi, tahmin edebilmeyi ve ölçmeyi bilmek • Harita üzerinde veya ekranda bir yeri bulmak ve onu yerleştirmeyi bilmek
9		CM1 (Orta düzey Dersler 1)	• Yüksek sesle ezberlenen bir metni söylemeyi • Kısa bir sözlü sunum yapmayı • Büyük tamsayıları, basit kesirleri, ondalık sayıları kullanmayı ve temsil etmeyi • Tam sayılar ve ondalık sayılarla hesaplamayı • Yabancı dilde yavaşça konuşan birisiyle iletişim kurmayı • Ahlaki ve Yurttaşlık dersinde Cumhuriyetin değerlerini iletmek ve paylaşmayı • Bilim ve teknoloji dersinde canlıların nasıl geliştiğini ve çoğalabildiğini açıklayabilmek ve dünyayı güneş sisteminde bulabilmeyi öğretmektir
10		CM2 (Orta düzey Dersler 2)	• Edebi bir metni okumak, anlamak ve yorumlayabilmek • Bazı geometrik ilişkiler kullanmak • Yabancı dilde en az A1 seviyesine ulaşmak
11		6. Sixième (Orta 1)	• Öğrencinin yeni bir çevreye, eğitim yöntemlerine, organizasyona adapte olmasını sağlamak • Öğrencinin ortak bir bilgi ve beceri tabanı edinmesini sağlamak
12	Collège	5.Cinquième (Orta 2)	• Her öğrencinin basit bir araştırma metodolojisi edinmesini sağlamak • 6. sınıfta yapılan çalışmalarını geliştirmesini, başarılarını pekiştirmesini ve yeni çalışma metotları kazanmalarını sağlamak • Fizik-kimya (zorunlu) veya Latince (isteğe bağlı) gibi yeni derslerin ve konulardaki potansiyellerinin farkında olmasına yardımcı olmak
13		4. Quatrième (Orta 3)	• Öğrenciyi ortaokulun son sınıfına hazırlamak • Önceki sınıflarda görülen dersleri ve elde edilen kazanımları güçlendirmek ve dengelemek
14		3. Troisième (Son sınıf)	• Öğrencileri sene sonundaki sınava hazırlamak • Öğrencileri gelecek sene için yönlendirmek (düz ya da teknolojik veya meslek liselerinin seçiminde)
Verilen Diploma: Ulusal Patent Diploması (Le Diplôme National du Brevet)			
15		2. Seconde (Lise 1)	• Kolej öğrencilerini yeni çalışma biçimlerine hazırlamak • Öğrenciyi yeni ortama adapte etmek • Öğrencilere not almayı ve sentetik bir zihne sahip olmayı öğretmek • Gelecek sene seçilecek olan dersler hakkında bilgi edinmelerini sağlamak
16	Lise (Lycée)	1. Première (Lise 2)	• Lise son sınıfa öğrencileri hazırlamak • Bu yıl geçilecek olan Fransızca dersinin bakalorya sınavına öğrenciyi hazırlamak
17		Terminale (Lise son sınıf)	• Öğrencileri yükseköğretim aşamasında başarılı olmalarını sağlamak • Öğrencilerin en iyi koşullarda bakaloryayı geçmelerini sağlamak • Yabancı dillerin, öğrencilerin akademik ve profesyonel yaşamlarında önemli bir araç olmalarını sağlanması
Verilen Diploma: Bakalorya (Baccalauréat)			

3.5. Yüksek Öğretim

Örgün eğitimin son evresi üniversitelerdir. Fransa'da her akademik bölgenin (Fransa'da akademik bölgelerin sayıları 30'dur) kendine ait en az bir yüksekokulu bulunmaktadır. Üniversitedeki sistem ikiye ayrılmaktadır: İlki, üniversitelerde açık olan sistem: burada dileyen bütün lise mezunu öğrenciler, seçim yapılmaksızın üniversiteye girebilmektedir. Dolayısıyla en çok öğrenci barından sistem budur. İkincisi ise seçmeye dayalı (selectif) sistemdir. Bu sisteme giriş kontrollü bir şekilde sağlanmaktadır. Birinci sistemden farkı ise dileyen öğrenciler başvurabilir fakat herkes alınmamaktadır. Alımlar ya dosya üzerine ya da sınav şeklindedir. Buna ilave olarak öğrenci sözlü bir görüşmeye de çağırılabilir. Bu sisteme sahip olan üniversiteler arasında Büyük Okullar (Grandes Ecoles), Teknolojik Üniversite Enstitüleri (Instituts Universitaires de Technologie [IUT]), ve Profesyonelleşmiş Üniversite Enstitüleri (Instituts Universitaires Professionnalisés [IUP]) bulunmaktadır.”⁴²

Kamuya ait okullardaki eğitim kademeleri ile özel eğitimdeki kademeler aynıdır. Özel üniversiteler bünyesinde ilahiyat fakülteleri de bulunmaktadır. Şunu belirtmemiz gerekir ki özel üniversitelerin sayıları azdır. Dileyen ebeveynler çocuklarını özel eğitim almaları için bu kurumlara kaydettirmektedirler. Özel okullarda din eğitim ve öğretim konusu, daha sonra müstakil bir başlık⁴³ altında daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

4. FRANSA'DA DİNİN VE DİN EĞİTİMİNİN YASAL ZEMİNİ

4.1. Fransa Anayasası ve Yasalarında Din

Konuyu kronolojik açıdan incelemek gerekirse ilk önce 1789 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni incelemekte yarar vardır. Zira bu beyannamede din ile alakalı maddeler bulunmaktadır: muhtelif maddelerde kamu düzenini bozmama kaydı şartı ile bütün vatandaşlara din özgürlüğüne sahip olma ve bunu özgürce ifade edebilme hakkı tanınmıştır.

⁴² Christine Szymankiewicz, *Le Système Éducatif en France*, 4. Baskı, Paris: La Documentation Française, 2013, s. 33.

⁴³ Bkz. Bölüm I, 6. Özel Okullarda Din Eğitim ve Öğretimi.

*Madde 10: Hiç kimse görüşleri nedeniyle, bunlar dinî nitelikteki görüşler olsa bile, tedirgin edilmemelidir; meğerki bu görüşlerin açıklanması, yasayla kurulan kamu düzenini bozmuş olsun.*⁴⁴

1946 anayasasının girişini incelediğimizde laiklik unsurunun ifade edildiği görülmektedir. Burada laikliğin tezahürü eğitim ile ilgili kısımda yer almaktadır. Buna göre:

*Ulus, çocuk ve yetişkinlerin eğitimi, mesleki eğitimi ve kültüre erişimini eşit bir şekilde garanti etmektedir. Kamu eğitiminin her kademedede özgür ve laik olarak organize edilmesi devletin görevidir.*⁴⁵

Daha sonra bu anayasa değişikliğe uğramış ve 4 Ekim 1958 anayasası yürürlüğe girmiştir. Anayasanın birinci maddesine bakıldığında laikliğe yeniden bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna göre Fransız devleti kendini laik, demokratik bir devlet olarak tanıtmaktadır. Bütün vatandaşların din, ırk ve köken ayrımı yapılmaksızın eşit olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca devlet, bütün inançlara saygı çerçevesinde yaklaşmaktadır:

*Madde 1. Fransa, bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir Cumhuriyettir. Köken, ırk veya din ayrımı yapmaksızın, tüm vatandaşların yasa önünde eşitliğini garanti eder. Her inanca saygılıdır. İdari yapısı yerinden yönetim esasına dayanır.*⁴⁶

Din ile yakından ilgili olan diğer yasa 1905 yasasıdır. Bu yasasının din ile ilgili bir takım hükümler içerdiği görülmektedir. Birinci maddesinde bütün vatandaşlara dinî özgürlük tanınmış; ikinci maddede ise Fransız devletinin hiçbir kültü tanımadığı ifade edilmiştir. Buna göre devlet hiçbir külte herhangi bir imtiyaz sağlamamaktadır. Din ile devlet resmi olarak ayrılmıştır.

Hukuki açıdan Fransa laikliği benimsemiş ve dini daha çok kişisel bir özgürlük olarak ele almıştır. Laiklik bütün inanç ve görüşleri koruyan bir prensip olarak görülmüştür. Bu prensip doğrultusunda önemli addedilen husus, kamu düzenini bozmaksızın, her vatandaşın kendi dinini ifade etme, onu uygulama veya uyulamama hakkına sahip olmasıdır.

⁴⁴ “İnsan Hakları ve 1789 Vatandaşının Bildirgesi”, Madde 10, “[Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789], [Art.10].” <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789> (10.02.2018).

⁴⁵ 27 Ekim 1946 Anayasasının başlangıcı, No. 13, “[Préambule de la Constitution du 27 octobre 1946], [No. 13].” <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Preambule-de-la-Constitution-du-27-octobre-1946> (05.01.2018).

⁴⁶ Fransız Cumhuriyeti, 4 Ekim 1958 Anayasası, Madde 1, “[Constitution du 4 octobre 1958], [Article 1].” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194> (05.01.2018).

4.2. Devlet Okullarında Din Öğretimi

Fransa'nın genelinde kamu okulları ve programları laiktir. Dolayısıyla laiklik prensibi gereği hiçbir kamu okulunda din eğitimi derslerine yer verilmemiştir. Tarafsızlık prensibi gereği, 28 Mart 1882 Jules Ferry yasası ile Fransız anayasasının 2. maddesinde, devletin laik ve ücretsiz bir eğitim sağlaması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴⁷

Her ne kadar din eğitimi dersi okullarda yer almamakta ise de haftanın bir günü din eğitime tahsis edilmiştir. O gün çocuklar okula gitmemektedirler. Dileyen ebeveynler din eğitimi için çocuklarını tercih ettikleri din eğitimi kurumlarına (kilise, sinagog, cami...) göndermektedirler. Fakat bunun, tüm Fransız vatandaşları için çok adil bir uygulama olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü pazar günleri Katolik din eğitimi, cumartesi Yahudi din eğitimi için tahsis edilmişken, Müslümanlar için herhangi bir gün tahsis edilmemiştir. Dolayısıyla Müslüman çocuklar ders programlarının gereği, cuma günleri, okula gitmek zorundadırlar.⁴⁸

Resmiyette, 1972 eğitim-öğretim yılının başlangıcı itibariyle artık din eğitime tahsis edilen günün çarşamba olduğu ifade edilmektedir. Bu karar 12 Mayıs 1972 tarihinde verilmiştir.⁴⁹ Böylelikle din eğitimi aileye bırakılırken okulda sunulan derslerde dinin sosyolojik anlamı işlenmektedir. Yani bu dinin şimdiki zaman ve tarih içerisinde ele alınması anlamına gelmektedir. Bu tip bilgilerden istifade etmek için din öğretmenlerine gerek duyulmamaktadır; bunun gerekçesi ise dinin sosyolojik bir unsur olarak ders konusu yapılmasıdır.⁵⁰

Fransız eğitim sisteminde din “güçlü bir şekilde seküler” olarak ifade edilmektedir. Yani din okul müfredatında yer alan bir ders değildir. Dinin içerikleri ve ifadeleri skolastik bağlamda görünmez bir şekilde yer alır. Din ve dinî çoğulculuk çalışma konusu olabilir, ancak bu konular sadece gerçek bilginin tarafsız bir sunumundan

⁴⁷ Messner, Woehrling, a.g.e, s.19.

⁴⁸ a.g.e., s. 25.

⁴⁹ Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l'Education Nationale et de la Jeunesse],” Okul zamanı, 12 Mayıs 1972 emri, “[Temps Scolaire, Arrêté du 12 mai 1972],” <http://www.education.gouv.fr/cid101217/arrete-du-12-mai-1972-determine-l-interruption-des-classes-au-cours-de-la-semaine-scolaire-reportee-du-jeudi-au-mercredi.html> (10.03.2018).

⁵⁰ Starck, a.g.m., s. 18.

ibarettir. Bu yaklaşımdaki temel amaç ise, din eğitimi değil, “dinler hakkında öğretimdir.”⁵¹

Din daha çok sosyoloji, tarih-coğrafya ve felsefe derslerinde yer almaktadır. Ayrıca programlara bakıldığında işlenen kültürün sürekli geçmişe ait olduğu görülmektedir. Fransız toplumunda yalnızca Katolik, Protestanlar ve Yahudilerin dinleri okullarda verilen kültür eğitimine işaret etmektedir. İslam dini yalnızca tarih derslerinde yer almaktadır.⁵²

Tarih derslerinde işlenen İslam dini daha çok eskiye dayalı bir kültürün tezahürüdür. Yani öğrencilerin bugün karşılaştığı İslam dini ile geçmişte (Haçlı seferlerinde) karşılaşılan İslam dini arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Tabii olarak İslam dininin tarihi bağlamı ders programlarında yer almalı, fakat Müslümanların yaşayışlarını da yansıtan güncel konular da işlenmelidir. Öğrenciler programlarda kendi arkadaşlarının dinî yaşayışlarını yansıtmayan dinî bir olgu ile karşı karşıya kalmaktadırlar.⁵³

Yukarıda⁵⁴ kısaca değinildiği üzere 28 Mart 1882 yılında Milli Eğitim Bakanı Jules Ferry'nin yürürlüğe girmiş olan yasası ile ilkokul zorunlu hale getirilmiş ve yasasının 1. maddesinde, önceki programda yer alan “Ahlak ve Din Eğitimi” dersinin yerine “Ahlak ve Yurttaşlık” dersleri eklenmiştir. 8 Temmuz 2013 yılında oylanan yasa ile artık 2015 yılı itibariyle okul için yeni bir program tasarlanması ve bu programın uygulanması kararlaştırılmıştır. “Enseignement Moral et Civique (EMC)” yani “Ahlak ve Yurttaşlık Öğretimi” adlı bu programla birlikte ilkokuldaki “Ahlak ve Yurttaşlık” dersi kaldırılmış, onun yerine “Education Civique” yani “Yurttaşlık Eğitimi” dersi eklenmiştir. Yine bu program ile ortaokul ve liselerde dersin adı “Education Civique, Juridique et Sociale (ECJS)” yani “Yurttaşlık, Hukuk ve Sosyal Eğitim” olarak değiştirilmiştir.⁵⁵ Bu dersin amacı bireylerin “görüş, inanç, bireysel hayat seçimleri her ne olursa olsun, herkes

⁵¹ Köylü, a.g.m., s.239.

⁵² Claude Demissy, “Enseignement Religieux et Transmission Croyante,” *Laval Théologique et Philosophique*, No. 68, 2012, s. 387, <https://www.erudit.org/fr/revues/ltp/2012-v68-n2-ltp0394/1013427ar/>, (14.12.2017).

⁵³ a.g.m., s. 388.

⁵⁴ Bkz. Birinci Bölüm, 1.2. Sosyo-Kültürel ve Dinî Bakımdan Fransa.

⁵⁵ Anne Lalanne, *Enseignement Moral et Civique: Le Défi Toujours Renouvelé de l'Ecole*, Paris: L'Harmattan, 2017, s.9.

tarafından kabul edilen cumhuriyetin değerlerini paylaşmak ve aktarmaktır.” 2015 yılı itibariyle Fransa M.E.B tarafından yayımlanıp uygulamaya konulan “Ahlak ve Yurttaşlık Öğretim Programı” ilkokul, ortaokul ve lise kademelerini kapsamaktadır. Bu programın temelleri İnsan Hakları sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme ve beşinci Cumhuriyetin Anayasasına dayanmaktadır. Programın amacı, öğrencilere haysiyet, özgürlük, eşitlik, dayanışma, laiklik, adalet ruhu, bireye saygı, kadın ve erkek arasındaki eşitlik, hoşgörü ve her türlü ayrımcılıktan kaçınma gibi ortak değerleri aktarmaktır.⁵⁶

İlkokul ve ortaokul 'da yer alan Ahlak ve Yurttaşlık Öğretim Programını incelediğimiz zaman, ilkokul ile ortaokul müfredatının birleştirildiği tespit edilmektedir. Program üç “cycle” yani kademeye ayrılmaktadır: “2, 3 ve 4.” Programın içeriğine baktığımızda dört ana temanın bulunduğunu görmekteyiz. Bu temalar arasında “Hassasiyet: Ben ve Diğerleri;” “Diğerleri ile Birlikte Yaşamada Prensipler;” “Yargı: Kendiliğinden ve Diğerleri ile Düşünme;” “Taahhüt: Bireysel ve Toplu olarak Hareket Etme” konularına yer verilmektedir. Programda yer alan bu temaların 2., 3. ve 4. Kademedeki aynı isimlerle yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla temaların adları aynıdır fakat programın içerisinde yer alan *bilgi, beceri ve tutumlar ile öğretim nesnelere ile okulda, sınıfta yapılan örnek ve uygulamalar* kademedeki farklılık arz etmektedir.⁵⁷

Lisede takip edilen programa bakıldığında: 1. sınıfta “Birey ve Devlet” ile “Eşitlik ve Ayrımcılık;” 2. sınıfta “Avrupa Birliği ve Fransız Cumhuriyetinde Vatandaşlığını Uygulamak” ile “Bilgi Toplumunun Ahlaki ve Sivil Konuları;” son sınıfta ise “İnançların Çoğulculuğu ve Laiklik” ile “Biyoloji, Etik, Toplum ve Çevre” konuları yer almaktadır.⁵⁸

⁵⁶ Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse],” İlk ve Orta öğretim, “[Enseignements Primaire et Secondaire],” Ahlak ve Yurttaşlık Eğitiminin Programı, “[Programme d'Enseignement Moral et Civique],” http://www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=90158 (20.01.2018)

⁵⁷ a.g.p.

⁵⁸ Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının, “[Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse],” “Genel ve Teknolojik liselerin, Genel Liselerinin İkinci ve Son sınıflarının Ahlak ve Yurttaşlık Eğitiminin Programı, “[Programme d'enseignement Moral et Civique Classes de Seconde Générale et Technologique, de Première et Terminale des Séries Générales],” http://www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=90243 (20.01.2018).

Diğer önemli bir konu ise din hizmetlerinin ortaöğretimde tezahür etmesidir. Buna göre 1802 yılından itibaren her lisede piskopos tarafından atanan Katolik din görevlisi ve din hizmetleri birimi (şapel) bulunmaktaydı. Metinlere bakıldığında Yahudi ve Protestanların da aynı şekilde kendi din adamlarıyla bu tip oluşumlar kurabilme hakları bulunduğu belirtilmiştir. Fakat 1880'den sonra artık din eğitimi zorunlu olmadığından din adamları tarafından okul içerisinde sadece dinî kurum aracılığı ile din eğitimi verilmekteydi. Dolayısıyla sınıf saatleri içerisinde din dersleri vermek yasaktı. 1905 yasasının yürürlüğe girmesi ile devlet hiçbir dini tanımadığını ve onu mali açıdan desteklemeyeceği bildirmişti. Ancak mali desteğin bir istisnası bulunmaktadır: 1905 yasasının 2. Maddesine baktığımızda “devlet, eyaletler ve belediyeler din hizmetleri birimine (aumonerie) ait tüm harcamaları üstlenmiştir” ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca devlet “lise, kolejler, okullar, hastaneler, iltica ve hapisaneler gibi kamu kurumlarında ibadetlerin serbestçe yapılmasını sağlamayı” amaçladığı da ifade edilmektedir.⁵⁹ Fakat bu din hizmetlerinin sunulması ebeveynlerin talep etmelerine bağlıdır. Din hizmetleri birimi 1988 genelgesine göre yeniden düzenlenmiştir. Buna göre öğrencilerin ortaokulda bu birime kayıt yaptırması ebeveynlerin isteğine bağlıdır; fakat eğer öğrenci lisede ise bu kayıt yaptırma kararı ona bırakılmıştır.⁶⁰

4.3. Okullarda Dinî Semboller

Kamu okullarına ilişkin dinî sembollerin okullarda yer alıp almaması hakkındaki tartışmaların temeli 1989 yılına dayanmaktadır. Paris'in Creil kasabasında üç kız öğrenci okula başörtüleri ile girmek istemişler, fakat bu şekilde okula girmeleri kabul edilmemişti. Buna rağmen başörtülerini takmak isteyen öğrencilere uzaklaştırma cezası verilmişti. O dönemin eğitim bakanı olan Lionel Jospin her ne kadar uzlaşmacı bir tavır sergilemeye çalışmış ise de meselenin aydınlanması için Danıştay'a başvurmuştu. Danıştay ise 12 Aralık 1989 genelgesinde dinî sembollerin laikliğe ters olmadığını ve misyonerlik yapılmadığı sürece dinî sembollerin okullarda serbest olacağını açıklamıştı. Fakat başörtülü öğrencilerin okula alınıp alınmaması ise eğitim personelinin inisiyatifine bırakılmıştı. Bu karar ise bazı siyasiler tarafından oldukça eleştirilmişti.⁶¹

⁵⁹ Messner, Wohrlening, a.g.e., s. 65.

⁶⁰ a.g.e., s. 73.

⁶¹ Tevfik Sönmez Küçük, “Fransız Eğitim Sisteminde Dinî Sembollerin Kullanılması,” *Ankara Bürosu Dergisi*, S.68, 2010, s.102.

Başörtü meselesi Fransa kamuoyunu bir hayli meşgul etmişti. Hatta Fransa'nın birçok bölgelerinde de kız öğrenciler bu gerekçe ile okuldan atılıyordu. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Jacques Chirac konuyu gündemine aldı ve bu meselenin laikliğe aykırı olup olmadığını araştırmak amacı ile bir komisyon kurulmasını sağladı. 3 Temmuz 2003 yılında kurulan Stasi komisyonu, 18 uzman ve akademisyenden oluşmaktaydı. Bu komisyonun başkanı Bernard Stasi idi. Onun için, komisyon "Stasi Komisyonu" adıyla anılır olmuştur. Beş aylık bir çalışma sonucunda komisyon tarafından bir rapor yazıldı. Rapor 11 Aralık 2003 yılında ilgili mercilere sunulmuştu. Rapora göre, okullarda dinî sembollerin varlığı okul düzenini bozma sebebi ile başörtü, Yahudi kipa, büyük Hristiyan haçı gibi dinî sembollerin yalnızca kamu okullarında yasaklanacağı kararına varılmıştır. Bu yasak hem öğrenciler hem de öğretmenleri kapsamaktadır. Üniversiteler ve özel okullarda başörtü takma yasağı bulunmamaktadır. Ayrıca komisyon tarafından birçok öneri sunuldu. Bu öneriler arasında en dikkat çekici olanı ise Yahudi bayramı olan Yom Kippour ve Kurban bayramı gibi dinî bayramlarda Devlet okullarının tatil edilip, çalışanlar için izin günlerinden düşülerek izne ayrılabilme imkânı bulunmasıydı.⁶²

Bu hadise sonrasında Müslüman kız çocuklarının tesettürlü olarak okula gitmelerine müsaade edilmemiştir. Çünkü Fransız hükümeti açısından başörtüsü bir dine aidiyeti sergilediği için dinî sembol değerindedir. Stasi komisyonundan bir yıl sonra, yani 2004 yılında uygulamaya konulan bu yasağın dayanağı 15 Mart 2004 tarihli yasadır. Bu yasanın L.141-5-1 maddesine göre kamu ilköğretim, ortaokul ve liselerde (üniversite buna dâhil değildir) bir dine aidiyet gösteren herhangi bir sembolü taşımak yasaktır. Bunu yapan öğrencilere ceza verilmektedir. Söz konusu yasak Eylül 2004 eğitim yılının başlangıcından itibaren yürürlüğe girmiştir.⁶³ 15 Mart 2004 yasağının 1. Maddesine göre; "Kamu okulları, ortaokul ve liselerinde, öğrencilerin bir dine aidiyeti yansıtan sembol ya da kıyafetler giymeleri yasaktır. İç kurallar, disiplin prosedürünün uygulanmasının öğrenciyle yapılan diyalogdan önce geldiğini hatırlatır."⁶⁴

⁶² Küçük, a.g.m., s.103.

⁶³ a.g.m., s.104-105.

⁶⁴ 15 Mart 2004 Tarihli 2004-228 Sayılı Kanun, Madde 1, "[Loi No. 2004-228 du 15 Mars 2004, Article 1]," <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&categorieLien=id> (07.05.2018).

5. DEVLET OKULLARINDA DİN EĞİTİMİ HAKKINDA TARTIŞMALAR

Devlet okullarında din eğitimi hakkındaki tartışmalar, okullarda laiklik prensiplerinin benimsenmesinden sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu prensipler “öğretmenlerin, öğrenci ve çalışanların kıyafetlerinin, programların, eğitimin içeriklerinin laik olmalarını”⁶⁵ öngörmektedir. Bu prensiplerin bugün de geçerli olması dolayısıyla dinî kültür hakkındaki tartışmalar da sürekliliğini korumaktadır.

Dinî kültür hakkında yapılan tartışmanın kökleri çok eski olsa da temel zemini 1986 yılında oluşmuştur. Pierre Garrigue’in yaptığı bir gözleme göre, 1986 yılında artık birçok öğrencide dinî kültüre ait olan tüm referanslarda bir kayboluş kaydedilmişti.”⁶⁶ O halde 1980-1990 yılları arasında bu tartışma neden alevlendi? Bunun üç türlü açıklaması yapılabilir:

İlk açıklamaya göre dinî kültürsüzlüğün nedeninin laiklik olduğunun ifade edilmesiydi. Dolayısıyla 20. Yüzyılın başlarında din marjinalleşti ve din karşıtı olanların laiklik ile bir alakası bulunmaktaydı.

İkinci açıklama ise hümanist kültürün krizidir. Kamu eğitim sistemi genel hümanist bir kültürden, Grek ve Latin mitolojilerden alınan dinî referansları aktarmaktaydı. Bunun büyük çoğunluğu Katolik dininden ve eski dillerden alınırdı. Fakat 1960 yıllarından itibaren bilimsel disiplinlerin lehine bütün bunlar yıkıldı. Yani dinî kültürün yitimini edebi ve felsefi bir kültürün yitimi ile ilişkilendirebiliriz.

Üçüncü açıklama ise, dinî uygulamada iletişim usullerinin kopması ile ilişkilidir. Bu iletişimsizlik hem ailede hem de kilisede meydana gelmiştir. Hâlbuki aile geleneksel olarak dinin aktarımında önemli bir rol oynamaktaydı. Ailede ve kiliselerdeki bu iletişimsizlik, vaftiz olan çocukların oranının giderek düşmesi ya da kateşizm eğitimlerine katılmamaları gibi sebeplerle izah edilmektedir.⁶⁷

1986-2006 yılları arasında kamuoyunu meşgul eden başka bir konu, Fransa’daki okullarda dinin tanıtımına daha büyük yer verilip verilmemesi gerektiğine ilişkin bir

⁶⁵ Willaime, a.g.m., s .10.

⁶⁶ Mireille Estivalèzes, “L’Enseignement du Fait Religieux à l’Ecole, Un Faux Problème?” *Spirale: Revue des Recherches en Education*, S. 39, 2007, s. 93.

⁶⁷ Estivalèzes, a.g.m., s. 97.

tartışmadır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı, Rektör Philippe Joutard'dan bir rapor hazırlamasını istemiştir. Eylül 1989'da Philippe Joutard tarafından hazırlanan bu rapor tarih-coğrafya ve sosyal bilimleri ile alakalı idi. İncelenen rapor sonucunda, okullarda bir dinî kültür eksikliği olduğu keşfedilmişti. Philippe Joutard bu eksikliğe karşı çözüm üretmek gerektiğini vurgulamış, bu çözümün ise tarih, coğrafya ve edebiyat derslerinde, dine de yer verilmesi ile mümkün olabileceği ifade etmişti. Bütün bu tartışmalar göstermektedir ki dinler tarihi gibi derslere ihtiyaç vardı. Hatta bu dersin programlara eklenmesi bazı araştırmacılara göre bir zorunluluk idi.⁶⁸

Kasım 1991'de dinler tarihi üzerine bir seminer gerçekleşmişti. Esasen bu seminerin asıl hedefi göreceli bir uzlaşmaya ulaşmak, nihai noktada dinler tarihini okullarda ayrı bir disiplin olarak öğretmek değil, çeşitli disiplinler içerisinde örtük bir müfredat halinde dinî bilgileri öğretmektir. Böylelikle program zenginleştirilecekti. Dinle ilgili bilgilerin yer alacağı disiplinler ise Fransız Dili ve Edebiyatı, Felsefe, Diller, Sanat ve Tarih olacaktı.⁶⁹

Bu tarihe kadar hazırlanan rapor ve seminere ve 1995'de orta öğretim programlarının yeniden gözden geçirilmesine rağmen programlarda hiçbir değişiklik yapılmadı. 11 Eylül 2001'in ertesi gününde dinî gerçekliğin öğretimi konusu tekrar gündeme getirildi. Eğitim Bakanı Jack Lang, filozof Régis Debray'den dinî gerçekliğin laik okulda öğretilmesi hakkında bir rapor sunmasını istemişti. Mart 2002'de sunduğu raporda Debray, dinî kültür noksanlığının olduğu, buna binaen öğrencilere çağdaş dünyayı anlama öğelerini sunma ihtiyacının önemi üzerinde durmuştur.⁷⁰ İşte bu rapor, müfredat ve formasyon reformunun kaynağı olmuştur. Ayrıca bu raporun diğer ayrıcalığı ise 2002'de Avrupa Dinî Bilimler Enstitüsünün (Institut Européen des Sciences des Religions) kurulmasına vesile olmuş olmasıydı.⁷¹

Debray raporunun, tartışılan konudaki önemine binaen, daha yakından incelenmesinde yarar vardır. Rapor Alsace-Moselle bölgesi hariç bütün Fransa'daki okul

⁶⁸ Willaime, a.g.m., s. 11.

⁶⁹ Estivalèzes, a.g.m., s. 94.

⁷⁰ a.yer.

⁷¹ Laurence Loeffel., "M. Estivalèzes, "Les Religions dans l'Enseignement Laïque ; R.Nouailhat – Enseigner le Fait Religieux, un Défi pour la Laïcité," *Revue Française de Pédagogie*, C. 153, 2005, s. 154.

sistemini ilgilendirmektedir. Yazılmasının arkasındaki temel neden toplumdaki dinî kültür eksikliğidir. Bu problemin çözülebilmesi için, ya dini farklı disiplinlerin içerisinde öğretmek ya da yeni bir ders ihdas edip dinleri karşılaştırmalı olarak öğretmek gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ise yeni bir ders kurmayı bir kenara bırakıp, dini farklı disiplinler içerisinde öğretme seçeneğini tercih etmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, iddia edildiğine göre, eğitim programlarının zaten ağır olmasıdır. Dolayısıyla yeni bir dersin dâhil edilmesi bu programların daha da ağırlaşmasına neden olacaktı. Ayrıca bu derse girecek olan hocaların da ek bir eğitim görmeleri gerekiyordu. Çünkü henüz kamu okullarında hiç din öğretmeni bulunmuyordu.

Debray raporu olarak bilinen bu raporun asıl adı “L’Enseignement du Fait Religieux dans l’École Laïque (Laik Okulda Dini Gerçeğin Öğretimi)”tir.” Raporun sonucuna göre dinin; Tarih, Edebiyat ve Sanat derslerinde işlenecek bir konu olarak okul programlarında bulunması gerekir.⁷² Bu konuların programa dâhil edilmesinin amacı, “Tanrı’yı tekrar okula yerleştirmek” değildir; amaç, insanın gideceği güzergâha çeşitli alternatif yollar sunmaktır. Bunu, dinler tarihi formatındaki bir eğitimle gerçekleştirmek mümkündür.⁷³

Debray raporunda dinî gerçeğin okullarda öğretilip öğretilmemesi hakkında iki cephe bulunmaktadır: dinî gerçeğin okullarda yer alması gerektiğini söyleyenler ile dinî gerçeğin okullarda yer almaması gerektiğini ifade edenler. Her iki cephenin de kendilerine göre gerekçeleri bulunmaktadır.

5.1. Devlet Okullarında Din Öğretiminin Gerekliğini Savunanlar ve Gerekçeleri

Din gerçeğinin devlet okullarında öğretilmesi gerektiğini savunanlar şu gerekçeleri ileri sürerler:

⁷² Starck, a.g.m., s. 21.

⁷³ Régis Debray, “Rapport À Monsieur le Ministre de l’Éducation Nationale: L’Enseignement du Fait Religieux dans l’École Laïque,” Şubat 2002, <https://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/024000544.pdf>, s. 5. (02.12.2018).

1. Ahlaki bir eğitim talebi: Ebeveynler; ailevi, ahlaki ve sosyal bir düzenin temini için ahlak eğitimi verilmesini talep etmektedir.⁷⁴

2. Din gerçeğinin öğretimi manevi eğitim ile yakından alakalı olmasıdır. Bu ise Çocuklara kendileri hakkında düşünmeyi öğretir.

3. Dinin öğretilmemesi, kültür yoksunluğu ve kolektif ayrımcılığın ortaya çıkmasını körükler.⁷⁵

4. Din gerçeğinin öğretimi hoşgörü eğitimi ve karşılıklı saygıyı temin eder. Çok kültürlü ve çok mezhepli (multi-confessionnel) bir yapıya sahip olmasından dolayı Fransız toplumunun buna ihtiyacı vardır. Okul, Yahudilik, Müslümanlık, Budizm gibi farklı kökenlere, dinlere ve ideolojilere sahip olan çocukların eşit koşullarda din gerçeğini öğrenmelerine imkân sağlayan bir kurum olmalıdır. Bütün dinlere saygı duymak için onları daha iyi tanımanın gereği ortadadır. Kültürel ve dinî çoğulculuğu tanımak ve farklılıklara saygı duymayı öğretmek için din gerçeğinin öğretilmesine ihtiyaç vardır.⁷⁶

5. Bazıları için de bu öğretimin arkasında sosyal bir bağ oluşturma isteği bulunduğunu söylemişlerdir. Hatta Nicolas Sarkozy bunun İslam düşmanlığı ya da antisemitizme karşı gelen bir çözüm olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁷

6. Rahibin otoritesinin yıkılması ve toplumsal hizmetten uzaklaştırılmasıyla birlikte “dinlerin sekülerleşmesi,” din gerçeğinin öğretimini gerekli kılmıştır.⁷⁸

7. Çocukların ve genç neslin dinî kültürü anlayabilmeleri için dinî kavramların ne anlama geldiklerini öğrenmeleri gerekir. Din dilinin ve dinî terimlerin anlaşılabilir hale gelmesi çocukların içinde doğup büyüdüğü kültüre yabancılaşmalarını beraberinde getirmiştir. Bu yabancılaşma öyle bir boyuta ulaşmıştır ki *Teslis*'i sadece bir metro istasyonu; resmi tatilleri ve bayram tatillerini ise rastgele bir takvim düzenlemesi olarak anlayan insanlar yetismeye başlamıştır.⁷⁹ Yukarıda da işaret edildiği üzere, Fransa'da sadece Katoliklik değil, başka din mensupları da bulunmaktadır.⁸⁰ Dolayısıyla aynı durum

⁷⁴ Estivalèzes, a.g.m., s. 99.

⁷⁵ a.g.m., s. 100.

⁷⁶ a.g.m., s. 101.

⁷⁷ a.g.m., s. 102.

⁷⁸ Willaime, a.g.m., s. 11.

⁷⁹ Debray, “L'enseignement du Fait Religieux dans l'École Laïque”, s. 3.

⁸⁰ Willaime, a.g.m., s. 12.

o din mensupları için de geçerlidir. Bu nedenle din öğretimi, çocukların kendi kültürlerine yabancılaşmamaları için bir gerekliliktir.

Görüldüğü üzere dinin öğretilmesini isteyenlerin genelinin temel argümanı öğrencilerin din konusundaki cehaletidir. Şimdi dinî gerçeğin öğretilmemesi gerektiğini savunanların görüşlerini inceleyelim.

5.2. Devlet Okullarında Din Öğretimi Yapılması Aleyhine Görüşler ve Gerekçeleri

Devlet okullarında din öğretimi yapılmasının doğru olmadığını savunanlar şu gerekçeleri ileri sürmektedirler:

1. Bazı filozoflara göre okul laikliğin kutsal mekânıdır. Bu yüzden dinler ya da inançların bu mekânın içinde yeri olmaması gerekir.⁸¹

2. Okullarda yer alan her dinî konuşma, din propagandası yapmaya ve yanlı davranmaya yol açar; bu ise okulun tarafsızlık ilkesine açık bir şekilde aykırılık teşkil eder.⁸²

3. Din öğretimine birbirinden oldukça farklı yaklaşımların oluşu da din devlet okullarında din öğretimi yapılmamasını gerektirir. Zira Régis Debray raporunda da dile getirildiği üzere, bir kesime göre, “okullarda verilen din öğretimi aslında bir din öğretimi değildir.”⁸³ Çünkü din öğretimi mutlak bir otoritenin varlığı ve O’ndan gönderilen bir vahyin diğer vahiylerle kıyaslanamamasını şart koşar; yani bir hakikat iddiası vardır. Okulda verilecek din öğretimi ise sadece dinleri betimsel olarak ders konusu yapmaktan ibarettir.⁸⁴ Dolayısıyla bir kesim dindarlar açısından bakıldığında dahi okulda gerçek manada bir din öğretiminin yapılması mümkün değildir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere dinin okulda öğretilmesini istemeyenler ya laikliği benimseyen okul ile dini karıştırmak istemeyen, din propagandası yapmak

⁸¹ Estivalèzes, a.g.m., s. 102.

⁸² a.g.m., s. 103.

⁸³ Debray, “L’enseignement du Fait Religieux dans l’École Laïque”, s. 9.

⁸⁴ Debray, a.g.r., s. 10.

istemeyen kişilerdir ya da bunun tam tersi dindarlardır. Dindarlar ise dinin bu şekilde okulda öğretilmesini tasvip etmemiş ve eksik bir öğretim olacağını savunmuşlardır.

Debray raporunun ele alınmasından sonra Şubat 2005'te Jean-Pierre adındaki milletvekili vicdan özgürlüğüne, laikliğin prensiplerine ve kamusal hizmetlerin tarafsızlığına saygı duyarak devlet okullarında din gerçeğinin kendisi ve tarihi hakkında malumat verilmesini önermekteydi.⁸⁵ Bütün bu tartışmalar neticesinde din gerçeğinin okullarda ders konusu yapılmasının yeniden gerekli ve faydalı olduğu yönünde görüşler ağırlık kazanmasına rağmen şimdiye kadar herhangi bir somut adım atıldığı söylenemez.

Peki, neden somut adımlar atılmamış ya da atılamamıştır? Bunun cevabı basittir: Çünkü din öğretiminde birtakım engeller ve zorluklar bulunmaktadır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Ebeveynler bu öğretimin, bir din öğretiminden ziyade, sadece “tolerans eğitimi” zemin hazırlama amacı güttüğünü düşünmektedir.

2. Öğrenciler bu eğitimden kastedilen şeyin kültürel zenginlik ve toleransın öğretimi olduğunun farkındadırlar; bu tür bir öğretimin okullar arasındaki çatışmaları körükleyeceği endişesini taşımaktadırlar.

3. Ortaöğretim öğretmenleri bu soruna karşı oldukça kayıtsız bir durum sergilemektedirler.

4. Sendikalar bu eğitime olumlu bakmakla birlikte, yeniden bir kilise nüfuzunun (neo-clericalisme) hortlamasından endişe etmektedirler.

5. Dinlerin temsilcileri ise din eğitimi hususunda kendi aralarında bir görüş birliği içinde değildirler. Katolik, Yahudi ve Müslümanlar mezhebe dayalı bir eğitimi desteklemekteyken, Protestanlar ve laikler çeşitli disiplinlere dinî konuların yerleştirilmesi taraftarıdır.⁸⁶

6. Din eğitimi ve öğretiminin uygulanması aşamasındaki diğer anlaşmazlıklar da aşılması güç zorluklardan bir diğeridir. Örneğin, bazı din temsilcilerine göre bir eğitim yaklaşımı olarak dinler tarihini ön plana çıkarmak, din eğitimi kendi mecrasından

⁸⁵ Estivalèzes, a.g.m., s. 95.

⁸⁶ Loeffel, a.g.m., s. 154.

çıkartıp anlamsızlaştırmak, bir nevi “dinsizlerin eliyle din eğitimi vermek” anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, günümüzde din öğretiminin amacı, gerçek anlamda bir din eğitiminden ziyade yurttaşlık eğitimi formatına dönüşmüş durumdadır. Dolayısıyla bu şartlarda bir din öğretiminin beklenen ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağı meçhuliyet arz etmektedir.⁸⁷

6. ÖZEL OKULLARDA DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

Fransa’da kamu okullarının yanı sıra özel eğitim kurumları da bulunmaktadır. Özel eğitim kurumları ilk, orta, lise ve yükseköğretimi kapsamaktadır. Özel okullar 15 Mart 1850 Falloux ve 31 Aralık 1959 Debré yasalarına dayanarak idare edilmektedir.⁸⁸ Diğer hukukî dayanaklara bakıldığında anayasanın 33. ile 16. maddesinin de bu hususla ilişkili olduğu görülmektedir. Özel okul kurma ve onu yönetme hakkı Fransız Anayasası’nın 33. maddesi (paragraf 3) tarafından güvence altına alınmıştır. Bu hak ise en çok ve öncelikli olarak Katolik Kilisesi tarafından kullanılmıştır; çünkü onların amacı din dersleri dışında da dinî konular işlemektir.⁸⁹ Anayasanın 16. maddesinde her dinî cemaatin kendi okullarını özel okullar kullanarak kurabildiği ifade edilmektedir. Böylelikle her cemaat kendi dinini öğretebilir. Fakat bunu yaparken yasal koşullara uyma zorunluluğu bulunmaktadır.⁹⁰

Fransız eğitim sisteminde özel okullar kendi içlerinde üç kategoriye ayrılmaktadır: Devlet ile dernek sözleşmesi (contrat d’association) altında olan özel okullar, devlet ile sözleşmesiz olan okullar (hors contrat) ve devlet ile basit sözleşmeye (contrat simple) tabii olan ilkokullar (établissements du premier degré).⁹¹

Sözleşmeli özel okullar ile sözleşmesiz olanlar arasındaki temel fark, sözleşmesiz olan özel okulların devlet tarafından asgari bir şekilde kontrol edilip, parasal açıdan destek alamamalarıdır. Yani “özerk” olarak çalışmaktadırlar. Devlet ile sözleşmeye tabi

⁸⁷ Loeffel, a.g.m., s. 154.

⁸⁸ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 114.

⁸⁹ Starck, a.g.m., s. 23.

⁹⁰ a.g.m., s. 25.

⁹¹ Szymankiewicz, a.g.e., s. 20.

olan özel okullar ise kamu okulları gibi çalışmaktadırlar. Devletin mali desteğine tabi olup devlet tarafından sürekli denetlenmektedirler.⁹²

6.1. Devlet ile Sözleşme Altında Olan Okullar

Bu okullar *basit sözleşmeye (contrat simple) tabi olan okullar* ve *dernekleşme sözleşmesine (contrat d'association) tabi olan okullar* olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Basit sözleşmeye tabi olan özel okullar ilk derecede yer alan okulları kapsamaktadır. İstisnai olarak ortaöğretimi kapsayabilmektedir.⁹³ Bu kurumlar “pedagojik açıdan geniş bir özerkliğe” sahiptirler.⁹⁴ Devlet tarafından yetkin olarak kabul edilen ve bu kurumlarda çalışan öğretmenlerin maaşları devlet tarafından ödenmektedir. Ödenen maaş miktarı kamu okullarındaki öğretmenlerin maaşlarına denktir. Şunu belirtmeliyiz ki özel okulların bütün sınıfları basit sözleşmeye tabi olabiliyor iken kimi zaman özel okulların yalnızca bazı sınıfları basit sözleşmeye tabii olabilme imkânına sahiptir. Bu anlaşmaya göre devlet bu okullarda pedagojik ve finansal açıdan kontrolü sağlamaktadır. Devlet ile bu anlaşmaya tabi olabilmek için okulların bazı şartları doldurmaları gerekmektedir. Bu şartlar; çalışma süresi, öğretmenlerin yeterlilikleri, öğrenci sayısı ve okul binalarının nicelik ve niteliklerini belirleyen birtakım hususları içermektedir.⁹⁵

Devlet ile dernekleşme sözleşmesine tabi olan okullar ise, pedagojik açıdan kamu okullarını örnek almaktadır. 22 Nisan 1960 kararnamesine göre dernekleşme sözleşmelerinde birkaç kural bulunmaktadır: Öncelikle sözleşme altında olan okullar kendi program ve saatlerin tam kontrolünü sağlayamamaktadırlar. Ayrıca “kamu okullarında uygulanan kural ve programları saat olarak” takip etmelidirler. “Bu okullar kendi öz karakterlerini (caractère propre) korumaktadırlar. Bu korunma Debré yasası ile güvence altına alınmıştır. Debré yasasında da ifade edildiği üzere verilen eğitim öğrencilerin vicdan hürriyetine uygun olmalı; din, ırk, inanç farklılığı bulunmamalı ve okul herkese açık olmalıdır.⁹⁶ Ayrıca ilk ve orta dereceli özel okullar devlet ile

⁹² Messner, Woehrling, a.g.e., s. 114.

⁹³ Szymankiewicz, a.g.e., s. 230.

⁹⁴ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 118.

⁹⁵ Szymankiewicz, a.g.e, s. 20.

⁹⁶ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 119.

dernekleşme sözleşmesine geçebilmek için talepte bulunabilmektedir. Bu sözleşme okulun ya bazı sınıflarına ya da tümüne uygulanabilmektedir. Bu statüye tabi olan sınıfların program ve kuralları kamu okullarındaki ile uyumlu olmalıdır. Bu sınıfların dersine giren öğretmenler ya kamu okullarında ders veren öğretmenler ya da devlet ile sözleşmeye tabii olan öğretmenlerdir. Her iki gruptan öğretmenlerin maaşları devlet tarafından ödenmektedir.⁹⁷ Bu sözleşme sadece yükseköğretim ve ziraat öğretimine uygulanmamaktadır.⁹⁸

Din eğitimi açısından bu okulları değerlendirdiğimizde, Fransa'nın genelinde din eğitimi devlet ya da bölgesel topluluklar tarafından değil, veliler tarafından karşılanmaktadır. Belediyeler de bunu karşılamakta mükellef değildirler. Alsace-Moselle bölgesinde ise bu durum farklıdır. Din dersleri zorunlu programın içine dâhil edilip, kamu okullarına benzer koşullara sahip durumdadır. Yapılan bir düzenleme ile din eğitimi için haftada bir saat tahsis edilmiştir.⁹⁹ Ayrıca, çok mezhepli (multiconfessionnel) olan din hizmetleri uygulamaları ise sadece Alsace-Moselle bölgesinde yer almaktadır.¹⁰⁰

Din derslerini kendileri organize eden ve devlet ile sözleşme altında bulunan okulların büyük çoğunluğunu temsil eden Katolik okullarından bahsetmek gerekmektedir. Özel eğitimin büyük çoğunluğunu teşkil eden Katolik özel eğitim kurumlarıdır. Katolik okullar yaklaşık olarak Fransız öğrencilerinin %20'sine eğitim vermektedir.¹⁰¹ Katolik okullarının amacı dinî personeller yetiştirmek değildir. Asıl amaç öğrencilerin eğitim ve öğretimlerine katkı sağlayıp onları başarılı kılmaktır. Katolik okulları anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde eğitim müesseselerine sahiptir. Ayrıca Katolik okullarında okuyan öğrencilerin diğer okullara nazaran başarı seviyelerinin de oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu okullar kapılarını yalnızca Katolik öğrencilerine açmamakta, her dine ve cemaate bağlı öğrencileri de kendi okullarına kabul etmektedirler. Ayrıca bu okullarda uygulanan eğitim programı kamu okullarının programları ile aynıdır. Tek fark "Hristiyan İlmihal Dersi (Kateşizm)"nin bulunmasıdır. Bu ve benzeri bazı avantajları dolayısıyla Katolik okullara rağbet oldukça

⁹⁷ Szymankiewicz, a.g.e, s. 20-21.

⁹⁸ a.g.e., s. 230.

⁹⁹ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 123.

¹⁰⁰ a.g.e., s. 120.

¹⁰¹ Auduc, a.g.e., s. 280.

yüksektir.¹⁰² Maalesef Müslümanlara ait özel okulların sayıları Katolik özel okullarına nazaran oldukça azdır. Bu oranın düşük olmasının Müslümanların karşılaştığı finansal ve hukuki problemlerle açıklanabileceği gibi, kendi aralarında anlaşamamaları ve güç birliği yapamamalarıyla da açıklanabilir. Özel okulların olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin farklı görüşler de bu durumu besleyen başka bir nedendir. Nitekim bazı Müslüman gruplar özel Müslüman okulları desteklerken, bir kısmı da özel okullaşmanın Müslüman öğrencileri gettolaştıracağı endişesini taşıdıklarından buna çok sıcak bakmamaktadırlar.¹⁰³

Dinî cemaatler tarafından idare edilen özel okullarda din eğitimi sadece din derslerinde verilmemekte; Tarih, Felsefe, Edebiyat, vb. bütün derslerin içeriğinde yer almaktadır.

Devlet tarafından idare edilen özel kamu okullarında, devletin sorumluluğu altına verilen din eğitimi:

- Ya devlet ve dinî cemaatler tarafından onaylanmış öğretmenler aracılığı ile mezhebe dayalı (confessionnel) bir din eğitimi verilir. Diğer dinlere mensup ya da hiçbir dinî inanca sahip olmayan öğrencilerin bu derse katılım zorunluluğu bulunmamaktadır.
- Ya da Hristiyan dinini benimsemiş olan öğretmenler tarafından verilen ve mezhebe dayalı olmayan (non-confessionnel) din eğitimi verilir. Bu tür din dersinde Hristiyanlık hakkında genel bilgiler verilmektedir. Hristiyan olmayan öğrencilerin ise bu derse katılım zorunluluğu bulunmamaktadır.¹⁰⁴

6.2. Sözleşmesiz Okullar

Sözleşmesiz (hors contrat) okullar devletten mali destek alamamaktadırlar. Genellikle kayıtları ücretli olan okullar olmakla birlikte sözleşmeli okulların aksine kamu okullarının programlarına uymayıp kendilerine has bir program takip etmektedirler. Bu

¹⁰² Ahmet Kavas, "Fransa 'da Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi," *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, ed. İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2007, s.343-346.

¹⁰³ Muhammed Esat Altıntaş, "Batı Avrupa'da Özel Müslüman Okullarının Karşılaştıkları Sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa Örneği," *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.12, S.30, Aralık 2015, s.89.

¹⁰⁴ Starck, a.g.m., s. 17-18.

okulların sözleşmeli okullar statüsüne geçebilmeleri için beş sene kendi kendine yetme şartı aranmaktadır.

Sözleşmesiz okullar ikiye ayrılmaktadır:

1) Devlet ile sözleşme altına geçme isteği olup, şartları yerine getirmeye çalışan okullardır. Bunlar yeni inşa edilen okullar olup sözleşmeli okul statüsüne geçebilmek için beş sene mühlet şartını beklemektedirler.

2) Kendi istekleri doğrultusunda “sözleşmesiz” olan ya da sözleşme altına geçebilmek için şartları doldurmakta başarısız olup özerk bir şekilde çalışan okullardır.¹⁰⁵

Devlet, sözleşmesiz okulları sınırlı bir şekilde kontrol etmektedir. Yani devlet müdürlerin ve öğretmenlerin yetkinliklerine, zorunlu eğitim ve öğretim uygulamasına, kamu düzenine ve ahlaki değerlere saygının gözetilmesine, sağlık koşullarına uygunluk ve sosyal korumaya önem verdiğinde bu hususlarda gerekli denetimleri yapmaktadır. Ancak devlet bu kurumlara para yardımı yapmamaktadır. Ayrıca öğretmenler diledikleri metodu takip etmekte, istedikleri programı uygulamakta ve uygun gördükleri kitapları derslerinde okutabilmektedirler. Devlet sadece minimum öğretim standartlarının öğrencilerde bulunup bulunmadığını denetlemektedir.¹⁰⁶

Sözleşmesiz okullar kendi içlerinde muhafazakâr Katolik eğitim kurumları, Yahudi, Evangelist, İslam, Budizm ve belirli pedagojik yaklaşımı benimseyen (Montessori, Steiner gibi) laik eğitim kurumları olarak ayrılmaktadır.¹⁰⁷

Din eğitimi açısından incelediğimizde, sözleşmesiz okulların genelinin mezhebe dayalı bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Yani her okul kendi dinini, din dersinde öğretmektedir. Ayrıca bu müesseseler öğrenci seçme konusunda hür bir pozisyona sahiptir. Bazı öğrencileri kabul, bazılarını ise reddedebilmektedirler.¹⁰⁸ Bu okulların pek azı kontrol edilmektedir. Kontrolün asıl amacı verilen eğitimin yasalara karşı olup olmadığını denetlemek içindir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 114.

¹⁰⁶ Szymankiewicz, a.g.e., s. 20.

¹⁰⁷ a.g.e., s.224.

¹⁰⁸ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 115.

¹⁰⁹ a.g.e., s. 116.

Bugün özel okullar arasında, devlet ile dernekleşme sözleşmesine tabii olan okulların daha yaygın olduğu görülmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰ Szymankiewicz, a.g.e, s. 233.

İKİNCİ BÖLÜM

ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNDE DİN EĞİTİMİ

1. ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Tarihsel Arka Plan

Alsace-Moselle, Bas-Rhin, Haut-Rhin ve Moselle adlı Fransız departmanları temsil etmek için kullanılan bir unvandır. Bu bölge aslında önceleri Alsace-Lorraine olarak isimlendirilmişti. Bu sebeple biz tarihi arka planı incelediğimizde Alsace-Lorraine ismini kullanmak durumunda kalacağız. Alsace-Lorraine adlı bölgenin tarihi 1870 yıllarına dayanmaktadır. O dönemde Fransız ile Almanlar arasında harp vukuu bulmuştu. Almanların bu savaşı kazanması ve Fransızların askeri ve politik olarak bu savaşı kaybetmeleri Alsace-Lorraine bölgesinin kurulmasına sebebiyet vermişti. Alsace-Lorraine, Almanca olan “Elsass-Lothringen”nin karşılığı olmakla birlikte, Fransız topraklarında yer alan askeri idareyi temsil etmek için kullanılmaktaydı.¹

Alsace-Lorraine bölgesi 10 Mayıs 1871’de Almanlar tarafından işgal edilerek ele geçirilmişti. 1871’e kadar ayrı olan bu iki bölge Almanlar tarafından birleştirilmişti. Almanlar bu bölgeye “Reichland Elsass-Lothringen” adını verip Alman İmparatorluğuna ait olan Alsace-Lorraine toprakları anlamını vermişlerdi.²

1871’de Prusya İmparatoru tarafından vali olarak tayin edilen Otto Von Bismark Alsace-Lorraine bölgesini Alman imparatorluğuna dâhil etmişti.³ Bu bölgeyi ayrı bir devlet olarak değil, kendi imparatorluğuna bağlı olan bir bölge olarak adlandırmıştı: “Reichland.” Artık bu bölge Fransa’dan tamamıyla ayrılmıştı. Dolayısıyla orada yaşayan vatandaşların uyrukları için bir çözüm üretilmeliydi. 1871’de “Francfort” adındaki

¹ François Roth, *Alsace-Lorraine Histoire d’Un “Pays Perdu” De 1870 à Nos Jours*, Paris: Editions Tallandier, 2016, s.11-12.

² a.g.e., s.12.

³ a.y.

anlaşma sayesinde Alman olmak istemeyen ve bu bölgelerde yaşayan Fransızlar için Fransız uyruğunu seçme imkânı sağlanmıştı.⁴

1872’de Bismarck bu bölgelerde birçok değişiklik meydana getirmiştir. Öncelikle Almancayı bu bölgelerin anadili olarak belirledi ve zorunlu eğitim yaşını kızlar için 13, erkekler için 14 olarak değiştirdi,⁵ ancak kültürlerin rejiminde herhangi bir değişiklik yapmadı. 1914’te Almanlar bu bölgeye hala sahipti, fakat Fransa devleti ile savaş halindeydi. Dört sene sonra yani 1918’de tekrar Fransızlara yenik düşerek bu bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardı.⁶

11 Kasım 1918’de Alman birliklerinin Alsace-Moselle bölgesini derhal terk etmesini bildiren bir ateşkes antlaşmasının imzalanmasının⁷ ardından Lorraine adlı bu bölgenin ismi Moselle olarak değiştirilmiştir.⁸

Ekim 1919’da Fransız yasalarının Alsace-Moselle bölgesine dâhil etme sürecinde geçici bir rejim uygulanmaktaydı. Haziran 1924’te Fransız mevzuatı yürürlüğe girmiş, Ocak 1925’te ise Devlet kurulu konkordato rejiminin hâlâ yürürlükte olduğunu bildirmişti.⁹

Fakat 1933 yılında Almanya’da büyük bir değişiklik meydana gelmiş ve artık devleti Hitler yönetmeye başlamıştı. 1940 yılı itibarıyla Alsace-Moselle Almanların eline geçmişti. Nazi imparatorluğu din ile devleti birbirinden ayırmakla yetinmeyip, yürürlükte olan mevzuatı kaldırmıştı. Bu kuşatma 1940 yılında başlayıp 1944’de son bulmuştu.¹⁰

1944 yılında General de Gaulle sayesinde Alsace-Moselle’de cumhuriyete geri dönüş sağlanmıştı. Almanlar tarafından yürürlüğe konulan devlet ile kilisenin ayrımı yasası iptal edilmiş ve artık Alsace-Moselle Fransa’ya ait bir eyalet olarak kabul edilmişti.

Bugün Alsace-Moselle, günümüzde *Grand-Est* olarak adlandırılan büyük bir bölge sınırları dâhilinde bulunmaktadır. *Grand-Est*; Champagne, Moselle, Alsace

⁴ Roth, a.g.e., s. 40.

⁵ a.g.e., s. 48.

⁶ Jean Baubérot, *Les 7 Laïcités Françaises*, y.y.: Editions de la Maison des Sciences de l’Homme, Mayıs 2015, 121.

⁷ Roth, a.g.e., s. 151.

⁸ a.g.e., s. 18.

⁹ Jean Baubérot, a.g.e., s. 122.

¹⁰ Roth, a.g.e., s. 175.

bölgelerini kendi bünyesi içerisinde birleştiren daha büyük bir bölgenin adı olmuştur. Esasen bu birleşme, Cumhurbaşkanı François Hollande'ın 2013 yılında yeni bir reform kararıyla birlikte Fransız bölgelerinin sayısını 22'den 13'e düşürmek istemesi ile yapılan düzenlemelerin ardından gerçekleşmişti.¹¹ Şunu belirtmeliyiz ki bugün hala Alsace-Lorraine adı gündelik hayatta kullanılmaktadır.

1.2. Bölgenin Demografik Yapısı

Alsace-Moselle bölgesinde toplumun demografik yapısı Fransa'nın diğer bölgelerinden farklıdır. Alan itibarıyla Moselle (Lorraine) bölgesi 6116 km²'dir. 2018 yılında ise toplam nüfusu 1.046.500'dir. Ekonomisi otomobil, hızlı tren rayları, ince çelikler, ileri teknolojiler, cam ve odun fabrikasyonundan oluşmaktadır. En temel özelliği iki ülke ile komşu olmasıdır: Almanya ve Lüksemburg. Tarihi açıdan çok zengindir. Metz bölgesi ise Saint-Etienne Katedrali ile meşhurdur.¹² Fransa'nın ilk sanayi bölgesidir. 1960 yıllarında bölge olarak inşa edilmiştir.¹³ Moselle ve Meuse bölgenin iki temel ırmaklarıdır. Dil açısından değerlendirmek gerekirse, Almanca, Romanca ve Fransızca konuşulmaktadır.¹⁴

Dinî açıdan incelediğimizde, Moselle bölgesinde Katolik dininin hâkim olduğu ve Fransa'nın diğer bölgelerine nazaran "en dindar bölge" olarak değerlendirildiği görülür. 2006 yılında "IFOP-L'Institut Français d'Opinion Publique" yani Fransız Kamuoyu Enstitüsü tarafından yapılan bir anket sonucunda, Fransa'nın doğusunda Katolik inancına mensup olan insanların sayılarının diğer inanç mensuplarına göre daha çok olduğu ve Moselle bölgesinde Katoliklerin oranının %75'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Katoliklerin yanı sıra Protestanlar (nüfusun %4 ile %10'u arasında), Yahudiler (nüfusun %0.2 ile %0.4 arasında) ve Müslümanların (nüfusun %3 ile %4 arasında) sayıları da diğer bölgelere göre daha fazladır. Müslümanlar arasında ise Türkler önemli bir çoğunluğu

¹¹ Jean-Marie Sais, *Des Provinces Romaines Aux Régions Histoire d'Une Fusion*, Metz: Edition des Paraiges, 2016, s. 11.

¹² Philippe Gloaguen, Michel Duval, *Lorraine+ Voges (Grand-Est) Le Routard*, y.y.: Hachette, 2017, s. 43.

¹³ Xavier Brouet, Richard Sourgnès, *La Lorraine pour les nuls*, Italie: Edition First, 2016, s.150.

¹⁴ Xavier Brouet, Richard Sourgnès, a.g.e., s.375.

oluşturmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla görüldüğü üzere Katolikler Moselle bölgesinde nüfus bakımından birinci sırada iken, ikinci sırada Protestanlar, üçüncü sırada Müslümanlar ve son sırada Yahudiler yer almaktadır.

Fransa'nın üçüncü yoğun nüfusuna sahip bir kesimi olan Alsace bölgesi ise Almanya ve İsviçre devletleri ile komşudur. Haut-Rhin ve Bas-Rhin departmanlarından oluşan bu bölge 1791 yılında kurulmuş ve "Alman bölgesi" olarak da bilinmektedir.¹⁶ Alan itibarıyla Alsace bölgesi 8280 km²'dir.¹⁷ 2010 yılında ise toplam nüfusu 1.835.990 idi (756.974-Haut-Rhin ve 1.079 016-Bas-Rhin). Dil açısından bakıldığında Alsace farklı dil ve lehçelere sahip olan bir bölgedir. Fransızca, Almanca ve Alsace lehçesi bulunmaktadır.¹⁸ Kültürel açıdan ise, Alsace bölgesi, Strazburg katedralinin de içinde bulunduğu pek çok önemli tarihi yapılara sahiptir. Sayıları 600'e yakın olan Alsace şatoları da bu önemli yapılar arasındadır.¹⁹

Dinî açıdan Alsace bölgesi, Katolik dininin yanı sıra (Bas-Rhin'da Katolikler nüfusun %71 ile %75 arasında iken, Haut-Rhin bölgesinde bu oran %75'tir) Protestanların yoğun olduğu bir bölgedir. IFOP tarafından 2006'da yapılan bir ankette Alsace bölgesinin Bas-Rhin departmanının %10'dan fazlasının Protestan mezhebine mensup olduğu tespit edilirken, Haut-Rhin'da bu oran %4 ile %10 arasındadır. Burası, Müslüman ve Yahudilerin de yoğun oldukları bir bölgedir. Müslümanlar Bas-Rhin nüfusun %3 ile %4 arasını temsil ederken, Haut-Rhin'de nüfusun %6'dan fazlası Müslümandır. Yahudiler ise Alsace bölgesinde %0,2 ile %0,4 oranındadır. Fransa Yahudiliği açısından incelediğimizde, özellikle Strazburg şehrinde önemli oranda Yahudi nüfusunun yaşadığı bilinmektedir. Alsace ve Moselle bölgelerinde daha çok Aşkenaz Yahudileri bulunmaktadır. Ayrıca bu bölge, diğer bölgelerde olduğu gibi, Budistler, Ortodokslar, Yehova şahitleri gibi azınlık durumundaki din ve mezheplere mensup olan insanları ve hiçbir dinî inanca sahip olmayan bireylere de kendi bünyesinde ev sahipliği

¹⁵ Fransız Kamuoyu Enstitüsü, "[IFOP: L'Institut Français d'Opinion Publique]," Fransa'da Dinlerin Kuruluşunun Coğrafi Analizinin Unsurları, "[Éléments d'Analyse Géographique de l'Implantation des Religions en France]," https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf, s.4.

¹⁶ Pierre Kretz, Astrid Ruff, *L'Alsace pour les nuls*, Paris: Editions First, 2010, s.1.

¹⁷ Pierre Kretz, Astrid Ruff, a.g.e., s.113.

¹⁸ a.g.e., s.189.

¹⁹ a.g.e., s.309.

yapmaktadır.²⁰ Netice olarak Alsace bölgesinde Katolikler birinci sırada iken, ikinci sırada Protestanlar, üçüncü sırada Müslümanlar ve Yahudiler son sıradadırlar.

1.3. Genel Eğitim Sistemi

Alsace-Moselle bölgesi, eğitim sistemi itibariyle, Fransız hükümetinin genel eğitim sistemi içerisinde yer alan, ancak kendine has özellikleri olan müstesna bir yerdir. Zira bu bölgede nüfusun çoğunluğunu oluşturan dört költ, devlet tarafından resmi olarak tanınmış ve özel imtiyazlara sahiptir. Bu költler Katoliklik, Yahudilik, Lutheryanlık ve Reformist kiliselerdir. Verilen imtiyazlar arasında Fransız eğitim sisteminin programlarında yer almayan din dersi de bulunmaktadır.

Fransız eğitim sistemi ile Alsace-Moselle bölgesi arasındaki eğitim farkları bulunmaktadır. İlk fark hukukidir. Yasal olarak Fransa'da 1905 yasası yürürlükte ve hala geçerlidir fakat bu yasa Alsace-Moselle bölgesinde uygulanmamaktadır. Bunun nedeni ise 1905 yılında bu eyaletin Almanların idaresi altında bulunması idi. Dolayısıyla kiliselerin ve devletin ayrılmasını temsil eden 1905 yasası bu bölgede uygulanmamakta, bunun yerine 1802 yılındaki konkordato rejimi esas alınmaktadır. Yani din ve devlet Fransa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi birbirinden net çizgilerle ayrılmamaktadır. Bu bölgede Katolik dini Fransızların büyük çoğunluğunun mensup olduğu, tanınan ve özel bir yeri olan dindir.

Ayrıca okulların laik olmasını sağlayan 1882 yasası Alsace-Moselle bölgesini kapsamamaktadır. Bunun sebebi ise 1905 yasasınıninkiyle aynıdır. Yani o dönem bu bölge Alman hâkimiyeti altında bulunduğu için Almanların yasalarına tabi olunmuştu. Fransa'da kamu okulları laiktir, bunun sebebi 1882 yasasıdır. Alsace-Moselle bölgesinde ise kamu okullarının geneli mezhebe dayalı bir eğitim modelini benimsemektedirler. Dolayısıyla okullardaki eğitimde katı laiklik uygulamasına yer verilmez. Nitekim programlarda din eğitimine yer verilmesi bunun açık göstergesidir.

Diğer önemli hukuki farklılık dinî kayıtla ilgilidir. Eğitim Kanunu'nun 481-7. maddesinde: “Bas-Rhin, Haut-Rhin ve Moselle departmanlarındaki kamu eğitim kurumlarının, doğrudan ya da dolaylı olarak din eğitimi organizasyonuna ilişkin aday

²⁰ Fransız Kamuoyu Enstitüsü, “[IFOP: L’Institut Français d’Opinion Publique],” Fransa’da Dinlerin Kuruluşunun Coğrafi Analizinin Unsurları, “[Éléments d’Analyse Géographique de l’Implantation des Religions en France],” https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf, s.8.

bilgilerini toplamaya, saklamaya ve işlemeye yetkili”²¹ olduğu bildirilmektedir. Hâlbuki Fransa'nın genelinde hukuki açıdan bu tür bilgilerin edinilmesi kesinlikle yasaktır.

Bir diğer konu ise din öğretim şekli ile alakalıdır. Avrupa'da din öğretimi; A, B, C ve D olarak isimlendirebileceğimiz “dört model” ile yapılmaktadır.

- A Modeli: Baskın olan inancın okula müdahale etmesi. Din eğitimi o zaman daha çok *catechesis* halini alır ve öğrencinin inancını beslemektedir. Demokratik prensibe göre ise çoğunluğun inancına mensup olmayan öğrencilerin bu dersten muaf olma ayrıcalığı bulunmaktadır. Fakat kamu okulunun içerisinde hiçbir din eğitimi almamaktadırlar.²²
- B Modeli: Toplumda var olan farklı dinler kamu okullarında yer alan din eğitiminin sorumluluğunun tamamını üstlenmektedir. Öğrenciler bu okullardaki din derslerinden muaf olabilirler. Bazen din dersinden muaf olan öğrenciler Hümanist Etik dersi almaktadırlar. Alsace-Moselle bölgesi gibi.
- C Modeli: dinî olgu, kamu okullarında diğer dersler gibi öğretilmektedir. Danimarka gibi.
- D Modeli: Dinî gerçeğin sadece gerekli derslerde işlenmesi. Yani dinî gerçeğin demokratik ve bilimsel değerlere tabi olmasıdır. Fransa'da olduğu gibi.²³

Görüldüğü üzere Fransanın diğer bölgeleri ile Alsace-Moselle ayrı modelleri temsil etmektedirler. Alsace-Moselle bölgesi “B modeli” kategorisinde yer alırken, Fransa “D modeli” içerisinde yer almaktadır. Bu iki model arasındaki temel fark yukarıda da zikredildiği üzere B modelinde yer alan ülke ya da bölgelerde din öğretiminin dinler tarafından organize edilip kamu okullarında yer almalarıdır. Oysa D modeli kategorisinde olan devletler ise okullarda din öğretimini ayrı bir ders olarak işlemezler, yalnızca belirli derslerde dini gerçekler olarak öğretim konusu yapılmaktadır.

Fransa'da bulunan kamu okullarında din dersi verilmeyip, dinî gerçekler tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe gibi derslerde yüzeysel olarak işlenmektedir yani din skolastik bir bağlamda derslerde yer almaktadır. Hâlbuki Alsace-Moselle bölgesinde kamu okullarında din eğitimi bizzat tanınan kültlerin sorumluluğu altında verilmektedir. Din dersleri, genellikle mezhebe dayalı bir model ile işlenmekte yani her öğrencinin kendi inancını din dersinde öğrenmelerine imkân verilmektedir. Fakat bazı okullarda ise

²¹ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim Yasası [Code de l'éducation], Madde L481-1, “[Article L481-1],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191&idArticle=LEGIARTI000006525108&dateTexte=&categorieLien=cid> (10.08.2018).

²² Demissy, a.g.m., s. 383

²³ a.g.m., s. 384.

mezhepler arası (interconfessionelle) bir model ile farklı inançlara mensup öğrencilerle aynı sınıfta din dersi de işlenebilmektedir. Ayrıca muaf olma seçeneği de bulunmaktadır.

Fransa genelinde bulunan özel okullar ile Alsace-Moselle bölgesinde bulunanlar arasında da önemli bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık finansal destek açısındandır. Alsace-Moselle bölgesindeki özel okullar devlet tarafından önemli ölçüde mali destekler alabiliyorken, Alsace-Moselle bölgesi dışındaki özel okullara yapılan mali desteklerde bir sınırlama bulunmaktadır. Bunun temel nedeni Alsace-Moselle bölgesindeki özel okulların 1886 Kanununun 2. maddesi'nden muaf tutulmasıdır. Dolayısıyla bu yasa sayesinde bölgedeki idarecilerin özel okullarının yatırım harcamalarını sınırsız bir şekilde devlet tarafından desteklenebilmektedir.²⁴

Diğer finansal destek farklılığı dinî personellerin maaşları hususundadır. Fransa'nın genelinde din adamları devletten maaş almamaktadır ve devlet tarafından atanmamaktadırlar. Din personellerin giderleri kendi cemaatlerinin verdikleri bağışlarla ödenmektedir. Ayrıca diğer önemli husus dinî personellerin hiçbir devlet protokolünde de yer almamalarıdır. Fakat Alsace-Moselle bölgesinde bu durum tamamen farklıdır. Devlet tarafından resmi olarak tanınan üç kültürün din adamları devlet memuru statüsündedir. Dolayısıyla memurlar devletten maaş almaktadırlar. Ayrıca Katolik kültürü tarafından seçilen başpiskoposun atamasını bizzat Cumhurbaşkanı yapmaktadır. İki tanınmış Protestan kilisesi için de durum aynıdır. Yahudi cemaati tarafından seçilen Baş hahamı vali onaylar ve bütün din adamları devlet protokolünde yer almaktadır.

Fransız eğitim sistemi ile Alsace-Moselle bölgesi arasındaki ortak noktalara bakıldığında, ilk benzerliğin, iki eğitim sisteminde de kamu okullarında öğrencilerin dinî sembolleri (kipa, haç, başörtü) taşımalarına müsaade edilmemesi olduğu dikkat çeker.

İkinci önemli ortak nokta ise her iki eğitim sisteminde dileyen ebeveynlerin, okullarda eğitim gören çocukları için din hizmetleri birimi (aumonerie) açtırma imkânına sahip olmalarıdır. Fransız kamu okulları laiktir ve her dinî nitelikteki inançlara saygı duymalıdır. Bunun için ailelerin istekleri üzerine kamu okulları öğrencilerin dinî eğitimleri görebilmeleri için bütün düzenlemeleri yapmak zorundadırlar. Fakat din eğitimi bizzat vermek kamu okulların sorumluluğuna dâhil değildir. Sonuç olarak

²⁴ Francis Messner, "Fransa", ed. Ali Köse-Talip Küçükcan, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, s.129.

ebeveynler din hizmetleri birimi açtırmak için okul müdürüne başvuruda bulunmalıdır. Okul müdürü ise başvuru dosyasını rektöre sunar. Rektör dosyayı inceledikten sonra dosya, ya kabul ya da reddedilir. Bu müesseselerin finansmanı aileler ve kiliselere aittir. Her kilise kendi din hizmetleri personelini görevlendirmektedir. Bu hizmetin amacı, gençlerin din eğitimlerini sağlamaktır. Bu hizmet kamu okullarının binalarında, eğer bu mümkün değilse bu sektörde bulunan diğer kamu okulları ile ortak bir alanda verilmektedir. Din dersleri diğer dersler gibi okul zamanının içerisinde işlenmelidir. Genellikle Çarşamba günü işlense de ders çizelgesindeki müsait olan saatlerde de işlenebilmektedir. Bu hizmetin yasal dayanağı ise R.141-1 maddesinde aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

Yatılı öğrenci almayan ve henüz bir din hizmeti ile donatılmamış olan liseler, Kolejler ve genel olarak tüm ortaöğretim eğitim kurumları öğrencilerin ebeveynlerinin isteği üzerine (din hizmeti ile) donatılabilir.²⁵

2. BÖLGENİN SAHİP OLDUĞU ÖZEL STATÜ

Daha önce de ifade edildiği üzere Alsace-Moselle bölgesi, Fransa'nın diğer bölgelerinden farklı özel bir statüye sahiptir. Bununla birlikte bu bölge de Fransız Anayasası'na tabiidir. Bu durumda doğal olarak akla şu sorular gelmektedir: Fransız Anayasası'na göre Fransa laik bir devlet olmasına rağmen, yerel statüye sahip bir bölgede de olsa, devletin bazı kültürleri tanıyıp, bazılarını tanımaması laiklik prensibine aykırılık oluşturur mu? Ayrıca yerel statünün dinlere bazı imtiyazlar sunması Fransız devletinin tarafsızlık ilkesi ile çelişkili değil midir?

Yerel statü diğer bir adıyla Konkordato rejimi, Alsace-Moselle bölgesinin tekrar Fransa topraklarına dâhil olduktan sonra tüm özel mevzuatı kapsamaktadır. Dolayısıyla ateşkes öncesinde yapılan vaatler ve 1 Haziran 1924 yasasında da ifade edildiği üzere cemaat ve kültürelere ilişkin yerel mevzuat uygulanmaya devam edecektir.²⁶

Ayrıca, Fransa'nın diğer bölgelerinde 1905 yasası uygulandığı halde bu bölgede uygulanmamaktadır. Bu yasaya göre din ve devlet tamamen ayrılmıştır. 1905 yasasının ikinci maddesine göre "Cumhuriyet hiçbir dini ne finanse eder ne maaşlarını öder ne de

²⁵ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim Yasası [Code de l'éducation], Madde R.141-1, "[Article R.141-1]," <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idSectionTA=LEGISCTA000006151398&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (09.08.2018).

²⁶ Lustig, a.g.e., s.29.

de tanır.”²⁷ Fakat Alsace-Moselle bölgesi bu yasanın hükümlerine tabi olmadığından, hem yasal olarak tanınan üç kült tanınmakta hem de bu kültürlerin finansmanları temin edilmektedir. Kısaca, anayasal bir ilke olan laiklik prensibine rağmen tanınan bu ayrıcalığın nedeni, anlaşma gereği bu bölgenin 1905 yılından önceki mevzuata tabi olmasıdır.

2.1. Yerel Hukuk Tarafından Tanınan Kültler

Alsace-Moselle bölgesinde tanınan kültürler Katoliklik, Protestanlık ve Yahudiliktir. Bunlara “culte statutaire” yani yasal kültürler de denilmektedir.²⁸ Fakat bazı kaynaklarda bu taksim dört olarak anılmaktadır bunun sebebi ise Protestan kiliselerinin iki tane tanınmış kilisesinin bulunmasıdır. Bu taksime göre tanınan kültürler, Katoliklik, Yahudilik, Protestanlık yani Lutheryanlık ve Kalvinizm (Reformistler)’dir.

Yalnızca bu tanınan üç kült, din adamlarının maaşlarının devlet tarafından ödenmesi, kamu eğitim kurumlarında din derslerini verme hakkı gibi imtiyazlar tanınmaktadır. Protestan kültürünün tanınan kiliseleri, reform kiliseleri (Kalvinistler) ve Augsburg kilisesidir (Lutheryanlar). Yahudilerde ise “Consistorial” (Hahamlar Kurulu’nda görevli) hahamların maaşları devlet tarafından ödenmekte iken “Liberal Yahudi Topluluğunu”na mensup hahamlarının maaşları devlet tarafından ödenmemektedir. Bunun sebebi ise bu topluluğun tanınmış kültlere dâhil olmamasıdır.²⁹

2.2. Yerel Hukuk Tarafından Tanınmayan Kültler

“Tanınmayan kültürler” olarak betimlenen din veya inanç mensupları Katoliklik, Yahudilik ve Protestanlık dışında kalan kültürlerdir. Bunların arasında Protestanlara ait hür kiliseler (Jehova şahitleri gibi), İslam dini, çeşitli fırkalar, Evanjelist kilisesi gibi kültürler bulunmaktadır.³⁰

Tanınmayan kültürler yerel kanunlar vasıtasıyla örgütlenebilmekte; böylelikle yerel hukukun dernek (association) statüsüne tabi olabilmektedirler. Tanınmayan kültürlerin de

²⁷ Fransız Cumhuriyeti, Kiliselerin ve Devletlerin ayrılmasına ilişkin 9 Aralık 1905 tarihli yasa, “[Loi du 9 décembre 1905 Concernant la Séparation des Eglises et de l'Etat],” Madde 2, “[Article 2],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749> (09.09.2018).

²⁸ Fregosi, a.g.m., s. 41.

²⁹ Michel Seelig, a.g.e., s.37.

³⁰ Hélène Halter, a.g.m., s.16.

bazı hakları bulunmaktadır, fakat bu haklar sınırlıdır. Kültler hür bir şekilde organizasyonlarını yapmaya yetkilidirler. Derneğin kuruluş amacı külle ilgili olabilmektedir. Yerel statünün bu derneklere sunduğu hak ise tanınmayan küllerin yerel makamlar (şehir, kasaba...) ve devlet tarafından gönüllü olarak desteklenebilir olmalarıdır.³¹ Bu imtiyazın temeli de 9 Aralık 1905 yasınının Alsace-Moselle bölgesine uygulanmamasına dayanmaktadır.³²

Tanınmayan küllere ait dernekler bir takım avantajlara sahiptir. Bireylerin ve şirketlerin küllere ait olan yerel kamu kuruluşlarına yaptıkları bağışlar için vergi indirimi alabilme imkânının olması; bağışlar için ücretsiz intikal vergilerinden, inşa edilen gayrimenkuller için mülkiyet vergisinden, binaların sadece kamu ibadetine tayin edildiği sürece ikamet vergisinden muaf olma hakkının olması bu avantajlar arasında sayılabilir. Ayrıca küllerin inşası için yerel kalkınma vergisinden muaf olma hakkı da bulunmaktadır.³³

2.3. Küllerin Hukuki Dayanakları

Küllerin iki temel hukuki dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Konkordato Antlaşması, diğeri ise Organik maddelerdir.

2.3.1. Konkordato Anlaşması

Konkordato Birinci konsül olan Bonarparte'in, ülkede dinî barışı sağlamak için Paris ve Roma hükümetleri arasında müzakerelere başlamasıyla vuku bulmuş uluslararası bir sözleşmedir.³⁴

Bu sözleşme Papalık ile Fransız hükümeti arasında yapılmıştır.³⁵ Konkordato metninin giriş kısmında ise "Fransız Cumhuriyeti hükümeti, Katolik dininin Fransızların büyük çoğunluğunun dini olduğunu kabul" ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu

³¹ Hélène Halter, a.g.m., s.17-18.

³² Alsace-Moselle Yerel Hukuk Enstitüsünün Web Sitesi, "[Institut Du Droit Local Alsacien Mosellan]," Yerel Kült ve Eğitim Hukukunun Sunumu, "[Présentation du Droit Local des Cultes et de l'Enseignement]," Mayıs 2015, https://www.idl-am.org/?kbe_knowledgebase=presentation-du-droit-local-des-cultes-et-de-lenseignement&print=pdf, s. 5. (06.11.2017)

³³ a.g.p., s. 6. (06.11.2017)

³⁴ Fransızca Ansiklopedi, "[Larousse]," Konkordato Maddesi, "[Concordat]," <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/concordat/35956> (12.12.2017).

³⁵ Lustig, a.g.e., s. 13.

sözleşmeye göre devletin Kilise üzerinde denetim hakkı bulunmaktadır ve bunun karşılığında ise Kilise 'ye bazı imtiyazlar verilmektedir. İlk avantaj ise finansal açıdandır.³⁶

Önemli nokta ise Konkordato'da yer alan maddelerin “yalnızca Katolik kilisesini ilgilendirmesidir.” Konkordato'da “din eğitimi, ilahiyat fakülteleri, resmi tatiller, Pazar günün dinlenmeye tahsis edilmesi ya da ceza kanunu” ile ilgili hiçbir ibare bulunmamaktadır.³⁷

2.3.2. Organik Maddeler

İki çeşit organik madde bulunmaktadır: Katolik kültüne yönelik organik maddeler ile Protestan kültüne yönelik olan organik maddeler.

Bugün Alsace-Moselle bölgesinde Katolik kültü rejiminin temelini oluşturan Katolik kilisesi ile ilgili organik maddelerdir. Fakat bu maddeler Papalık tarafından hiçbir zaman tanınmamıştır. Katolik dinine ilişkin organik maddelerin içeriğine baktığımızda dört büyük bölümde ele alındığını görmekteyiz. İlk bölüm, Katolik kilisesinin devlet polisinin hakları ile genel ilişkileri; ikinci bölüm “bakanlar” hakkındadır. Burada kilisenin hiyerarşik düzeninden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm “kült” ile ilgili, son bölüm ise kültlere ayrılan bina, bakanlarla ilgili muameleler, Başpiskoposluk, piskopos ve cemaatlerin seçmenleri ile ilgili maddeleri içermektedir.³⁸

Protestan kültüne ilişkin organik maddelere baktığımızda reform kiliseleri (Kalvinistler) ve Augsburg kilisesinin (Luteryanlar) hukuki açıdan tanınmış olduğu ifade edilmektedir. Katolik kilisesi gibi bu kiliselerin de kontrolleri devlet tarafından sağlanmaktadır.³⁹

Yahudilerin dinî özgürlükleri I. Napolyon tarafından sağlanmıştı. Yahudilerin medeni kanunun kurallarına uydukları takdirde dinî özgürlükleri onlara tanınacaktı.

³⁶ Michel Seelig, a.g.e., s.21.

³⁷ a.g.e., s.24.

³⁸ Avrupa Birliği Üye Devletleri Mevzuatını İçeren Web Sitesi “[Legirel],” Katolik Kültüne ilişkin 26 Messidor Yılı IX (15 Temmuz 1801) Sözleşmesi'nin Organik Maddeleri, “[Articles organiques de la Convention du 26 Messidor an IX (15 juillet 1801) Pour Le Culte Catholique],” Strazburg Üniversitesinin Hukuk, Din, İş ve Toplum biriminde yer alan Hukuk ve Din ekibi tarafından yazılmıştır, <http://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article527> (28.12.2017).

³⁹ Michel Seelig, a.g.e., s.26-27.

Kültürün organizasyonu ise 10 Aralık 1806 ile 17 Mart 1808 emperyal kararnamesi ile mümkün olmuştur. Bu düzenlemeler Yahudi kültüne finansal açıdan bir katkı sağlamamaktadır. Fakat 1 Şubat 1831 yılında kültürün finansmanı ile ilgili içerikler düzenlenmiştir.⁴⁰ Diğer yasal düzenleme ise 25 Mayıs 1844'te meydana gelmiştir. Bu yasada Yahudilerin yönetim konseylerinden, hahamlarından, din bakanları ve sorumluluklarından bahsedilmektedir.⁴¹

Konkordato anlaşması ile organik maddelerin yanı sıra din bakanlarının maaşları ve emekli maaşı usullerini belirleyen 15 Kasım 1909 yerel yasası, kültür sisteminin tüm geri kalanı emirler, kararnameler ve sayısız genelge ve bakanlık mektupları kültürlerin diğer hukuki dayanaklarını oluşturmaktadır.

3. DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

Fransız genel hukukunda ilköğretim ile ortaöğretim okulları arasında bir farklılık bulunmaktadır. İlköğretim okullarında dinin yer alması yasak iken ortaokullarda din konusu daha esnek bir şekilde ele alınmaktadır. Fakat bu durum Alsace-Moselle yerel hukukunda bir farklılık arz etmektedir. Yerel hukukun metinlerine baktığımızda kamu ve özel ilköğretim, ortaokul ve liselerin geneli mezhebe dayalı (confessionnelle) iken, ana okul ve ilköğretim mezhepler arası (interconfessionnelle) olarak yapılanma hakkına sahip oldukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla kamu ve özel ilköğretim, ortaokullar ve liselerde din dersleri verilmektedir.⁴²

İncelenen bütün kaynaklarda Alsace-Moselle bölgesinde bulunan bütün okullarda din derslerinin zorunluluğu tartışmasız kabul edilmektedir. Ayrıca bu din dersleri okul programlarının içinde yer almaktadır. Din derslerinin zorunlu olmasının yanı sıra isteyen ebeveynlerin çocuklarını din derslerinden muaf tutma seçeneği bulunmaktadır. Bunu tercihen okul müdürüne sene başında form doldurup belirtmeleri yeterlidir (bkz. EK.1). Din derslerinden muaf olmaya hak tanınmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında ailelerin tanınan kültürlerin dışında bir dine mensup olması, kendi dinine

⁴⁰ Michel Seelig, a.g.e., s.28.

⁴¹ Avrupa Birliği Üye Devletleri Mevzuatını İçeren Web Sitesi “[Legirel],” Yahudi Kültürünün Organizasyonuna İlişkin Değiştirilen 25 Mayıs 1844 Tarihli Kralın Kararnamesi, “[Ordonnance Du Roi du 25 Mai 1844 Modifiée Portant Règlement Pour l’Organisation Du Culte Israélite],” <http://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article486> (28.12.2017).

⁴² Messner, Woehrling, a.g.e., s.7.

yönelik bir din dersi bulunmaması, ailelerin hiçbir dine mensup olmaması veya velinin din derslerinin içeriğini beğenmemesi vs. gibi birçok neden yer almaktadır. Din derslerinden muaf olan ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerin ahlak derslerine katılmaları gerekmektedir. Din derslerinden muaf olan öğrenciler onun yerine ahlak derslerine girmektedirler. Ve kendi dinleri tanınan kültürler arasında yer almayan öğrencilerin hem din dersinden hem de ahlak dersinde muaf olma hakları bulunmaktadır.⁴³

Alsace-Moselle bölgesinde programlarda yer alan din dersinin zorunlu olması her ne kadar laikliğe ve vicdan özgürlüğüne bir engel olarak gözükse de aslında bu zorunluluk herkese sunulan bir teklif karşısında seçim özgürlüğü sunmaktadır. Ayrıca din eğitiminin okulu böldüğü algısı tamamen yanlıştır. Bunun nedeni ise din eğitiminin artık dar anlamda yalnızca mezhepsel değil, öğrenci ve ebeveynlerin seçimi mutlaka kendi dinleri üzere değildir. Artık birçok ilkokul ve ana okullarda verilen eğitim Katolik ve Protestan dini otoritelerle anlaşmaya bağlı olarak mezhepler arasındadır. İlkokul ve ana okullarda verilen ahlak eğitimi oldukça gelişmiştir. Bunun sebebi öğrencilerin çoğunluğunun Hristiyan olmamalarıdır. Liselerde ise dinler arası bir temelde sunulan dersler bulunmaktadır.⁴⁴

Alsace-Lorraine’de okul tarafsızlık ve din eğitimi özgürlüğü ilkelerine saygı duymalı ve bu ilkelerin uygulanmasını sağlamalıdır. Fransa’nın genelinde de okul bu ilkelere saygı duyar ve ilkelerin uygulamasını sağlamaktadır. Bunun en güzel örneği din eğitimi özgürlüğünün sağlanması için, ilkokulların haftada bir günü tatil ilan etmesidir. Ayrıca din eğitimi açısından sunulan diğer bir özgürlük, Fransa’nın genelindeki okullarda ebeveynlerin talepleri üzerine, din hizmetleri biriminin açılmasına imkân verilmesiyle sağlanmaktadır. Böyle bir talep olması halinde okul yönetimi bu birimi açar; ilgili dinî otoriteler de din görevlisinin atamasını yaparlar. Din hizmetleri birimi kurulmasının yasal dayanağı 31 Aralık 1959 tarihli yasadır.⁴⁵

⁴³ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 32.

⁴⁴ Mgr Grallet, Christian Albecker, “L’Enseignement Religieux en Alsace-Moselle: Vérités et Contre-Vérités”, (Basın bildirisi) Strazburg, 1 Haziran 2015, s.1.

⁴⁵ Georges Dole, “Législation et Jurisprudence Les Aumôniers des Services Publics”, *La Revue Administrative*, c. 41, S. 243, (1988), s. 222-223; Messner, Woehrling, s. 8.

3.1. Din Eğitimi Tarihi

3.1.1. 1918'e Kadar Alsace-Moselle'de Din Eğitiminin Durumu

Fransız tarihine baktığımızda genellikle okulun sürekli siyasi mücadelelerle birlikte anıldığı ve eğitim ile ilgili muhtelif tartışmaların yapıldığı görülür. Bu tartışmalar arasında dinler arası meseleler, farklı mezheplere ait okullar ile ilgili konular ve dil problemleri yer almaktadır.⁴⁶

Alsace-Moselle bölgesinde din eğitiminin asıl başlangıç noktası Falloux yasasının yürürlüğe girmesi ile olmuştur. 15 Mart 1850'de ilkokullarda artık hem dinî hem de ahlaki bir eğitim bulunmaktaydı. Bu okullar mezhebe dayalı (confessionnel) eğitim vermekteydi. Dolayısıyla okullar kültürelere göre ayrılmıştı. Din eğitimi, din adamları tarafından verilmekteydi. Okul açmak ya da din dersi verebilmek için piskopos tarafından alınan itaat mektubu yeterliydi.⁴⁷ Bu yasaya ilave olarak, dinî ve ahlaki eğitimi zorunlu kılan 28 Haziran 1833 Guizot yasasının 1. maddesi de ilkokullar için geçerli idi.⁴⁸

Guizot yasası, “piskoposlar, cemaatler ve onların yalnızca bir devlet dinini empoze etme girişimlerine karşı gelişen bir tepki neticesinde kabul edilmiştir.” Artık bu yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, öğretmen ve Hristiyan okulların keşişlerinden, (Frères des écoles chrétiennes) kendi formasyonlarını gösteren bir yeterlilik belgesi (brevet de capacité) istenecekti.⁴⁹ Ayrıca bu yasa sayesinde devlet, okulları geniş bir şekilde denetleyebilme avantajına sahip olacaktı. Devlet öğretmenlerin istihdamını sağlayıp, maaşlarını finanse etmekte, aynı zamanda din öğretmenleri kontrol altında tutmaktaydı.⁵⁰

Ortaokullar ile ilgili madde Falloux yasasında yer alan 66. maddedir. Bu maddede tanınan her mezhebin kendi din adamlarının dört ya da daha fazla öğrenciye ders

⁴⁶ Jules Senger, Paul Barret, *Bismarck Chez Jules Ferry Le Problème Scolaire en Alsace et en Lorraine, Le Régime Confessionnel, Le Bilinguisme*, y.y.: Edimaf, La Documentation Républicaine, s.27.

⁴⁷ Yves Bisch, *Ecoles d'Alsace : Les Leçons de L'Histoire*, Besançon : Editions du Rhin-Mulhouse, 1996, s.71.

⁴⁸ Jean-Luc Hiebel, “Le Statut Scolaire Local de 1870 À Nos Jours,” *Revue des Sciences Religieuses*, No.4, Ekim 2011, c. 85, S. 4, s. 492.

⁴⁹ Jean-Pierre Hirsch, *Combats pour l'Ecole Laïque en Alsace-Moselle entre 1815 et 1939*, Paris: L'Harmattan, 2011, s. 41.

⁵⁰ Hirsch, a.g.e., s. 42.

verebilme hakkı verilmiştir.⁵¹ Bu dönemde din ile okulun çocuklara eksiksiz bir eğitim verebilmek adına beraber hareket ettiği görülmektedir.

Falloux yasasından sonra 21 Mart 1855 tarihinde bulunan emperyal kararnamenin de din eğitimi tarihinde önemli bir rolü bulunduğunu görmekteyiz. Bu kararnameye göre kamu ve özgür sığınma odalarında verilen eğitimin, din eğitimi prensiplerini ve dinî ilahilerin öğretimini kapsadığı ifade edilmektedir.⁵² 1870 yılına kadar bu bölgeler Fransız devletine aitti.

Fakat 1870 tarihi itibariyle Alsace-Moselle bölgelerinin Alman İmparatorluğunun hâkimiyeti altına geçmesi, eğitim açısından değişikliklere neden olmuştur. Kuşatılan bölgeleri bir an önce “Almanlaştırma” hedefi olan imparator, yasal ve düzenleyici hükümler ihdas etmişti. 12 Eylül 1870’te kabul edilen kararnameye göre 15 Temmuz 1801 tarihli Konkordatonun hala yürürlükte kalacağı ve mezhebe dayalı olan rejimin de sürdürüldüğü ifade edilmekteydi.⁵³ Burada din eğitimi alanındaki en önemli değişikliklerden biri 18 Nisan 1871 kararnamesidir. Bu tarihten önce okul zorunlu olduğu için bu yasa ile birlikte artık bu zorunluluk din eğitimi dersi için de geçerli olmuştur. Bu kararnamenin 13. bendinin birinci maddesinde din eğitimin zorunluluğu ifade edilmiştir.⁵⁴

Alman hükümeti din adamlarına bazı yetkiler vermişti; fakat verilen bu yetkiler sayesinde eğitimin tamamını kontrol etme imkânı olacaktı. Bunun için 12 Şubat 1873 tarihli yasa yürürlüğe konulmuştur. Bu yasaya göre okul açmak, eğitim vermek ya da bir okula öğretmen atamak için devletin izni alınması gerekmekteydi.⁵⁵ Bu yasa Reichland’un (Alman İmparatorluğuna ait olan toprakların) 1918 yılına kadar eğitim tüzüğünü temsil etmektedir. Bu yasanın diğer bir yönetim alanı ilkokullardır. Devlet otoriteleri bu yasaya dayanarak tüm ilkokullardaki eğitimi kontrol etmektedir. Ayrıca eğitimin organizasyonu ve istenilen programları takip etmeyen okulları kapatma yetkisi bulunmaktadır.⁵⁶

⁵¹ Hiebel, a.g.m., s.494.

⁵² a.g.m., s. 496.

⁵³ Hiebel, a.y.

⁵⁴ Hiebel, a.g.m., s. 497.

⁵⁵ Jules Senger, Paul Barret, a.g.e., s.57.

⁵⁶ Yves Bisch, a.g.e., s.101.

4 Ocak 1874 tarihi itibariyle yasal eğitim ve öğretim programlarının içerisine baktığımızda, artık dört saatlik bir din eğitiminin bulunduğunu görmekteyiz. Bunun bir saati kateşizm'e diğer iki saati İncil tarihi, Kilise ilahileri ve ayinlere de bir saat tahsis edilmekteydi. Bütün bu eğitimler dinî yetkililer tarafından kontrol edilmekteydi.⁵⁷ Ancak, Alman hükümetinin bu bölgeleri işgal etmesi üzerine okul zorunlu hale getirilmiş, eğitim artık devletin kontrolü altına alınmıştı. Önceden ilkokulları din adamları kontrol ederken artık bu görev belediye başkanına devredilmişti.

1879 ile 1885 tarihleri arasında görev yapan Manteuffel adındaki general çıkardığı kararnamelerle eğitim alanında yenilikler yapmayı planlıyordu. Böylelikle artık 15 Mart 1850 Fransız eğitim yasaları korunmuş ve bundan sonra onlar yürürlüğe girmişti. Buna göre okullar mezhebe dayalı eğitim veren öğretim kurumları olarak düzenlenmiştir. 1874 yılındaki din eğitimi programları da tekrar kullanılmaktaydı.⁵⁸ 1909 yılında Alsace-Lorraine'deki öğretmenlere devlet memuru statüsü verildi.⁵⁹

Almanların bu toprakları almaları nedeniyle, ilkokullarda eğitim dili Almanca olarak belirlenmişti. İlkokulun eğitim misyonu olmadığı bu okullarda yabancı dil eğitimi verilmiyordu. Fakat Almancaya ılımlı bir geçiş yapmak için Fransızca bir müddet daha programlarda yer almıştır.⁶⁰ 1917 yılında Almancanın bütün okullarda kullanılması ve Kateşizm derslerinin Almanca olması emredilmişti.⁶¹

3.1.2. 1918-1945 Arası Alsace-Moselle'de Din Eğitimi

Fransızlar 1918'de Alsace-Moselle bölgesini geri aldılar ve bu iki eyalet Fransa'ya ait bir kara parçası haline geldi.

İlhak sırasında Fransa'da bazı yasal değişiklikler oldu. Bunların arasında Jules Ferry tarafından düzenlenen eğitimin ücretsiz ve zorunlu kılan yasalar bulunmaktaydı. Ayrıca Alman mevzuatından Fransız mevzuatına geçmek, dil problemi, okulların mezhebe

⁵⁷ Hiebel, a.g.m., s. 497.

⁵⁸ Jules Senger, Paul Barret, a.g.e., s.64.

⁵⁹ Yves Bisch, a.g.e., s.109.

⁶⁰ Yves Bisch, a.g.e., s.119.

⁶¹ a.g.e., s.131.

dayalı oluşu, personelin laik olmaması, eğitim dili, öğretmenlerin formasyonu gibi problemleri çözmek gerekmekteydi.⁶²

1918 yılında kamu eğitiminin yeni hizmetleri Alsace bölgesine de etkisini göstermeye başladı. Öncelikle okulların dili Fransızca olarak değiştirildi ve okullara bu lisanı bilen personeller yerleştirildi. Daha sonra laiklik, okul da dâhil olmak üzere bütün kamusal alanlara uygulanmak istendi. Bu da din eğitimine son vermek anlamı taşımaktaydı.⁶³ Fakat bu proje hiçbir zaman gerçekleşmedi. 1919 yılı itibariyle Alsace bölgesinin siyasi partileri, yerel statünün yürürlükte olması, okullarda mezhebe dayalı eğitim verilmesine devam edilmesi ve iki dilde de eğitim verilmesini talep ettiler. Sosyalist Parti bu bölgenin Fransız devletine asimile edilmesini isterken, Demokrat Parti laik ve mezhebe dayalı olmayan, dinî duygulara zarar vermeyen ve din eğitimini içeren bir eğitim verilmesini talep ettiler. Yapılan oylama sonucunda ise Alsace bölgesinin siyasi partisi kazanınca devlet mezhepsel ve mezhepler arası okulların devamından yana karar aldı.⁶⁴

15 Mart 1920 yılında din dersinden muaf olabilme hakkı tanınmış, fakat bu muafiyet hakkı yalnızca bölgeye sonradan gelen göçmen çocuklarıyla sınırlı olmuştur. Çünkü onlar kamu okullarında zorunlu ya da isteğe bağlı bir din eğitimi dersiyile karşılaşmamışlardı.⁶⁵ 1919'dan 1924'de kadar Katolik Kilisesi hem mezhepler arası eğitime dayalı okulları sonlandırmak hem de laik Fransız eğitim sisteminin bu bölgede uygulanmaması için ciddi çabalar göstermiştir.⁶⁶

Din eğitimi ile ilgili daha şiddetli tartışmalar 1924 yılında başladı. Sol görüşlü partilerin iktidara gelmesiyle Alsace-Moselle bölgesinde laik kanunları uygulamak amacıyla, Konkordatoya son verildi.⁶⁷ 1925 yılında “okul çatışması” yaşandı. Bu çatışmanın asıl nedeninin, Fransız hükümetinin Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle departmanlarında bulunan okulları laik okul haline getirme isteği ve çabası olduğu yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Fakat olayın iç yüzü farklıydı. Aslında Katolik Kilisesi

⁶² Yves Bisch, a.g.e., s.135.

⁶³ Jules Senger, Paul Barret, a.g.e., s.78.

⁶⁴ Yves Bisch, a.g.e., s.147-148.

⁶⁵ Hirsch, a.g.e., s.210.

⁶⁶ Michel Lustig, *Statut Local d'Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines*, Courty: EDIMAF, La Documentation Républicaine, 2000, s. 24.

⁶⁷ Lustig, a.g.e., s. 24.

laik okulların bu eyaletlere getirme fikrini kullanarak kendi isteklerini yerine getirme arzusundaydı. Katolik Kilisesinin isteği mezhepler arası, yani simultane okullara karşı bir reform oluşturmaktı. Bu okulların amacı ise farklı dinlere mensup olan çocukların aynı sınıflarda eğitim görmesiydi.⁶⁸ Yani eğer bir kasabada yerel halkın büyük çoğunluğu Protestanlardan oluşmuş ise ve birkaç Katolik bulunuyorsa, Katolik çocukların özel bir okulu bulunmayıp, Protestan çocuklar ile aynı sınıflarda eğitim görmekteydiler. Burada Kilisenin bu okullara karşı çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi ise öğretmenlerin ders verirken iki dinin ortak temellerini (Tanrı ve İsa) işlemesidir.⁶⁹

17 Haziran 1933'te ise bir genelge hazırlanmıştır. Bu genelge son derecede önemlidir çünkü çocukların vicdan özgürlüğünü sağlamaktadır. Nitekim ebeveynlerin de onayıyla, müdüre sadece bir dilekçe verilerek çocuk din eğitimden muaf tutulabilmektedir. Şunu belirtelim ki bu durum yalnızca mezhepler arası okullar için geçerli idi.⁷⁰ Bu genelgede, Din Dersi yerine Ahlak dersi gibi yeni bir dersin işlenmesi konusunda hiçbir ibare bulunmamaktadır. Fakat Ahlak dersleri Haut-Rhin ve Bas-Rhin akademilerin müfettişleri tarafından düzenlenmiştir.⁷¹ Ahlak dersleri yalnızca 10 Ekim 1936 yılında işlenmeye başlanmıştı.⁷²

İkinci Dünya Savaşı Alsace-Moselle bölgesin yerel halkı için korkunç bir dönemi teşkil etmektedir. Hitlerin emriyle bu bölgeler kuşatılıp Alman beldesi olarak ilan edilmişti. Haziran 1940 yılında bütün okullar kapatılmıştı. Amaç bu bölgeleri asimile etmektir.⁷³ Falloux yasası yürürlükten kaldırılmış, yerine yeni kararname yürürlüğe konmuştu. Özel okulların tümü kapatılmış, mezhebe dayalı okullar adeta yok edilmişti. Din dersleri günün son saatlerinde verilmekteydi. Fakat din eğitimi zorunlu değil, seçmeli bir ders olarak programlarda yer almaktaydı. Din adamlarının din dersi vermeleri yasaklanmıştı. Eğitimin tek dili Almanca olarak değiştirilmişti.⁷⁴ Özetle, eğitimin amacı gençleri Nazi olarak yetiştirmektir.⁷⁵

⁶⁸ Lustig, a.g.e., s.21-22.

⁶⁹ a.g.e., s.23.

⁷⁰ Jules Senger, Paul Barret, a.g.e., s.100.

⁷¹ a.g.e., s.101.

⁷² a.yer.

⁷³ Yves Bisch, a.g.e., s.175.

⁷⁴ Yves Bisch, a.g.e., s.180.

⁷⁵ a.g.e., s.182.

3.1.3. 1945'ten Sonra Alsace-Moselle'de Din Eğitimi

Yerel eğitim, 1850 Falloux yasası, 1871 ve 1918 yılında Almanya tarafından yürürlüğe konulan kararname ve özellikle Papa ile Napolyon'un 1801 yılında imzaladığı Konkordato anlaşmasına dayanmaktaydı. Alsace bölgesinin Fransa tarafından geri alınması ve 15 Eylül 1944 yasal düzenlemesi ile eğitim rejimi 1940 yılından önce olduğu gibi tekrar eski haline döndürüldü. 1945'te Fransa'nın Konkordatoyu tekrar yürürlüğe koymasıyla birlikte devlet, dinleri yeniden finanse etme imkânına kavuşmuştu.⁷⁶

1945 yılında din dersleri 4 saat olarak verilmekte iken, 1947 yılında programlarda haftalık üç saat olarak düzenlenmiştir. Mezhebe dayalı eğitimin verildiği okullarda din derslerine girecek öğretmen adayları yetiştirilmekteydi. 1948 yılından itibaren ise dinî pedagojik formasyon sertifikası öğretmenlerden istenmekte idi. 1951 yılından sonra öğretmenler din dersine girmeme hakkına sahip olmuşlardı. Böylelikle din derslerine başka bir öğretmenin tayin edilmesi durumu söz konusu olmaya başladı.⁷⁷

1969 yılında din dersleri iki buçuk saat olarak belirlenip daha sonra iki saat ve bir saat olarak belirlenmiştir.⁷⁸

3 Haziran 1991 tarihinde yapılan yasal düzenleme ile haftalık ders saati 26 saat olarak belirlenmişti. Bunun bir saati din dersine tahsis edilmekteydi. İlkokullarda ise ebeveynlerin istekleri üzerine bu din dersi saati iki saate yükseltilebilmekteydi. Okul müdürü din derslerinin olumlu şart ve ortamlarda yer almasını sağlamakla mükellefti. Bu dersin programı ve içeriği ise dinî otoriteler tarafından belirlenmekte idi.⁷⁹

3.2. Din Eğitiminin Yasal Dayanakları

3.2.1. Yerel İlköğretim Okullarının Yasal Dayanakları

15 Mart 1850'de yürürlüğe giren Falloux Yasası ile ilköğretimde mezhebe dayalı bir eğitim modeli benimsenmişti. "Falloux" olarak isimlendirilmesinin nedeni ise yasayı

⁷⁶ Yves Bisch, a.g.e., s.197.

⁷⁷ Yves Bisch, a.g.e., s.200.

⁷⁸ Francis Messner, André Vierling, *L'Enseignement Religieux à l'Ecole Publique*, Strasbourg: Editions Oberlin, 1998, s.37.

⁷⁹ Yves Bisch, a.g.e., s.225.

inşa eden kişinin Frédéric Alfred Pierre de Falloux adında olan Fransız Kontu olması idi. Bu yasa Alsace politikasının isteği dışında onaylanmıştı. Buna göre 22 temsilci arasında sadece bir kişi bu yasaya karşı çıkmamıştı.⁸⁰

Falloux yasasına baktığımızda bu yasanın çeşitli bölümlerden oluştuğunu görmekteyiz: Akademik konseyler, okul ve denetleme, ilkokul eğitimi, öğretmenler, ortaöğretim vs.⁸¹

Biz din eğitimi ilgilendiren kısımları inceleyeceğiz: bu yasaya göre ilçelerde yer alan ve tanınan dinlere mensup olan her öğrenci için ayrı okullar bulunmaktadır. Madde 15’de söylenenler hariçtir. 15. maddede akademik konsey ilçelerde var olan ilkokulları kurmak ya da devamlılıklarını sağlama gibi bir yetkileri bulunmaktadır. Bu okullarda her iki cinsiyetten ya da farklı kültürlere mensup olan çocuklar alınabilecektir.⁸²

23. maddede ilköğretimin ahlaki ve dinî öğretimi içerdiği ifade edilmektedir.

44. maddede çeşitli kültürlerin bakanları okullarda bulunan din eğitimi denetlemekle görevlendirilmekte olduğu ifade edilmişti. Okullara sürekli giriş yapma izinleri bulunmaktadır. Ayrıca eğer ilçelerde karışık okullar bulunuyorsa her kültür bakanı kendi kültürünün din eğitimi denetlemek için okula her zaman girebilmektedir. 45. maddede her yıl belediye başkanının kamu okullarında ücretsiz bir şekilde eğitim görebilecek çocukları kültürlerin bakanlarıyla seçmekte olduğu ifade edilmektedir.⁸³

49. maddede “lettre d’obédience” olarak adlandırılan itaat mektupları, dinî cemaatlere bağlı olan öğretmenlerin bu mesleği yapabilme yetkisine sahip olduklarının bir göstergesidir. Ayrıca devlet bunu resmi olarak tanımaktadır.⁸⁴

70. madde ortaöğretim ile ilgilidir. Dinî okullar devletin kontrolü altında olma şartıyla varlıklarını sürdürebilmektedir.⁸⁵

⁸⁰ Lustig, a.g.e., ss.15-18.

⁸¹ a.g.e., s.120.

⁸² Lustig, a.g.e., s.123.

⁸³ a.g.e., s.124.

⁸⁴ a.g.e., s.125.

⁸⁵ a.g.e., s.126.

3.2.2. Yerel Ortaöğretim Okullarının Yasal Dayanakları

İlköğretime nazaran ortaöğretim ile ilgili olan yasal düzenlemeler daha belirsizdir. Liselerde din eğitiminin bir ders olarak programlarda bulunması 29 Ağustos 1852 kararına dayanmaktadır. Ancak 18 Ocak 1945 yılında Strazburg Akademi rektörünün Milli Eğitim bakanına yazmış olduğu bir mektup ile yerel ortaöğretim okullarının din eğitimi hakkında düzenlemeler bildirilmiştir. Ve 1957 yılında Paris mahkemesinin vermiş olduğu karar sonucunda bu düzenlemeler Teknik ve Mesleki okullara uygulanmıştır.⁸⁶

3.2.3. Kararnameler

Tarihsel açıdan sıraladığımızda öncelikle din hizmetleri ile ilgili Emperyal kararname bulunmaktadır. Bu kararname 21 Mart 1855 yılında yürürlüğe konulmuştu. Bu kararnamenin içeriğine göre din hizmetleri ya serbest ya da kamusal olarak ifa edilebilecekti. Din hizmetleri kapsamında verilen eğitim okuma, yazma, sözlü hesaplama ve doğrusal çizim, dinî şarkılar, ahlaki egzersizler ve fiziksel egzersizler gibi din eğitiminin ilk prensiplerini içermekteydi. Ayrıca Katolik din eğitimi hizmetlerinin piskopos tarafından verilmesi öngörülmektedir.⁸⁷

İkinci kararname ahlak öğretimine ilişkin 10 Ekim 1936 kararnamesidir. Bu kararnamede din eğitimi derslerine girmeyen öğrencilerin, din dersi yerine ahlak derslerine iştirak etme zorunluluğundan bahsetmektedir. Bu seçenek ebeveynlerin izni ve müdüre haber verilmesiyle gerçekleşmiştir.

3 Eylül 1974 kararnamesi okul statüsünün düzenlenmesi ile alakalıdır. 1. maddede Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle bölgelerinde yer alan ilkokullarda var olan din eğitiminin haftada bir saat verilmesi zorunluluğundan söz edilmektedir. İlkokulların son üç senelerinde bu ders rektörün onayıyla iki saate çıkarılabilmektedir. 2. maddede din eğitimi derslerinin, normalde kendilerini hazır hissedenden ilkokul öğretmenleri ya da kültlerin bakanları tarafından verilmektedir. Bunlar akademi rektörü tarafından yetkin olarak görülen kişilerdir. Çocuklarının din dersi almasını istemeyen ebeveynler dilerlerse çocuklarını bu dersten muaf tutabilmektedirler.⁸⁸

⁸⁶ Jean-Marc Meyer, “Un Cours de Culture Religieuse à l’École. Démarche de l’Union des Eglises Protestantes d’Alsace et de Lorraine”, *La Revue Scientifique de l’Education Chrétienne Educatio*, S.1, s.2.

⁸⁷ a.g.e., s. 127.

⁸⁸ Lustig, a.g.e., s. 137.

3.2.4. 29 Eylül 1969 Genelgesi

29 Eylül 1969 genelgesinin birinci maddesine göre Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle eyaletlerinde bulunan ilkokullarda din eğitimi dersinin haftalık maksimum iki buçuk saat olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.

2. maddede Haut-Rhin, Bas-Rhin, Moselle eyaletlerinde okullarda bulunan haftalık 27 saatlik ders çizelgesinin bir saati zorunlu olarak din eğitimine tahsis edilmesi belirlenmiştir.

3. maddede ilkokulların ikinci senesi ya da orta derslerde bu saat rektörlüğün kararı ile 28 saate çıkarabilme imtiyazı tanınmıştır.

4. maddede ise din öğretmenleri kendilerini din dersi vermeye hazır hissettiklerinde haftada en fazla altı saat din dersi verebilmelerini içermektedir.

5. maddede her yıl okul müdürleri din dersi vermeye hazır olan öğretmenlerin listesini düzenlemeleri gerektiğini açıklar.⁸⁹

6. madde din dersi vermeye henüz kendini hazır hissetmeyen öğretmenlerle ilgilidir. Bu öğretmenlere seçenek olarak Din dersi verilen saatin yerine ya bir saat Ahlak dersi vermeli, ya okulun idari işleriyle ilgilenmeli, ya mesleğe yeni başlamış ya da geçici hocaların pedagojik olarak eğitilmeleriyle ya da okulla ilgili diğer faaliyetlerle ilgilenmelidir.

10. maddede din dersi vermeye yetkin olan öğretmenleri ya bir sene gibi bir süre için ya da daha az bir süre için göreve alınabilme imkânından bahsedilmektedir.

12. maddede dileyen ebeveynlerin din dersinden çocuklarını muaf tutma hakkına sahip olduklarını bildirmektedir. “Ebeveynler sene başında rektöre ya imzalı bir dilekçe vermeli ya da sözlü olarak bunu ifade etmeleri gerekmektedir. Muaf olan çocuklar din dersi yerine ahlak derslerine girmeleri gerekmektedir. Muaf olunan ders ya 27. saat ya da 28. saatte zorunlu olarak uygulanmaktadır.”⁹⁰

⁸⁹ Lustig, a.g.e., s.138.

⁹⁰ a.g.e., s.140.

3.2.5. Eğitim Yasası

Günümüzdeki okul statüsünü belirleyen düzenleme 14 Mart 2008 yılına dayanmaktadır. Eğitim Yasası, eğitim ile ilgili (kararnamelerle kabul edilen) yasama ve düzenleyici hükümleri bir araya getirmektedir. Dolayısıyla bugün Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi bu yasanın ilgili hükümlerine göre düzenlenmektedir.

Eğitim yasasının D.481-2 maddesi Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle bölgeleriyle alakalı hükümler içermektedir. Buna göre söz konusu eyaletlerin ilkokullarında eğitim 24 saat olarak belirlenmiştir. Bu 24 saatin içinde ise bir saat din eğitimi dersi bulunması zorunludur. İlkokulların ikinci ve orta sınıflarında (CE1, CE2, CM2) ders saatinin 25 saate yükselebileceği (rektörün emri ile) ve bu yirmi beş saatin iki saati ise din eğitimine tahsis edilebileceği vurgulanmaktadır. Ancak Din dersi saatinin 2'ye çıkarılması dersi almak isteyenlerin ve öğretmenlerin sayısının minimum gerekli sayıya ulaşması şartına bağlanmıştır.

Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle bölgeleri ilköğretim okullarında, öğrencilerin öğrenim süreleri haftalık yirmi dört saat olarak belirlenmiştir ve zorunlu olarak bir saat din eğitimi içermektedir. İlkokulun son üç senesi için sayılar ve öğretmenler için gerekli koşullar sağlandığında, akademinin rektörünün kararı ile iki saat din dersi ihtiva ederek, ders saati yirmi beş saate çıkartılabilir.⁹¹

D.481-3 maddesine baktığımızda ise “din eğitiminin kendilerini hazır hisseden ilköğretim öğretmenleri tarafından ya da din bakanları veya akademinin rektörü tarafından onaylanan dinî makamların önerdiği nitelikli kişilerce verilmesinden” bahsedilmektedir.

Din eğitimi normalde kendilerini bu eğitimi vermeye hazır olduklarını beyan eden ilkokul öğretmenleri tarafından ya da din bakanları veya dinî otoriteler tarafından önerilen ve akademinin rektörünün onayladığı bireyler tarafından sağlanır.⁹²

D.481-4 maddesi personellerin ders ücreti hakkında bilgi vermektedir:

İlköğretim okulu öğretmenleri tarafından sağlanan din derslerinin saatleri dışında 14 Ocak 1991 tarihli 91-41 sayılı kararnamenin 1. ve 2. Maddelerinde

⁹¹ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasası, D. 481-2 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-2],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?j?idSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (09.09.2018).

⁹² Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasası, D. 481-3 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-3],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?j?idSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (09.09.2018).

*ilkokul öğretmenlerinin haftalık hizmetine ilişkin veya Madde D. 481-3'te belirtilen kişiler tarafından, ücreti Eğitim Bakanı ve Bütçe ve Kamu Hizmeti Bakanlarının emriyle belirlenen bir saatlik ücret üzerinden ödenir. Bu oran kamu hizmeti maaş puanının değerine endekslenmektedir.*⁹³

D.481-5 maddesi din eğitimi derslerinden muaf olma seçeneği ile ilgilidir. Buna göre dileyen anne ve babalar, eğitim yasasının D 481-6 maddesinde belirtilen koşullar altında çocuklarını din eğitiminden muaf tutabilirler.

*Dileyen ebeveynler çocuklarını D.481-6 maddesinde belirtilen koşullar altında din eğitiminden muaf tutabilirler.*⁹⁴

D.481-6 maddesinde muaf olan çocukların Din dersine girmek yerine Ahlak dersine girmelerinden bahsedilmektedir. Çocukların ebeveynleri okul müdürüne yazılı ya da sözlü olarak isteklerini belirttikten sonra bu istek yerine getirilmektedir. Okul müdürü ise çocukların yasal temsilcilerinin din eğitiminden muaf tuttukları mektup veya bildirimlerinin tarih ve kaynağını ilgili olan makama iletmektedir.

*Yasal temsilcilerinin okul müdürüne ilettikleri yazılı veya sözlü beyannameleri ile din eğitimi düzenlemesinden muaf olan çocuklar, din eğitimi yerine ek bir ahlak eğitimi alırlar. Kayıt yeri, okul müdürünün özeni ile çocukların yasal temsilcileri tarafından yazılan ve din eğitiminden muaf tuttuğunu beyan eden mektup veya beyannamelerin kaynağı ve tarihilerini alır.*⁹⁵

3.3. Örgün Din Öğretimi

3.3.1. Örgün Din Öğretiminde Benimsenen Din Eğitimi Modeli

Kamu okullarının (ilkokul, ortaokul ve lise) büyük çoğunluğu resmi olarak mezhebe dayalı (confessionnel) bir din eğitimi yaklaşımı benimsemekte iken, kamu

⁹³ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasası, D. 481-4 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-4],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?i?idSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (10.09.2018).

⁹⁴ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasası, D. 481-5 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-5],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?i?idSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (10.09.2018).

⁹⁵ Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasası, D. 481-6 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-6],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?i?idSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (10.09.2018).

anaokulu ( cole maternelle)⁹⁶ ve ilkokulların ( cole  l mentaire)⁹⁷ mezhepler arası (interconfessionnel) bir din eğitimi yaklaşımı benimsenebilmektedir.

1882 yılı itibariyle Alsace ve Lorraine bölgelerinde Falloux yasası yürürlüğe girdikten sonra ilkokullarda mezhebe dayalı bir eğitim modeli benimsenmiş, eğitimin kontrolü din adamlarına bırakılmıştı.⁹⁸ O dönemde okul öğretmeninin din dersine girme zorunluluğu bulunmaktaydı.  ğretmenleri dört saat, din adamları ise haftada iki saat din dersi vermekle yükümlüydü. Din derslerine katılım zorunlu olduğundan, derse çocuğunu göndermeyen velilerin ya maddi ya da manevi (hapis) cezalar ile cezalandırılmaları söz konusu idi.⁹⁹

Katolik dinine mensup olan bir  ğretmen Yahudi bir okula atanıp, din dersleri verebilmekteydi. Böylelikle Yahudi dininin dua ve ibadetlerini öğrenme zorunluluğu söz konusuydu. Bu tür uygulamalar genellikle Yahudi okullarında bulunmaktaydı  nk  nitelikli Yahudi personel bulunmamaktaydı. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu din derslerinden muaf olmayı talep etmişlerdi. İlkokullar gibi, diğer okullar da mezhebe dayalı bir modeli benimsemişlerdi. Okullara girebilmek için din dersi ile alakalı bir sınav bulunmaktaydı. Böylelikle Katolik, Protestan ve Yahudi ırkına mensup olmayan kişiler elenmekteydi.¹⁰⁰

Alsace-Moselle bölgesindeki kamu okullarında din eğitiminin zorunlu olmasına ilişkin tarihi süreç içerisinde kimi zaman farklı değerlendirmeler de yapılmıştır. İnsan haklarını ifade eden hukuki metinlerde din eğitiminin ebeveynlere bırakılması ile kamu okullarında zorunlu din eğitiminin zorunlu oluşunun çelişkili olduğunu ifade edenler olmuştur. Ayrıca, bu durumun sadece tanınmış kültlere uygulanması ve tanınmayan kültlerin bu zorunluluğa dâhil edilmemesini de bir adaletsizlik olarak değerlendirenler bulunmaktadır. 1933 tarihli “Lachambre” adıyla bilinen genelgede, din derslerinden muaf

⁹⁶ Francis Messner , Andr  Vierling, a.g.e., s.15

⁹⁷ İkinci dünya savaşından sonra, Alsace ve Moselle'de okulların aşamalı olarak mezhepler arası olarak yapılanmaya başlamıştı. Bu hareket 1960-1970 yıllarında hızlandı.

Jean-Marc Meyer, “Un Cours de Culture Religieuse   l’ cole. D marche de l’Union des Eglises Protestantes d’Alsace et de Lorraine”, *La Revue Scientifique de l’Education Chr tienne Educatio*, S.1, s.1.

⁹⁸ Robert Schaetzer, “L’ cole Primaire en Alsace et en Lorraine,” s. 1-2, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6531665z/f3.image.texteImage>.

⁹⁹ Schaetzer, a.g.m., s. 3.

¹⁰⁰ a.g.m., s. 3-4.

olma gibi bir seçenek bulunmakta, fakat sadece küçük bir azınlık bundan istifade edebilmekte idi.¹⁰¹ 1948’de ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nde her insanın düşünme, vicdan ve din özgürlüğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu beyannameye dayanarak halen katı laiklik taraftarı olan kesimler din derslerinin zorunlu olamayacağını iddia etmektedirler.¹⁰²

Din eğitimin amaçları kamu okullarının amaçlarından esinlenmelidir. Devlet bu amaçları belirlemekle yükümlü olmakla birlikte din eğitiminin organizasyonundan ve parasal desteğinden de sorumludur.¹⁰³ Din eğitimi dersinin amacı öğrencilere kendi dinleri hakkında bilgi vermektir. Dolayısıyla dinî uygulamaları uygulayıp öğrenmek asıl amaç değildir. Ayrıca din eğitimi dersi, genel dinî kültür dersi de değildir. Yalnızca bazı derslerde diğer dinlerde yer alan inançlar öğrencilere tanıtılmaktadır.¹⁰⁴ Devlet okullarda tarafsızlık ilkesini benimsemiştir. Dolayısıyla kamu okullarında din öğretiminin mezhebe dayalı olması devletin tarafsız olmasının bir gereği olarak düşünülmektedir. Burada esas olan devletin din eğitiminin içeriğini belirlememesidir. “Bütün devletlerin asıl görevi vasi olmaktır; böylece din eğitimi kamu düzenini etkilemez ve en önemlisi insanların barış ve hoşgörü içinde yaşamalarını sağlar.”¹⁰⁵

Din eğitiminin içeriği “dinî otoriteler ile anlaşma içerisinde olan idari talimatlar” ile belirlenmektedir. Dolayısıyla devlet din eğitimi programı hakkında bilgi edinip, gözetim hakkına sahiptir. Her din ise kendi din dersinin organizasyonundan sorumludur. Dinî otoriteler din derslerini organize edip kamu otoritelerine sunma mecburiyetindedirler. Eğer kamu otoritesi bazı içeriklere itiraz ederse, yalnızca iki tarafın anlaşmış oldukları içerikler programa dâhil edilmektedir. Sonunda uzlaşmaya varılıp, belirlenmiş olan programın uygulanmasının denetlenebilmesi için müfettişler tayin edilmektedir.¹⁰⁶

¹⁰¹ Lustig, a.g.e., s.62.

¹⁰² a.g.e., s.61.

¹⁰³ Starck, a.g.m., s. 21.

¹⁰⁴ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, “*Islam en Europe: Formation des Cadres, Education Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International Strasbourg, 29 et 30 Mars 2010,*” y.y.: Collectif, Ed. Marsam, 2015, s.36.

¹⁰⁵ Starck, a.g.m., s. 28.

¹⁰⁶ Woehrling, Ferrari, Branca, Godard, a.g.e., , s.37.

Küçük ve çok küçük dinsel azınlık olanların din eğitime gelince: dağınık halde yaşayan ve çocukları kamu okullarında okuyanlar için devlet herhangi bir din eğitimi düzenleyemez. Bunun olması için en az 5 ile 7 öğrencinin bulunması ve bu öğrenciler arasında üç yıldan fazla bir yaş aralığı bulunmaması gerekmektedir. Bunlar en az gerçekleşmesi gereken koşullardır. Bu azınlıklar dinî özgürlükleri, din eğitimi derslerine katılmama seçeneği ile sağlanmıştır. Bu azınlıkların din eğitimi ise ailelere ve kendi dinî cemaatlerine bırakılmıştır.¹⁰⁷

Bugün Alsace-Moselle bölgesinin okul statüsüne bakıldığında devlet okullarında (ilkokul, ortaokul ve liselerde) mezhebe dayalı olan bir yaklaşımı benimserken “sekülerleşme, dinî çoğulculuk, dinî bilgilerin öğreniminde düşüş ve çocukları radikal dinî akımlara maruz kalma riskiyle” din eğitimi bir adaptasyon yaşamıştır. Dolayısıyla ilkokullarda artık mezhepler arası (interconfessionnel) din dersleri de işlenmektedir.¹⁰⁸

3.3.2. Farklı Öğretim Kademelerinde Din Öğretimi

3.3.2.1. İlkokul

Daha önce ifade edildiği üzere Alsace-Moselle bölgesinde devlete ait ilkokullar genellikle mezhebe dayalı bir eğitim modelini benimsenmekteyken bazı anaokulları ve ilkokullarda mezhepler arası bir eğitim modeli benimsenebilmektedir.¹⁰⁸

İlkokulların mezhebe dayalı olmalarının dayanağını daha önce de ifade ettiğimiz üzere Falloux yasasıdır. 36. maddede bu ifadeler yer verilmektedir: “tanınan kültürlerin kamuya açık bir şekilde öğretildiği belediyelerde, her dine mensup olan çocuklar için ayrı okullar tahsis edilmiştir.” Ayrıca 23. maddede ilkokullarda “ahlak ve din eğitiminden” bahsedilmektedir.¹⁰⁹

Yalnızca dinî otoritelerin izni ile din eğitimi mezhepler arası olarak tasarlanabilmektedir. Buna göre okulun müdürü dinî otoritelerin isteğini yerine getirebilmek için öncelikle bu isteğin dinî otoritenin üstleri tarafından onaylandığından emin olmalıdır ki, eğitim yönetimine haber verebilsin. Böylelikle son adım olarak milli

¹⁰⁷ Starck, a.g.m., s. 29.

¹⁰⁸ Messner Francis, “Quelles Evolutions Religieuses en Droit Local?,” http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi, s.3-4. (02.01.2018).

¹⁰⁹ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 95.

eğitim bakanlığının b6l6m hizmetlerinden bu eğitimi organize etmesini istemektedir. Eğer bu istek onaylanırsa, okul m6d6r6 bu durumdan haberdar edilir.¹¹⁰

Ders saatleri haftada bir saat olup, ebeveynlerin isteği 6zere iki saate y6kseltilebilmekteydi. Din dersleri 6đrencilerin ders programlarına d6hil edilmektedir. Okullardaki din dersleri ya tanınan k6ltlerin k6lt bakanı ya da g6n6ll6 bir 6đretmen, ya s6z konusu din veya mezhebin temsilcisi ya da k6ltlerin yetkin olarak tanımladığı bir din g6revlisi tarafından verilmektedir. Dersi almak istemeyen 6đrencilerin ebeveynleri m6d6re m6racaat ederek 6đretim yılı i6erisinde her an 6ocuklarının dersten muaf olmalarını isteyebilirler. Fakat din dersinden muaf olan 6đrenciler ‐ahlak derslerine‐ girmek zorundadırlar. Bunun yasal dayanağı ise 10 Ekim 1936 (6. Maddesi) ve 3 Eyl6l 1974 kararnameleridir.¹¹¹

İlkokullarda din dersi verilebilmesi i6in aynı dine mensup olan ve o dinin dersine girmek isteyen 6đrenci sayısı en az beş olmalıdır. Eğer okulda, farklı sınıflarda ama aynı dine mensup olan ve ders g6rmeyi arzulayan 6đrenciler bulunursa onları aynı sınıfa toplayıp (tabi asgari sayıya ulaşma şartı ile) din dersi işlenebilmektedir.¹¹²

Ana okullarda ise din dersleri g6n6ll6 6đretmenler tarafından verilmektedir. Eğer g6n6ll6 bir 6đretmen bulunmaz ise din dersi işlenmemektedir.¹¹³

İlkokullarda din derslerinin zorunlu olması ilkokul eğitiminin zorunlu olmasına bağlıdır. Buna g6re Alsace valisinin 18 Nisan 1871 kararnamesinde ilköğretim zorunlu hale getirilmişti: ‐1. madde: her 6ocuğun yasal temsilcisi, 6ocuk altı yaşına girdiğinde d6zenli olarak kamu okulu ya da 6zg6r bir okula gitmesini sağlamalıdır.‐¹¹⁴ 7. maddede ise bu zorunluluğu yerine getirmeyen her bireyin bir cezai yaptırıma 6arpıtılacağı ifade edilmişti. 13. madde ise bu zorunluluğun din eğitimi i6in de ge6erli olduğunu

¹¹⁰ Milli Eğitim, Y6ksek 6đretim ve Araştırma Bakanlığı, ‐[Minist6re de l'Education Nationale, de l'Enseignement Sup6rieur et de la Recherche],‐ Strazburg Akademisi, ‐[Acad6mie de Strasbourg],‐ Din Eğitiminin Organizasyonu hakkında Genelge, <http://www.se-uns67.net/wp-content/uploads/2016/12/circulaire-enseignement-religieux-2017-2018.pdf> s.1. (11.02.2018).

¹¹¹ Franck Fregosi, ‐L'İslam en Terre Concordataire,‐ *Homme et Migrations*, S. 1209, Eyl6l – Ekim 1997, s. 41.

¹¹² Milli Eğitim, Y6ksek 6đretim ve Araştırma Bakanlığı, ‐[Minist6re de l'Education Nationale, de l'Enseignement Sup6rieur et de la Recherche],‐ Strazburg Akademisi, ‐[Acad6mie de Strasbourg],‐ Din Eğitiminin Organizasyonu hakkında Genelge, <http://www.se-uns67.net/wp-content/uploads/2016/12/circulaire-enseignement-religieux-2017-2018.pdf> s.2. (11.02.2018).

¹¹³ Francis Messner , Andr6 Vierling, a.g.e, s.15.

¹¹⁴ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 99.

bildirmektedir. Din eğitimi dersini almak istemeyenler muafiyet hakkı 10 Ekim 1936 kararnamenin 6. maddesi ile tanınmıştır.¹¹⁵

Okulların mezhebe dayalı olmaları bir yandan dindar aileler için rahatlık getirirken diğer yandan yönetim açısından bazı problemlerin yaşanmasına yol açmıştı. Bunlardan biri bazı belediyelerde tanınan küllere mensup olan bir azınlığın bulunması üzerine, sayıların az olması sebebiyle onlar için bir okul açılmamasıydı.¹¹⁶ Böyle durumlarda Falloux yasasının 15. maddesi uygulanmaktaydı. Okul açma imkânı bulunmadığı için tanınan küllere mensup olan öğrencileri bazı ilkokullarda birleştirme yoluna gidilmiştir. Bu okullarda din dersleri ya “din adamları ya da yetkin bir vaiz tarafından” her grup öğrenci için ayrı sınıflarda verilmekteydi.¹¹⁷

İlkokulda verilen din derslerinin öğrencilerin “eğitimi, öğretimine ve başarılarına” katkı sağlamaktadır. Öğrencilerden aşağıdaki gibi bazı kazanımlara erişmeleri beklenmektedir.

- *Kişinin hem kendi hem de diğer kişilerin kimliğini anlayabilmesi için bilgi ve yansıtma sürecini benimsemesi*
- *Kişinin kendi ve başkasının dinini keşfedip derinlemesine bilgi alması sayesinde başkasına saygı duyması*
- *Dinî ve manevi ifadelerle dünyaya ve farklı kültürlere yönelik çeşitli yaklaşımları keşfetmek*
- *Dinler hakkındaki cehalet, yanlış anlamalar ve yargılara karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmek*
- *Okul bünyesinde özgür konuşma ve fikir geliştirmeyi sağlayan diyalog, tartışma ve düşünce ortamlarının oluşmasını sağlamak*
- *Varoluşun anlamını ve bilme ile inanma arasındaki ilişkileri fark etmek.*¹¹⁸

Katolik ilkokullardaki müfredata baktığımızda programın sekiz tema halinde düzenlendiği görülmektedir:

- *Kendi dininin önemli karakterlerini ve temel metinlerini bilmek*
- *Sembolleri, tatiller ve gelenekleri anlamak*
- *Çeşitli dilleri ve edebi türleri okumak*
- *Yerel, bölgesel ve küresel dinî mirası keşfetmek*

¹¹⁵ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 99.

¹¹⁶ a.g.e., s. 96.

¹¹⁷ a.g.e., s. 97.

¹¹⁸ Metz bölgesinde yer alan Katolik Kilisesinin Sitesi, “[Metz Ecclesial],” İlköğretimde Din Dersi, “[Le Cours de Religion en École Élémentaire],” <http://metz.mt.ecclesial.fr/wp-content/uploads/sites/19/2016/04/Finalites-de-lEnseignement-religieux-a-lecole-primaire-1.pdf> , s.1. (22.03.2018).

- *Dini sanatın başlıca alanlarını keşfetmek*
- *Yaşamın büyük sorularına ve dinler tarafından verilen cevaplara ilgi göstermek*
- *Diğer dinlere açık olup onların inançlarını tahminen bilmek*
- *Birlikte daha iyi bir yaşam için insan ve Hristiyan değerlerine duyarlı olmak.*¹¹⁹

Ayrıca ilkokulda din derslerinde okutulan üç ders kitabının olduğunu ifade etmemiz gerekir. İlkokul birinci ve ikinci sınıflarında (CP ve CE1) “L’Amandier en Fleurs” adlı kitabın işlendiği görülmektedir. Bu kitapta öğrencilerin resim, hikâye, gelenek ve bayramlar aracılığı ile insanların hayatları içerisinde Tanrının yerini keşfetmeleri amaçlanmaktadır. İlkokulun üçüncü ve dördüncü sınıflarında (CE2 ve CM1) ise “L’Arbre aux Oiseaux” adlı eser okutulmaktadır. Bu eserde öğrenciler Tanrıyı kendi yöntemleriyle arayan karakterleri keşfetmektedirler. Hz. Âdem’den Hz. İsa’ya kadar, ilk peygamberlerden günümüze kadar olan peygamberleri tanımaktadırlar. İlkokulun sonuncu sınıfında okutulan eser “La Rose des Vents” adlı ders kitabıdır. Bu eserde öğrencilerin insanlık hakkında bir sorgulama yapmaları ve yaşamın büyük sorularına cevaplar aramaları hedeflenmektedir.¹²⁰

3.3.2.2. Ortaokul

Ortaokulda benimsenen din eğitim modeli mezhebe dayalıdır. Din dersleri zorunludur. İlkokulda olduğu gibi öğrenciler haftalık bir saat ders görmektedirler fakat bu dersten de muaf olma seçeneğine sahiptirler. Dersten muaf olan öğrencilerin ilkokulda olduğu gibi ahlak dersi almaktadırlar. Öğrenci okula yazıldığı zaman, ebeveynlerine bir form verilmektedir. Bu formun üzerinde din dersinin zorunlu olduğu fakat ebeveynlerin isteği üzere muaf olma seçeneğini de seçebilecekleri yazılmıştır. Bu formun altına isteklerini seçip imza atmaktadırlar. Eğer muaf olmak istemezlerse ebeveynler çocuklarının hangi din üzerine bir din eğitimi alması gerektiğini ifade etmeleri gerekmektedir.¹²¹

¹¹⁹ Metz bölgesinde yer alan Katolik Kilisesinin Sitesi, “[Metz Ecclesial],” İlköğretimde Din Dersi, “[Le Cours de Religion en École Élémentaire],” <http://metz.mt.ecclesial.fr/wp-content/uploads/sites/19/2016/04/Finalites-de-lEnseignement-religieux-a-lecole-primaire-1.pdf> , s.2. (22.03.2018).

¹²⁰ a.g.p., s.2. (22.03.2018).

¹²¹ Messner, Woehrling, a.g.e., s. 106.

1962'ye kadar ortaöğretimi düzenleyen yasada din dersi almak isteyen öğrencilerin sayıları 15 kişi ve daha fazla ise haftalık iki saat, eğer bu sayı 5 ile 14 kişi arasında ise bir saat din dersi görülmektedir. Eğer bir sınıfta “beşten az” öğrenci bulunursa, öğretmen bir ücret alamaz fakat gönüllü olarak ders verebilme yetkisine sahiptir.¹²²

Ders programının içeriğini belirleyen herhangi bir hukuki metin bulunmamaktadır. Dersin içeriği tanınan dört kült tarafından belirlenmektedir. Daha sonra bu içerik yetkililere sunulur ve ortak bir karara varılır.¹²³

Ortaöğretim programına ilişkin bir örnek olması bakımından aşağıda Katolik din dersinin eğitim programı verilmiştir. Programı incelendikten sonra görüleceği üzere, kamu okullarındaki din dersinin içeriği kilisede verilen kateşizm derslerinden farklıdır. Ayrıca bu iki eğitimin amaçları da farklıdır. Kateşizm derslerinde amaç ilgili dinî topluluğun inancının genç nesillere aktarılması ve onların bu inançlar doğrultusunda yaşamaya başlamalarını sağlamaktır. Hâlbuki din eğitimi, dinî gerçeğin basit bir şekilde öğretimi ile sınırlı olmayıp öğrencilerin İncil ve dinî kültür hakkında kazanımlar elde etmelerine, dinî alanın ötesinde manevî boyuta yönelme ve kendilerini sorgulamalarına imkân veren bir öğretim tarzını benimsemeyi amaçlamaktadır.¹²⁴ Anahatlarıyla bir fikir vermesi için, Katolik ortaokul programının içeriğini görmekte yarar vardır.

Orta 1 (sixième): “Kalk ve Yürü”

- *Kendine daha iyi saygı duymak için kendini tanımak*
- *İncil, yolunu bulmak için bir pusula*
- *İbrahim, Musa ve Davut ile yürüyen halk*
- *Işığın sembolü: Advent-Christmas-Epiphany*
- *Dünyadaki mitleri ve inançları elde etmek*
- *Kutsal Haftayı Anlamak*

Orta 2 (cinqième): “Araştırmacılar ve Kâşifler”

- *Anlam ve hayat araştırmacı ve kâşifleri olmak*
- *İbrahim, inananların babası*
- *İnsan ve Tanrı kâşiflerinin Bayramı: Noel - Epifani*
- *İsa'nın ülkesini keşfetmek*
- *İncil: Kompozisyon, Yazma, Tarihi*

¹²² Messner, Woehrling, a.g.e., s. 107.

¹²³ Messner, Vierling, a.g.e., s.16

¹²⁴ Grallet ve Albecker, a.g.m., s.1-2.

- *Dosya İsa: Yaşam, Tutku, Yargılama, Diriliş*
- *İlk kilisenin tarihi ve ilk yüzyıllar*
- *Dinler tarihi boyunca araştırmacıların figürleri*

Orta 3 (quatrième) : “Yeni Göçler”

- *Takımda yaşamak: Gereksinimler, İklim, Sözleşme*
- *Büyüme: Özgürlük ve Sorumluluk Cevapları*
- *Daha adil ve dayanışma içinde olan bir dünya inşa etmek*
- *Daha iyi yaşayabilmek için şiddeti kanalize edip yönlendirmek*
- *Yaratma, Bilim ve İnanç*
- *Temellere gitmek: Çöl, Oruç*
- *İnananlar arasında Hıristiyanlar: Değerler, İşaretler, Ayinler*
- *Tatillerde kendine gerçekleştirmek*

Orta 4 (troisième): “Yeni Pasajlar”

- *Portreler: Kendini ve Başkalarını Anlamak*
- *Yaşam: Seçim ve Yön Meselesi*
- *Birlikte Farklı yaşamak: Kültürler, Dinler, İnançlar*
- *Beklenmedik bir şekilde Doğmak: Noel*
- *Burada ve başka yerlerde dayanışma içinde olmak (Uluslararası dayanışma, Sürdürülebilir kalkınma, Ekoloji)*
- *Saygı ve güven içinde eril ve dişili yaşamak*
- *Hobi için zaman ayırmak: kendin ve başkaları için zaman.*¹²⁵

3.3.2.3. Lise

İlkokul ve ortaokulda olduğu üzere, lisede de öğrencilerin din dersinde ortak bilgi ve beceriler (*socle commun*) kazanmaları hedeflenmektedir. Din dersinde elde edilmesi beklenen ortak bilgi ve kazanımlar şu şekilde ifade edilmektedir: “Gençlerin kültürel, ilişkisel, dinî kimliklerini, farklı din ve inançların ve kültürlerin bilgi ve saygınlıklarıyla yaşamayı sürdürmelerini sağlayan bilgi, yöntem ve tutumlar” bütünüdür.¹²⁶ Öğrencilerin lisede elde etmeleri beklenen kazanımlar, ilkokulda ve ortaokuldakileri de içermektedir.

İlkokul ve ortaokulda olduğu gibi din eğitimi dersi zorunlu ve mezhebe dayalı bir model ile verilmektedir. Dileyen ebeveyn ve reşit olan öğrencilerin kendileri bu dersten muaf olabilmektedirler. Muaf olan öğrenciler din dersleri yerine, Ahlak derslerine girmektedirler.

¹²⁵ Strazburg Akademisi, “[Académie de Strasbourg],” Ortaokulda Din Dersi, “[Le Cours de Religion en Collège],” <http://www.collegesources.fr/articles.php?lng=fr&pg=2683> s.1. (16.02.2019).

¹²⁶ Genelge No. 33, “[CIRCC33.Doc],” Lise’de Din Dersi, “[Le Cours de Religion en Lycée],” http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_lycee.pdf s.1. (04.04.2018).

Kültürel ve dinî farkındalık oluşturma, sadece lise düzeyinde din eğitimine özel bir hususiyettir. Bu dönemde verilen din eğitiminin hem gençlerin ihtiyaçlarına hem de ailelerin, öğretmenlerin veya okul yöneticilerinin beklentilerine cevap vermesi hedeflenmektedir.¹²⁷ Ancak günümüzde bazı liselerde hâlâ din eğitiminin verilemiyor olması da bir vakiadır. Bu tür liselere iki sene mühlet verilmektedir. Verilen süre içerisinde öğrencilerin bu dersten geri kalmamaları için “karşılama ve animasyon saatleri” (les Heures d’Accueil et d’Animation- HAA) uygulanabilmektedir. Bu dersler haftalık bir ya da iki saat olarak işlenebilmektedir. Bu derslerin amacı ise isteyen öğrencilere din eğitimini keşfetmelerini sağlamaktır.¹²⁸

Teknik eğitimde din eğitimi zorunluluğu farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Bu okulların önceden din eğitimi dersini almaları zorunlu değildi. 2015 senesi itibariyle, "Kültürel ve Dinî Uyanış" öğretimi (Enseignement Éveil Culturel et Religieux – ECR) ortaokul ve liselerde ders olarak işlenmeye başlamıştır. Yerel din eğitim içerisinde yer alan özel bir uygulamadır. Bu eğitim din öğretmenleri tarafından verilmektedir. Bu dersin verilmesinin hukuki dayanağı 13 Nisan 2015 genelgesidir. Bu ders bazen teknik liselerde sağlanan tek “dinî bilginin öğretimi” dersidir. Ayrıca "Kültürel ve Dinî Uyanış" öğretimindeki önemli bir nokta din derslerinde öğrencileri dinî gruplar olarak ayırmadan bir bütün olarak toplayıp, farklı dine mensup olan öğrencilere ders vermektir. Bu ders diğer lise ve ortaokullarda “Dinlerarası ve Kültürlerarası Diyalog Eğitimi” (l’Éducation au Dialogue Interreligieux et Interculturel –EDII) olarak uyarlanabilme imkânı bulunabilir. Böylelikle hukuki olarak tanınan kültürler ile tanınmayan kültürler (Müslüman, Budistler...) işbirliği yapabilmektedirler.¹²⁹

Fakat Fransız Milli Eğitim bakanlığı tarafından desteklenen “Dinlerarası ve Kültürlerarası Diyalog Eğitimi” dersinin 2018 programlarında yer alması projesi iptal edilmiştir. Bunun sebebi ise politik, dinî ve laik gerekçelerle projeye destek

¹²⁷ Genelge No. 33, “[CIRCC33.Doc],” Lise’de Din Dersi, “[Le Cours de Religion en Lycée],” http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_lycee.pdf s.1. (04.04.2018).

¹²⁸ Michel Seelig, *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement du Régime Dérégatoire Des Cultes*, Paris: L’Hamattan, , 2015, s.85.

¹²⁹ Messner Francis, “Quelles evolutions religieux en droit local?”, s.4. http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi (02.01.2018).

verilmemesidir. Bu proje eğer vuku bulsaydı Müslümanlar açısından önemli bir adım atılmış olacaktı.¹³⁰

3.3.2.4. Yükseköğretim

Büyük Doğu (Grand Est) bölgesinin bünyesinde din eğitimi öğretmeni olmak isteyen öğrencilere yönelik ilahiyat fakülteleri, ilahiyat bölümleri ve özerk din eğitimi merkezi bulunmaktadır.

Alsace bölgesinde, Strazburg şehrinde iki kamu ilahiyat fakültesi bulunmaktadır. Strazburg insan bilimleri üniversitesi bünyesindeki bu ilahiyat fakülteleri Katolik ve Protestan olmak üzere ikiye ayrılır. Bu fakültelerden mezun olan öğrencilere devlet tarafından tanınan resmi bir diploma verilmektedir.¹³¹ İlahiyat alanında devlet diplomasına sahip olan tek fakülteler bunlardır. Katolik İlahiyat Fakültesi (Faculté de Théologie Catholique) 1902 yılında kurulmuş, 2009 yılında Strazburg Üniversitesi'nin bünyesinde yer almıştır. Kilise Hukuku Enstitüsü (Institut de Droit Canonique)'nün de içinde yer aldığı Katolik İlahiyat Fakültesinde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim yapılmaktadır. Protestan İlahiyat Fakültesi ise Hümanist Jean Sturm tarafından 1538'de inşa edilmiştir. Katolik İlahiyat Fakültesinin öğrencilerine sunmuş olduğu benzer imkânlarla sahip ve aynı öğretim kademelerinde diploma vermektedir.¹³²

Moselle bölgesinde ise Metz şehrinde, "Lorraine" adlı üniversite bünyesinde yer alan İlahiyat Bölümü, İnsan Bilimleri ve Sanat Eğitimi ve Araştırma Birimi (Unité de Formation et de Recherche Sciences Humaines et Arts [UFR])'ne bağlıdır. İlahiyat Fakültesi bünyesinde iki seçenek bulunmaktadır: Öğrenciler ya Katolik ya da Dinî Pedagoji bölümlerinden birini seçebilmektedir. Dinî Pedagoji bölümünden mezun olan öğrencilere ilkokullarda din dersi verme imkânını sağlayan Din Eğitimi Yeterlilik Sertifikası (Certificat d'Aptitude à l'Enseignement Religieux-[CAPER])'nı almaya hak

¹³⁰ Gazete "Le Républicain Lorrain," Alsace-Moselle: Dinler Arası Sınıflar İçin Kapanış "[Alsace-Moselle: Clap de Fin Pour Les Cours Interreligieux]," 11.05.2018 Tarihinde Güncellendi, <https://www.republicain-lorrain.fr/religion-et-croyance/2018/05/11/clap-de-fin-pour-les-cours-interreligieux> s.1 (05.09.2018).

¹³¹ Fregosi, a.g.m., s. 41.

¹³² Marie-Joseph Bopp, *Histoire de l'Alsace Sous l'Occupation Allemande, Un Document Exeptionnel Sur Les Années Noires de l'Alsace (1940-1945)*, y.y.: Editions Place Stanislas, Ocak 2011, s. 170.

kazanmaktadırlar. Mezun olan öğrencilerin diplomaları devlet tarafından tanınmaktadır.¹³³

Fransa’da 1992 ile 1993 arasında üç özel enstitü açılmıştır: Avrupa İnsan Bilimleri Enstitüsü (Institut Européen des Sciences Humaines [IESH]), Paris Camii İlahiyat Enstitüsü (Institut de Théologie de la Mosquée de Paris [IMMP]) ve Paris İslam Araştırmaları Enstitüsü (Institut d’Étude Islamiques de Paris). Ayrıca 2006’da Lille bölgesinde Avicenne Enstitüsü ve Lyon’da Shâtîbî Merkezi açılmıştı. Bu enstitülerde Müslüman öğrencilere yönelik teorik dersler verilmekte, ancak mesleğe hazırlayıcı bir fonksiyonu bulunmamaktadır. Yani bu kurumlarda din öğretimi verilmekte fakat din öğretmenleri, imam gibi dinî personelleri yetiştiren kurumlar değildirler.¹³⁴

Alsace-Moselle bölgesinde Protestan ve Katolik üniversitelerin yanı sıra Müslümanlar için de ilahiyat fakültesi açılması istenmiş fakat bu projeler hep Fransız makamlarınca kabul edilmemiştir. İlki 1997 ile 1998 yılları arasında Etienne Trocmé adlı bir profesör tarafından hazırlanan bu projenin amacı Strazburg şehrinde bir departmana bağlı lisans ya da ilahiyat fakültesi açmaktı. Hazırlanan proje rapor haline getirilerek ilgililere sunulmuştu. Fakat eğitimin amacı imam yetiştirmek değil, yalnızca Arapça ve ilahiyat bilimlerinin öğretimi idi. Bu proje ile sadece Faubourg Pierre Camii yetkilileri ilgilenmiştir. Doğu Fransa İslam Birliğine göre bu projenin esas amacının eğitimi laikleştirmekti. Onlar daha çok Müslümanlar tarafından kontrol edilen ve eğitim veren yerleri desteklemektedirler (Chateau-Chinon gibi). Bazı profesörler ise bu tip bir projenin tanınan kültürlerin dengesini bozacağını ve kamu düzeni bozukluğuna yol açacaklarını iddia etmişlerdir.¹³⁵ Esasen bu tür farklı yaklaşımların ortaya çıkması ve yükseköğretim düzeyinde Müslümanlara yönelik bir din öğretimi kurumu açılmamasının başlıca sebebi, Müslümanların birlik haline gelip temsili bir yapı ile taleplerini daha güçlü bir şekilde ilgili makamlara iletememeleridir.

Diğer bir faaliyet ise Francis Messner tarafından yapılmıştı. Öncelikle 2006 yılında Francis Messner imamların eğitimini sağlayabilmek için Müslümanlara yönelik

¹³³ Lorraine Üniversitesi, “[Université de Lorraine],” Eğitim ve Araştırma Birimi-UFR İnsan ve Sosyal Bilimleri Metz, “[Unité de Formation et de Recherche-UFR Sciences Humaines et Sociales Metz],” Dinî Pedagoji Diploma Üniversitesi-DU, “[DU Pédagogie Religieuse],” <http://shs-metz.univ-lorraine.fr/content/du-pedagogie-religieuse> (11.09.2018).

¹³⁴ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, a.g.e., s.129-130.

¹³⁵ Fregosi, a.g.m., s. 47.

eğitim merkezi açılması için önemli bir adım atmıştır. Daha sonra Strazburg Üniversitesi'ne bağlı olarak 2013 yılında "İslamoloji, Hukuk ve Yönetim" yüksek lisans programı açılmasını sağlamıştır. Bu eğitimin asıl amacı, din eğitimcisi veya din görevlisi yetiştirmek değil, İslam'ı bilimsel bir bakış ile öğretim konusu yapmaktır. 2014 yılında ise aynı birimde, İslam Bankacılığı bölümü açılmıştır. Fakat projenin sürekliliği sağlanamamıştır. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında yüksek lisans düzeyinde öğrenci alımı yapılmamıştır.¹³⁶

Strazburg'daki başka önemli bir teşebbüs DİTİB tarafından açılmak istenen ilahiyat fakültesi idi. Strazburg İlahiyat Fakültesi adıyla açılan bu kurum 2011 yılında ilk defa öğrencilerine kapılarını açmıştı. Yaklaşık olarak her yıl otuz öğrencinin bu kurumda öğrenim görmesi planlanmıştı. Yasal olarak denklik almayı hedefleyen bu fakülte, açılışından üç yıl sonra kapatılmıştır. Bu fakültede öğrenim gören öğrenciler ise İstanbul'da bulunan Marmara ve İstanbul İlahiyat fakültelerine aktarılmıştır. Strazburg'da kapatılan İlahiyat Fakültesi yerine Yunus Emre adlı bir eğitim kurumu açılmıştır. Bu kurum, ortaokul ve lise düzeyine gelmiş öğrencilere eğitim vermektedir. Fransız Milli Eğitim Bakanlığının müfredatına uyan bu özel lisenin eğitim müfredatında din dersleri de yer almaktadır.¹³⁷

Müslümanlar gibi, Yahudilerin din adamları da İlahiyat Fakültelerinde yetiştirilmemektedir. Bunun sebebi, Konkordato antlaşmasında Yahudi Cemaati'nin din adamlarının eğitimi ile ilgili maddeleri kabul etmemiş olmalarıdır. Bu yüzden Yahudiler din görevlileri ve din adamlarını, 20.inci yüzyılın başlarında kendilerinin Paris'te inşa etmiş oldukları "École Rabbinique de France" adlı okulda yetiştirmektedirler.¹³⁸

3.3.3. Din Öğretmenlerinin Mesleki Formasyonları ve İstihdamı

19. yüzyıl itibariyle din öğretmenlerinin diğer öğretmenler gibi eğitilip atanmaktaydı. Yani din dersi veren öğretmenler ile sınıflarda ders veren öğretmenler aynıydı. İlerleyen yıllar içinde öğretmenler uzmanlaştı ve dinî otoriteler tarafından

¹³⁶ Michel Deneken, "Rapport d'évaluation: Master Islamologie, Droit et Gestion," HCERES- Haut Conseil de l'Evaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur, Université de Strasbourg, 2016-2017, s.3.

¹³⁷ DİTİB Strazburg, "Yunus Emre Lisesi İçin Ön kayıtlarımız Başladı," <https://www.ditibstrasbourg.fr/on-kayitlarimiz-basladi/> (07.03.2018).

¹³⁸ Pierre Kretz, Astrid Ruff, a.g.e., s.248.

seçilmişlerdi. Bugün ise bu öğretmenler uzman personeller haline gelmiştir. Bu personeller ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleri ile ayrılmaktadır çünkü onlar dinî otoriteler tarafından seçilip, uzmanlaştırılmıştır ve diğer öğretmenler gibi istihdam edilip, maaşları ödenmektedir.¹³⁹

Din öğretmenlerin istihdam edilmeleri bazı şartlara bağlanmaktadır. İlköğretimde öğretmen statüsünde olan laikler geçici (vacataire) statüde görev almaktayken, dini personeller (pasteur) saat başı ücretlendirilmektedir (indemnitaire). Yani yalnızca derse girilen saat Milli Eğitim tarafından ödenmektedir. Ayrıca bu öğretmenlerin eğitim gereksinimleri Kiliseler belirleyip onları kabul eder ve tayinleri Akademik Teftiş tarafından yapılmaktadır. Din öğretmenleri, diğer öğretmenlerin sahip olduğu eğitim ve diplomaya sahip olmalıdır (bakalorya). İlkokulda öğretmen olacak bireylerden en az bir Üniversite Diploması (DU) istenmektedir. Ortaöğretimde (kolej ve lise) görev alacak öğretmenlerin Milli Eğitimin şartlarına göre din öğretmeni olabilmeleri için ilgili alanda (ilahiyat) en az lisans diplomasına sahip olmaları gerekmektedir. Bazı dini otoriteler ise lisans diplomasına ilave olarak üniversite diploması eklemektedir.¹⁴⁰

Kendi dinî otoritesi tarafından din öğretimi görevi olarak kabul edilen öğretmen, kamu otoritelerinin onayından geçmesi gerekmektedir. Onların onayından geçebilmek için “öğretmenin eğitim seviyesine, kamu okullarının disiplin anlayışına yatkın olmasına, politik açıdan nötr olmasına” bakılmaktadır. Eğer öğretmen bütün bu şartları taşıyor ve halen görevli değilse, istihdam edilemez. Eğer görevli olup, bu şartları taşımadığına kanaat getirilirse, bu görev ondan geri alınabilmektedir.¹⁴¹

İkinci Derece Öğretmenlik Yeterlilik Belgesi (Le Certificat d’Aptitude au Professorat du Second Degré [CAPES]) adlı sınav, öğretmenlerin ortaokul ve liselerde ders verebilmeleri için geçmeleri gereken ve çeşitli aşamalardan oluşan bir sınavdır. Şunu belirtmemiz gerekir ki, din öğretmenlerini işe almak için de bir sınav konulmak istendi. İkinci Derece Din Öğretmenliği Yeterlilik Sertifikası ([CAPES Des Religions]) adı verilen bu sınav bir proje haline getirilip ilgili resmi makamlara sunulmuştu. Fakat bu proje hukuki açıdan onay alamadığı için iptal edildi. Bu yüzden günümüzde din

¹³⁹ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, a.g.e., s.37.

¹⁴⁰ Meyer, a.g.m., s.5.

¹⁴¹ a.g.e., s.37-38.

öğretmenlerine sözleşmeli (contractuel) ya da geçici (vacataire) statüde görev verilmektedir.¹⁴²

3.3.4. Ahlak Öğretimi

Ahlak eğitiminin teşekkülü Fransa için 1882 yılının eğitim programlarında görülmekte iken, bu durum Alsace-Moselle için farklıdır. Alsace-Moselle bölgesi, 1882 yılında Almanların hâkimiyeti altında olduğu için ahlak eğitiminin programlarda yer alması ancak 1936 yılı itibariyle olmuştur. 10 Ekimde yürürlüğe giren bu yasanın 6. maddesinde din eğitiminden muaf olan çocukların ahlak eğitimi “Enseignement Moral” dersine girme zorunluluğu ifade edilmiştir. Bugün, 10 Ekim 1936 yılındaki yasada yer alan ahlak eğitimi hakkındaki bilgiler 14 Mart 2008 tarihli, 2008-263 sayılı kararname ile hala yürürlükte. 14 Mart 2008 kararnameye göre:

*Dileyen veliler, yukarıda belirtilen 10 Ekim 1936 tarihli kararnamenin 6. Maddesinde belirtilen şartlar altında, çocuklarını din eğitiminde muaf tutabilmektedir.*¹⁴³

10 Ekim 1936 yılında yürürlüğe giren yasanın 6. Maddesine göre ise:

*Yasal temsilcilerinin okul müdürüne ilettikleri yazılı veya sözlü beyannameleri ile din eğitimi düzenlemesinden muaf olan çocuklar, din eğitimi yerine ek bir ahlak eğitimi alırlar.*¹⁴⁴

Ahlak derslerinin belirlenmiş bir programı bulunmamaktadır. Öğretmenler bu dersi imkânları dâhilinde gerçekleştirmekteydiler. Çocuklara ya resim yaptırılır ya da kütüphaneye götürülmekte idi (bütün bunlar ilkokul için geçerlidir). 2006 yılına kadar bu dersin programı tam olarak belirsizdi; çünkü eğitimciler için hiçbir pedagojik program hazırlanmamıştı.¹⁴⁵

¹⁴² Sénat, “Enseignement Religieux en Alsace-Moselle; Réponse du Ministère de l'Éducation Nationale, de la Jeunesse et de la Vie Associative publiée dans le JO Sénat du 17.05.2012, page 1244,” <https://www.senat.fr/questions/base/2011/qSEQ110619276.html> (01.10.2018).

¹⁴³ Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle departmanlarının Birinci Derece Kuruluşlarında Yürürlükte olan Yerel Okul Tüzüğü'nün Geliştirilmesine ilişkin 3 Eylül 1974 tarihli ve 74-763 sayılı Kararnamenin, 4. maddesi, “[Décret n°74-763 du 3 septembre 1974 relatif à l'aménagement du statut scolaire local en vigueur dans les établissements du premier degré des départements du Haut-Rhin, du Bas-Rhin et de la Moselle. - Article 4],” https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexteArticle.do;jsessionid=DD3861BE1C641069561672A480FDEE19.tplgfr38s_3?idArticle=LEGIARTI000006501953&cidTexte=LEGITEXT000006062229&dateTexte=20080318 (07.05.2019).

¹⁴⁴ Jules Senger, Paul Barret, a.g.e., s. 101-102.

¹⁴⁵ Claude Demissy, *La Religion à l'École*, Lyon: Olivétan Editions, 2007, s. 21.

2011’de Milli eğitim bakanlığının Ahlak dersi için yayımlanmış olduğu kaynak ve referanslar bulunmaktadır. Amaç öğretmenlerin pedagojik kaynaklardan esinlenerek derslerini planlamalarıdır. Bu kaynak ve referanslara baktığımızda ana başlık olarak “Ahlak Dersinin Kavramlarına Giriş” bulunmaktadır. Bu ana başlığın altında ise bu alt başlıklara yer verilmektedir: “iyi ve kötü,” “doğru ve yanlış,” “kurallara uyma,” “cesaret,” “sadakat,” “dürüstlük,” “çalışkanlık,” “bireysel hak,” “ceza ve onarım.” Diğer bir ana başlık ise “Kendine Saygı Duyma”dır. Bunun alt başlığı ise “haysiyet” olarak belirlenmiştir. Son ana başlık ise “Sosyal Hayat ve İnsanlara Saygı Duyma”dır. Bu ana başlığın alt başlıkları ise: “haklar ve görevler,” “bireysel özgürlük ve sınırları,” “Eşitlik,” “nezaket,” kardeşlik,” “dayanışma,” “mazeret,” “saygı,” “başkalarına karşı dürüstlük,” “adalet,” “tolerans,” “kendini kontrol etmedir.”¹⁴⁶

Ahlak derslerine giren öğrenciler Müslüman, laik, dinsiz, diğer dinlere mensup öğrenciler olabilmekteydi. Fakat Müslüman öğrencilerin sayısı oldukça çok olduğu gözlemlenmişti. Müslüman çocuklarının bu derse girmelerinin en önemli sebebi ise başka seçeneklerinin bulunmamasıydı.¹⁴⁷

Bugün ilkokul, ortaokul ve lisede Din derslerinden muaf olan öğrenciler Ahlak derslerine girmektedirler. Çocuklarına din dersi verilmesini istemeyen ebeveynler bunu idareye bildirmesi yeterlidir. Dolayısıyla öğrenciler din eğitiminden muafırlar ve bu dersin yerine ahlak dersi işlenmektedir.¹⁴⁸

Şunu da belirtmemiz gerekir ki bazı okullarda öğretmenler Ahlak dersi saatinin yerine öğrencilere başka şekillerde “ders” vermektedirler. O saatte bazı öğretmenler öğrencileriyle gündem ile ilgili gazetelerde yer alan haberler hakkında konuşmakta iken, kimi öğretmen ödevlerine yardım etmekte, kimi öğretmen ise okumalar yapmaktadır.

¹⁴⁶ Milli Eğitim Gençlik ve Toplum Hayatı Bakanlığı [Ministère Education Nationale, Jeunesse, Vie Associative], Sivil ve Ahlaki Öğretim: Okul Kaynakları ve Referanslarında Ahlaki Öğretim, “[Instruction Civique et Morale : L’instruction Morale à l’Ecole Ressources et Références],” Eylül 2011, ss.1-8. http://media.eduscol.education.fr/file/Morale/62/8/morale_maximes_190628.pdf, (18.10.2018).

¹⁴⁷ Demissy, *La Religion à l’Ecole*, s.24.

¹⁴⁸ a.g.e., s.22.

3.4. Din Eğitim ve Öğretimi Derslerine Katılım

Öğrencilerin din derslerine katılımının hangi oranlarda gerçekleştiği araştırmamızla ilgili merak edilen başka bir husustur. Bu soruya cevap verebilmek için, çeşitli kişi, kurum veya kuruluşlarca yapılan çeşitli anket sonuçlarına yer verilecektir.

“Carrefours d’Alsace” dergisinde yapılan anketlerden birine göre ilkokul, ortaokul ve liselerde din derslerine katılımında büyük düşüşler yaşanmıştır. Yapılan araştırmaya göre din derslerini alan öğrencilerin sayıları 2010-2011 yılları arasında ilkokulda %63 iken, ortaokulda %31,2 ve lise düzeyinde %13,8 oranına kadar inmiştir.¹⁴⁹

“Observatoire de la Laïcité” yani laikliğin gözlemine göre, 2015 yılında Alsace bölgesinde, öğrencilerin din eğitimi dersine katılım oranları araştırılmıştır. Buna göre 2015 yılında ilköğretim öğrencilerinin din derslerine kayıt oranı net bir düşüş içindedir. 2006 yılında kayıtlı öğrenci sayısı %71 iken, 2010 yılında %61’e inip, 2015 yılında ise %53 oranına inmiştir. 2016 yılından sonra ise bu oranın %50 ve altına ineceği tahmin edilmektedir (bkz. EK.2).

Alsace ve Moselle bölgelerinde ilkokul, ortaokul ve liselerde katılım oranları karşılaştırılmıştır. Buna göre 2015 yılında, Alsace ilkokullarında din dersine kayıtlı öğrencilerin sayısı %53 oranını bulurken, Moselle ilkokullarda bu sayı %59’dur. Alsace ortaokullarında kayıtlı öğrencilerin sayıları Moselle bölgesine nazaran daha yüksektir. Alsace ortaokullarında bu sayı %25 iken, Moselle ortaokullarında ise %20’dir. Son olarak liselerde din dersi katılım oranları Alsace bölgesinde Moselle bölgesine göre daha yüksektir. Alsace liselerinde katılım oranı %13 iken, Moselle bölgesindeki liselerde yalnızca %1,5 (Bkz. EK.3).

Tespit edildiği üzere Alsace-Moselle’de din derslerine katılımın son yıllarda net bir düşüş içinde olduğu gözlenmektedir. Katılım oranının az olması din derslerine eskisi gibi bir rağbet gösterilmediğine işaret etmektedir.

¹⁴⁹ Jean-Marie Gillig, *Bilinguisme et Religion à L’Ecole: L’Alsace Divisée*, Condé- sur-Noireau : Edition La Nuée Bleue, 2012, s.319.

4. MÜSLÜMANLARIN DİN EĞİTİMİ

Alsace-Moselle bölgesinde İslam dinine mensup olanların sayısı oldukça fazladır. Fransa'nın genelinde din ile ilgili anketler yapmak yasak olduğu halde, bu bölgede anket ve sayım yapmak adına hiçbir yasak bulunmadığından bölgedeki Müslüman nüfusa dair, tartışmalı da olsa, bazı tespitlerin olduğu görülmektedir. IFOP tarafından yapılan ankette, 2006 yılında Alsace bölgesinde Müslümanların sayılarının %6 ve üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Moselle bölgesinde ise bu oran %4 ile %6 arasındadır.¹⁵⁰ Franck Fregosi'ye göre Alsace bölgesinde, Müslümanların sayısı 80.000 ile 100.000 arasındadır. En yüksek hipotez ise bu oranın 109.000 olduğu şeklindedir. İslam dini Alsace bölgesinde üçüncü pozisyondayken, ilk pozisyonda Katolikler (1 950 000 kişi) daha sonra ise Protestanlar (255 000) en sonunda ise Yahudiler gelmektedir (20 000). Yerel bölgede Müslümanlar genel nüfusun %2,5 ile %5 arasını temsil etmektedirler. Bu Müslümanların %60'ı Mağrip'li iken, %30'u Türk'tür ve %10'u Afrika ve Orta Doğu'dan gelmektedir. Bas-Rhin bölgesinde Türkler çoğunluktur.¹⁵¹ Böyle bir nüfus yoğunluğuna sahip Müslümanlar din eğitimi ihtiyaçlarını nasıl karşılamaktadırlar? İslam dini neden hâlâ tanınan kült statüsüne geçememiştir? Bunun gerçekleşebilmesinin önündeki engeller nelerdir ve bu engelleri aşmak için neler yapılabilir? türü sorular da doğal olarak bu araştırmanın ilgi alanına giren ve cevaplanması gereken sorulardır.

4.1. Müslüman Çocukların Din Eğitimi

Müslümanlar çocuklarının din eğitimi ihtiyaçlarını ilk başta aile ve camide karşılama yoluna gitmektedirler. Şüphesiz ailede verilen din eğitiminin mahiyeti tartışmalıdır; çünkü üçüncü nesil olan çocukların babaları ya hiç din eğitimi almamış ya da çok az almıştır. Dolayısıyla dördüncü nesil çocuklar, din eğitimi namına ailelerinde çok fazla bir şey bulamayacaklardır.¹⁵² Ailede verilemeyen ya da kısmen verilen eğitimi tamamlamak adına din eğitimi ihtiyaçlarını okul eğitimi ile karşılamak isteyen Müslümanlar, özel okullar açma girişiminde bulunmuşlardır. Böyle bir teşebbüsün en

¹⁵⁰ Fransız Kamuoyu Enstitüsü, “[IFOP: L’Institut Français d’Opinion Publique],” Fransa’da Dinlerin Kuruluşunun Coğrafi Analizinin Unsurları, “[Éléments d’Analyse Géographique de l’Implantation des Religions en France],” https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf, s.6.

¹⁵¹ Fregosi, a.g.m., s. 29.

¹⁵² Aydın, a.g.m., s.2.

önemli nedeni, kamu okullarının eğitim programlarının içerisinde İslam dinine yönelik din dersi bulunmamasıdır.

Müslümanların kendi okullarını açmada devlet desteği almamaları ve açılan okulların devletin denetimine tabi tutulmaması bazı problemlere neden olmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çeken, özel okul açma girişimlerinin birtakım dinî gruplar veya belli bir dinî ideolojiyi aşlamayı amaçlayan Arap ülkeleri tarafından yapılması ve bu tür okulların sadece söz konusu dinî / ideolojik amaçları gerçekleştirmeye odaklı olmalarıydı. Bu ise dinî ve kültürel yabancılaşmayı ve ötekileştirmeyi tetiklediğinden hem devlet, hem aileler tarafından olumlu karşılanmamakta ve çocuklar için tehlikeli bir durum arz etmektedir.¹⁵³

İslam dini, tanınan kültür kategorisinde olmadığından devlet okullarında kendi inançlarına göre din eğitimi alma haklarından mahrum bulunmakta ve tanınan kültürlerin avantajlarından faydalanamamaktadırlar. Tanınmış kültür statüsünün en önemli avantajı finansal açıdan devletin desteğini almalarıdır. İslam dini tanınmış olsaydı diğer tanınan dört kültür gibi devlet tarafından finansal destek alabilirdi böylelikle Müslümanlar kamu okullarında (ilkokul, ortaokul, lise) diğer kültürlerin sahip oldukları din dersleri imtiyazına da resmi bir şekilde sahip olabileceklerdi. Ayrıca yetiştirilen din öğretmenleri devlet tarafından resmi olarak tanınan İslam İlahiyat Fakültesi mezunu olup, Katolik ve Protestan ilahiyat fakültelerinde olduğu gibi diplomaları devlet tarafından tanınacaktı. Bu fakülteden mezun olan din adamları devlet tarafından istihdam edilecek ve maaşları bizzat devlet tarafından ödenecekti.

Müslüman çocuklarının din eğitimine ihtiyaç duymaları ve bu din eğitiminin İslam dinine uygulanmamasının ayrımcılığa sebebiyet verdiği¹⁵⁴ gerekçesiyle yerel statünün sunduğu imkânların, İslam dinine uygulanması Müslümanlar tarafından

¹⁵³ Mehmet Bahçekapılı, “Fransa’da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları,” İzmir: *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, Haziran 2018, s. 32-33.

¹⁵⁴ Alsace-Moselle bölgesinde yer alan din eğitiminin ayrımcı bir niteliğe sahip olduğu iddialarına karşın Katolik ve Protestanlar yayımladıkları bir basın bildirisi ile bunun doğru olmadığını savunmuşlardır. Çünkü devlet tarafından tanınan kültürlerin temsilcileri olarak kendilerinin, kamu okullarında İslam din eğitimi dersinin öğretimine karşı olmadıklarını, böyle bir inisiyatifin ise devlete ait olduğunu belirtmişlerdir. Böyle bir seçenek, bir araştırma sürecinin ardından gerekli görülmesi halinde yasal hale getirilebilir. Fakat bu seçenek eğer siyasi bir kararla onaylanması durumunda aynı sorun elbette diğer kültür için de geçerli olacaktır. Yani “kateşetik olmayan” bir içeriğin tanımı, öğretmen eğitiminin nasıl olacağına dair devletçe tanınan kültür için bağlayıcı kriterler getirilmiştir. Esasen ideal olanı, her bir dine özgü dinler arası bir müfredat üzerinde uzlaşılarak ortak bir öğretim yapılmasıdır. Bkz. Grallet ve Albecker, “L’enseignement religieux en Alsace-Moselle: Vérités et Contre-Vérités, s.3.

istenmektedir. Eğer bu imtiyaz Müslümanlara da sağlanırsa, diğer dört külte de tanınan haklar Müslümanlara da tanınacaktır.¹⁵⁵

Yerel hukuka göre Müslümanların din öğretimin inşası hukuki metinlere bağlıdır. Yani bir kararname ile kamu okullarında din eğitimi verilebilirdi. Ancak her ne kadar basit olarak gözükse de bunun gerçekleşmesi oldukça zordur. Çünkü hem kamu otoriteleri hem de Müslüman dinî otoriteler bir eylemsizlik içindedirler. Diğer önemli bir problem yetkin personelin eğitimi ve atamasıdır. Bu personelin eğitimi sağlayabilmek için de Müslüman bir ilahiyat birimi ya da fakültesi kurulması gerekmektedir. Fakat maalesef bugün hâlen Müslümanlara ait bölgede devlet tarafından resmi olarak tanınmış bir ilahiyat fakültesi bulunmamaktadır.¹⁵⁶ Ancak daha önce açılmaya çalışmış olan ve başarısız olan Strazburg şehrinde İlahiyat Fakültesi projesi, 1 Ekim 2018 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından çıkan bir karara göre, Fransa’da Strazburg şehrinde Marmara Üniversitesi rektörlüğüne bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesinin kurulmasına karar verilmiştir.

Müslümanların din eğitimi sorununa çözüm üretmek amacıyla 2016 yılında Strazburg Piskoposu ve Alsace-Lorraine Protestan Kiliseleri Birliği tarafından bir proje hazırlanarak 2016 Milli Eğitim Bakanlığı’na sunuldu. Bu projeye, ortaokul ve liselerin programlarına “Dinler Arası ve Kültürlerarası Diyaloga Eğitim” (“l’Éducation au Dialogue Interreligieux et Interculturel –EDII”) adlı bir ders eklenmesi planlanmıştı. Böylece Müslüman ve Budist kültürlerine de din öğretimi programlarında yer verip, öğrencilerin bu dinleri daha iyi anlayıp, birlikte yaşamayı öğrenmeleri amaçlanmıştı. Diğer bir amaç ise dinleri mezhepsel bir yaklaşım ile değil, objektif bir yaklaşım ile incelemektir.¹⁵⁷ 2017 ve 2018 yıllarında hayata geçirilmek istenen bu proje maalesef uygulamaya konamamıştır. Bunun sebebi Milli Eğitim Bakanlığı’nın projeye gereken önemi verip desteklememesidir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, a.g.e., s.41-42.

¹⁵⁶ a.g.e., s.44-45.

¹⁵⁷ Strazburg Piskoposu ve Alsace ve Lorraine Protestan Kiliseleri Birliği, “[Diocèse de Strasbourg et Union des Églises Protestantes d’Alsace et de Lorraine],” Dinler Arası ve Kültürlerarası Diyalogda Eğitim- EDI Projesi, “[Education au Dialogue Interreligieux et Interculturel Projet EDI],” 4 Ekim 2016, http://www.ere-oca.com/documents/document_2702.pdf, s.2. (28.09.2018).

¹⁵⁸ Gazete “Le Républicain Lorrain,” Alsace-Moselle: Dinler Arası Sınıflar İçin Kapanış_ “[Alsace-Moselle: Clap de Fin Pour Les Cours Interreligieux],” 11.05.2018 Tarihinde Güncellendi, <https://www.republicain-lorrain.fr/religion-et-croyance/2018/05/11/clap-de-fin-pour-les-cours-interreligieux> (05.09.2018).

Araştırmamızın konusu her ne kadar devlet okullarında din eğitimi olsa da, İslam din eğitiminin özel okullarda ve yaygın din eğitimindeki durumundan kısaca bahsetmekte yarar vardır: Müslümanlar din eğitimi ihtiyaçlarını devlet okulları dışında örgün ve yaygın din eğitimi ile karşılama yoluna da gitmektedirler. Yaygın din eğitimi dernekler, camiler ve uzaktan eğitim veren müesseseler tarafından karşılanmaktadır. Örgün eğitimin içerisinde din dersinin bulunduğu özel okullar; ilkokul, ortaokul ve liseli öğrencilerin din eğitimi dersleri alma olanağı sağlamışlardır.

Müslümanlara ait özel okulların sayıları her geçen gün artmaktadır. Moselle bölgesinde ise Ecole L'Excellence (Creutzwald) ve Ecole de La Reussite (Saint-Avold) bulunmaktadır. Bas-Rhin bölgesinde Eyüp Sultan Koleji (Strazburg), Yunus Emre lisesi (Starzburg) ve Ecole Montessori (Strazburg) bulunmaktadır. Haut-Rhin bölgesinde ise College Musulman- Centre Annour (Mulhouse) bulunmaktadır. Bu okullar özel oldukları için ebeveynlerden her yıl bir defaya mahsus alınmak üzere kayıt ücreti alınmaktadır. Ayrıca bu okullar Fransız Milli eğitim bakanlığının müfredatı uygulanmaktadır.¹⁵⁹

İslam dinine mensup olan öğrencilerin özel okullarda aldıkları din eğitimini daha iyi anlamak için Strazburg'da 2015 yılında DİTİB tarafından açılan ilk lise olan Yunus Emre lisesi gidip din öğretmenlerin birisi ile müzakerelerde bulunuldu. Verilen din derslerinin haftada iki saat olduğu tespit edilmiştir. Bu iki saatin biri "Ethique/Religion", diğeri "Kur'an öğretimi"ne tahsis edilmiştir. "Ethique/Religion" dersi Fransızca dilinde işlenmektedir. Öğrenciler "Ethique" yani Ahlak kavramı altında iyi/kötü davranışları derslerde görürken, "Religion" yani Din kavramının altında din kelimesinin terminolojisi, İslam dininin kaynaklarını, zekat, diğer dinler gibi konular görmektedir. İzlenen müfredat Türkiye Milli Eğitim Bakanlığının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarıdır. Bu ders kitaplarına ilave olarak Diyanet İşleri Başkanlığının bazı Fransızca eserlerinden istifade edilmektedir.

Yaygın din eğitiminin genellikle camilerde yer aldığı görülmektedir. Fransa'daki Camiler Yıllığı'na göre Alsace bölgesinde, 2018 yılında 169 cami ve dernek bulunmakta

¹⁵⁹ Kubbeler & Minareler, "[Des Dômes & Des Minarets]," Fransa'da Müslümanlara yönelik 100 Özel Okul ve Projesi (Tam Liste), "[100 Écoles et Projets d'Écoles Privées Musulmanes en France (La Liste Complète)]," <http://www.desdomesetdesminarets.fr/2017/06/05/100-ecoles-et-projets-decoles-privées-musulmanes-en-france-la-liste-complete/>, (16.02.19).

iken, Moselle bölgesinde bu sayı 101'dir.¹⁶⁰ Dernekler farklı cemaat ve resmi kuruluşlara bağlı olabilmektedirler. Bunlar arasında Diyanet, Avrupa Türk Federasyonu, Milli Görüş, Kaplancılar, tarikatlar, Süleymancılar, Nurcuların dernekleri bulunmaktadır.¹⁶¹ Camilerde verilen din eğitimi halka bilgi vermek amacını gütmektedir. Dolayısıyla camilerde yaşlı, genç, bayan, erkek bütün herkese din hakkında bilgiler kazanımı hedeflenmiştir. Yalnızca dinî değil aynı zamanda milli değerler de aşılanmaktadır.¹⁶² Camilerde din eğitimi, hutbe, vaaz, konferans, panel şekillerinde verilebilmektedir. Öğrencilere yönelik verilen din dersleri ise okul saatlerinin dışında yer almaktadır. Çarşamba öğleden sonra, Cumartesi ve Pazar günleri çocukların boş günleri olduğu için din derslerini bu zaman dilimlerinde verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca okul tatillerinde isteyen cami ve derneklerin kamplar düzenledikleri görülmektedir. Bu kamplarda çocuklara din eğitimi ile alakalı bilgiler verilmekte iken, birçok öğretici faaliyetlere de yer verilmektedir.

Yaygın din eğitiminin bir diğer kolu ise uzaktan eğitimidir. Bu eğitim genellikle enstitüler tarafından verilmektedir. Dersler internet aracılığı ile işlenmektedir. Genellikle Arapça ve Kur'an-ı-Kerim dersleri öğretilmektedir. Fakat kimi enstitüler ise Hanefi fıkhı, hadis, tefsir gibi dersleri de kendi müfredatlarına eklemektedirler. Bazı enstitüler ise bu programı tamamlayan öğrencilerine sertifika dağıtmaktadırlar. Dileyen herkes kayıt ücretini ödeyerek programa katılabilmektedir.

4.2. İslam Dininin Tanınmış Kültler Arasına Girmesi İçin Gösterilen Çabalar

Müslümanlar İslam dininin tanınmış kült statüsüne girebilmesi için bazı faaliyetlere başvurmuşlardır. Bunlar arasında, resmi olarak Fransız devleti tarafından tanınan bir ilahiyat fakültesinin açılması ilk akla gelendir. Açılması planlanan İlahiyat Fakültesi ile din adamlarının yetiştirilmesi ve daha sonra istihdamları amaçlanmıştır. Fakat gerek DİTİB tarafından açılan fakülte, gerekse Francis Messner tarafından desteklenen

¹⁶⁰ Fransa'da Camiler Rehberi, "[Annuaire des Mosquées en France]," Fransa'da İslami İlerlemenin Kolektifi, "[Collectif de Surveillance de la Progression Islamique en France- C.S.P.I.F.]" İlçeye Göre İslam İbadet Yerlerinin ve Derneklerinin Sayısı, "[Nombres de Lieux de Cultes et d'Association Islamiques par Departement]" güncelleme 8 Ocak 2018, <https://muzulmania.wordpress.com/cartographie-des-lieux-de-culte-islamique-france-metropolitaine/> (18.08.2018).

¹⁶¹ Fregosi, a.g.m., s. 35.

¹⁶² Bulut Mehmet, "Yaygın Din Eğitimi," *Diyanet Dergisi*, C.29, S.3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1993, s.3.

ve Strazburg üniversitesi bünyesinde yer alan “Islamologie” bölümünün bir kısmı büyük umutlarla bir süre açılmış olsalar da, bugün maalesef faaliyetlerine son vermiş durumdadırlar.

Diğer önemli bir proje, Büyük Strazburg camisinin inşası projesiydi. Bu proje ile İslam’ın varlığı sembolize edilmek, tanınırlığı artırılarak güçlü bir şekilde varlığını hissettirilmek istenmişti. Strazburg’da bulunan büyük cami, din öğretimi açısından iyi ve yararlı bir proje olarak inşa edilmişti. Bu proje kapsamında yapılan öğretim faaliyetlerinin amacı hem İslam dinini öğretmek hem de Arapça dilinin öğretimini sağlamaktı. Yapılan program çocukların normal okul saatlerinin dışında planlanmıştır. Derslerin içeriği: “Peygamber efendimiz ’in hayatı, Kur’an’a başlama, İslam’ın emirlerini tanıma” olarak planlanmıştır. Böyle bir proje, hem İslam’ın tanınan kültürler arasına girmesi arzusunun hem de İslam din derslerinin okullarda yer alması isteğini artırmıştır.¹⁶³ Büyük Strazburg Camisi, Müslümanları sosyal olarak daha aktif hale getiren bir kurum olarak işlev görmesi yanında İslam’ın şehre entegre oluşunun bir simgesi olarak da önemli bir değere sahiptir.¹⁶⁴

Diğer faaliyetlere baktığımızda, bunların hukuki kökenli olduğu görülmektedir. Hukuki kökenli olan faaliyetlerin amacı Müslümanların kendi içlerinde müttefik olup, onları temsil edebilecek bir organın oluşmasıydı. Burada esas olan İslam dininin varlığını teyit ve onun Cumhuriyet yasalarına uygun bir şekilde düzene sokmaktı. Bu konseylerin amacı Müslümanları temsil etmektir. Bu görevin içinde “imamları yetiştirmek, cezaevi ve hastanelerde manevi danışmanlar yetiştirmek, mezarlıklarla ilgilenmek, dinî bayramları belirlemek, helal kesimi düzenlemektir.” Fransız politikacıların arzusu, ibadet verilen yerlerde radikal ve yabancı olan, kontrol altına alınamayan din adamlarına fırsat vermemektir.¹⁶⁵ Böylelikle “Union des Organisations İslamiques en France- UOİF” yani “Fransa İslami Kuruluşlar Birliği” ve “Conseil du Culte Musulmans-CFCM” yani “Müslüman Kült Konseyi” kurulmuştur. 2017 yılında, “Fransa İslami Kuruluşlar Birliği”, resmi olarak isim değiştirmiş ve “Musulmans de France” yani “Fransa Müslümanları” adını almışlardır.

¹⁶³ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, a.g.e., s.81-82.

¹⁶⁴ Fregosi, a.g.m., s. 44.

¹⁶⁵ Antoine Sfeir, Julie Coste, “Le Conseil Français du Culte Musulman à l’Epreuve Du Temps,” *Hommes et Migrations*, S.1259, Ocak - Şubat 2006, s. 44.

İslam'ın tanınması için bir takım faaliyetler yapılmakla birlikte bunların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Çünkü İslam dininin tanınan kültürler arasında girebilmesi için, bunun önündeki bütün engellerin kaldırılması gerekir. Bu engeller arasında en önemlisi, kuruluşların Müslümanları iyi bir şekilde temsil edememesidir. Zira seçilen temsilciler, oy birliğiyle seçilmediklerinden, iç bölünmeler yaşanmakta ve dolayısıyla Fransa'daki tüm Müslümanları temsil etme hakkını elde edememektedirler. Bu da Fransız devletinin ilgili makamları nezdinde güçlü bir temsile giden yolda önemli bir handikap oluşturmaktadır.¹⁶⁶ İkinci engel Devlet ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerde, Müslümanların “geçerli bir muhatabının” bulunmamasıdır.¹⁶⁷ Üçüncü engel Müslümanlar arasında iç çatışmaların bulunmasıdır. Derneklerin başında olanlar sadece belirli bir kökene bağlı oldukları için iç çatışmalar ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁸ Dördüncü engel İslam dininin bazı insanlar tarafından pejoratif bir din olarak görülmesi ve radikalizm, şiddet, cihat ve terörizm ile bağdaştırılmasıdır.

Hem İslam'ın tanınan kültür statüsüne geçebilmesi, hem de Müslümanların din eğitimi ile ilgili sorunlarına çözüm bulabilmeleri için öncelikle kendi aralarındaki problemlerin üstesinden gelmeleri gerekmektedir. İç çatışmaları önlemek için farklı kökenlere ait olan bireyleri topluluk seçiminde aday göstermek, adayları oy birliği ile seçmek veya belli bir farkla seçilen adayı bütün Müslümanların temsilcisi olarak benimsemek¹⁶⁹ gibi hususlarda ilkesel ve ahlaki tavır sergilemelidirler.¹⁷⁰

Devlet tanınmayan kültürler için de bazı avantajlar ve hükümler sunmuştur. Bu avantajlardan yerel özel hukuk sayesinde yararlanılabilmektedir. Bunlar arasında Müslüman derneklerinin finansal açıdan desteklenmeleri de yer almaktadır. Müslüman dernekleri, Alsace bölgesindeki dernekler, yerel hukuka bağlı olarak faaliyetler göstermektedirler. Bu imtiyazın hukuki temelleri ise “yerel medeni kanununun 21-79. maddeleri, Alman imparatorluğunun 19 Nisan 1908 yasası, 22 Nisan 1908 bakanlık emridir. Dolayısıyla dernekler özel destek alabilme imkânına sahiptirler; fakat bu desteği alabilmek için bazı şartları yerine getirmeleri gerekmektedir. En önemli şart ise derneğin

¹⁶⁶ Sfeir, Coste, a.g.m., s. 49.

¹⁶⁷ Lustig, a.g.e., s.31.

¹⁶⁸ Fregosi, a.g.m., s. 46.

¹⁶⁹ Fregosi, a.g.m., s. 46.

¹⁷⁰ Lustig, a.g.e., s.34.

amacının yalnızca kütle ilgili yani ibadete yönelik olmasıdır. Eğer dernek bu şartı karşılayabiliyorsa devlet mali destek sağlayabilmekte ve toplulukların giderlerinin bir kısmının karşılanmasına yardımcı olabilmektedir.¹⁷¹ Bunun en güzel misali ise Büyük Strazburg camisinin inşasında, Strazburg belediyesinin mali destek sağlamasıdır. Bu mali destek ise 10,5 milyon Euro'nun %26'sına tekabül etmektedir.¹⁷² Bunlara ek olarak vergi muafiyeti şeklinde dolaylı sübvansiyonlar da bulunmaktadır.¹⁷³

5. YEREL STATÜNÜN KALDIRILMASI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Yerel statünün kaldırılması tartışması ilk olarak Fransa'nın tekrar o bölgeyi Alman hükümetinden aldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1919 yılında eyaletlerin eğitim sistemi ve kült sistemi sorgulanmaya başlanmıştı. “Hükümetler, üst düzey yetkililer, Alsace bölgesinde yer alan siyasi güçler, Katolik kilisesinin liderleri, Strazburg ve Metz şehirlerinin piskoposluk liderlerinin de içinde bulunduğu birçok siyasi gücün de bu tartışmada yer aldığı görünmekte idi.¹⁷⁴

Alsace ve Lorraine bölgelerinde bulunan bazı hizmetler bakanlıklara bağlanarak ilk adım atıldı. 23 Ekim 1944 tarihinde kültür, iç işleri bakanına; eğitim ise Milli Eğitim Bakanı'na bağlandı.¹⁷⁵

Bu değişimle ilgili olarak o dönemde devletin danışmanı olan Charles Blondel, eğitim ve mezhepsel statünün korunması gerektiğinden yana görüş bildirmiştir. Katolik İlahiyat Fakültesinde öğretim üyelerinden Profesör Mgr Ruch ise eğitim ve mezhepsel statü hakkında yapılacak olan her türlü değişime karşı olduğunu açıklamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı René Capitant da din öğretmenleri tarafından verilen din eğitimi de dâhil olmak üzere Almanca öğretimi ile ilgili genelge hükümlerini geçici olarak iptal

¹⁷¹ Fregosi, a.g.m., s. 42.

¹⁷² Hanan Ben Rouma, Gazete “SaphirNews,” Devlet Tarafından Finanse Edilen, Strazburg Büyük Camisi Şehrin Gururu Oldu, “[Financée par l’Etat, la Grande Mosquée de Strasbourg fait la fierté de la ville],” 22.09.2018. https://www.saphirnews.com/Financee-par-l-Etat-la-Grande-Mosquee-de-Strasbourg-fait-la-fierte-de-la-ville_a15351.html (09.11.2018).

¹⁷³ Fregosi, a.g.m., s. 43.

¹⁷⁴ François Igersheim, “Statut Confessionnel et Statut Scolaire en Alsace et en Lorraine: Les Débats de 1945-1946,” *Revue des sciences religieuses*, C.79, fasikül 4, 2005, s. 479.

¹⁷⁵ Igersheim, a.g.m., s. 481.

ettirmek istemiştir. Kısaca, Fransa'nın laik eğitimi anlayışının bu üç eyalette de uygulanması istenmiştir.¹⁷⁶

Eğitim ve mezhebe dayalı olan durumun korunması adına Hristiyan bir parti kurulmuştur. Onların isteği devlet ile Kilisesinin birbirinden bağımsız olması idi. Eğitim statüsünün ise devlet tarafından organize edilecek bir durumun olmadığı fakat bunun ebeveynler tarafından ele alınması gerekliliği savunuldu. Burada en temel olan husus her kademedeki yer alan eğitimin özgür ve devletin diğer laik okullarından hiçbir fark olmaksızın eşit bir şekilde eşdeğer olması isteği idi. İstenilen diğer hususlar ise, kamu okullarında çocuklar için ebeveynler tarafından istenilen din eğitiminin verilmesi ve kamu ilkokullarında din hizmetleri biriminin (aumonerie) yer almasıydı.¹⁷⁷

Eğitim statüsünün kaldırılıp kaldırılmaması üzerine yapılan tartışmaların alevlendiği 30 Aralık 1945'te başpiskopos Mgr Weber, din hizmetlerinin bütün beldeye yayılması ve eğitimde ikili bir yapının kurulması gerektiğini ileri sürerek bu yönde çalışmalar yapmıştır. Weber'e göre Fransız eğitim sisteminin bu üç eyalette uygulanması aşağıdaki nedenlerden dolayı mümkün değildir.¹⁷⁸

1. *Büyük çoğunluk laik okullar değil, Hristiyan bir okulların bulunmasını istemektedir*
2. *Bölgede verilen din eğitiminin gerekli ve yetkin oluşundan yola çıkarak onun kaldırılmasına asla rıza gösterilmeyecektir.*
3. *Fransız eğitim sisteminde hür okullar bulunmaktadır. Fakat bizim eğitim sistemimizde hür okul diye bir şey yoktur. Bundan dolayı tekrar hür okullar inşa edemeyiz. Fransa bizim yerel durumumuzu kabul ettiğine dair bir söz vermiştir, dolayısıyla sözünü tutması gerekir.*¹⁷⁹

O dönemde yapılan tartışmalara rağmen, yerel statü kaldırılamamıştır. Kuru'ya göre, Alsace ve Moselle'de bulunan bu özel eğitim statüsünün devamını sağlayan en önemli faktörlerden biri de Muhafazakâr Katoliklik ile dışlayıcı laikler arasında yer alan tartışmalardır.¹⁸⁰ Bugün yerel statü hala yürürlükte; fakat bu statünün kaldırıp,

¹⁷⁶ Igersheim, a.g.m., s. 482-486.

¹⁷⁷ a.g.m., s. 487.

¹⁷⁸ a.g.m., s. 488-489.

¹⁷⁹ a.g.m., s. 489-490.

¹⁸⁰ Ahmet T. Kuru, *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2011, s.115.

kaldırılmaması üzerine yer alan tartışmalar da güncel bir mevzu olarak konuşulup tartışılmaya devam etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1789 yılında meydana gelen Fransız ihtilalinin ardından Fransa *özgürlük, eşitlik-kardeşlik* ilkelerini benimsemişti. Bu ilkeler Fransız Cumhuriyeti'nin prensibi olarak kabul edilmiştir. Buradaki amaç bütün vatandaşların eşit muamele görmeleri idi. Bu eşitliğin en önemli yanı ise dinî açıdan yurttaşların ve devletin dinin baskıcı uygulamalarından kurtulup, her bireyin kendi inancını seçmekte hür olmasıydı.

Tarihi arka plana baktığımızda, 1791 yılında kabul edilen Anayasa ile Fransa'nın ilk defa laik bir devlet olduğu ifade edilmektedir. 1905 yılına kadar din ile devlet arasındaki ilişkiler 1801 konkordatosu ile belirlenmiştir. Konkordatonun temel prensibi ise kültürlerin hür olmasıdır. Devlet tarafından tanınan kültürler, Katolik, Protestan ve Yahudi kültürleri idi. Fransız Devleti 1905 yılına kadar bu şekilde idare edilmişti. Fakat 1905 yılındaki oylanan yasa ile artık din ve devlet arasında bir ayırım söz konusu idi. Dolayısıyla devlet hiçbir dinin finansmanını yapmama kararını almıştı. Bu yasa, Alsace-Moselle bölgesi hariç, Fransa'nın bütün eyaletlerinde yürürlüğe konulmuştur. O dönem, Alsace-Moselle Alman İmparatorluğunun yönetimi altında olduğundan 1905 yasası bu bölgede uygulanamamıştı. Alsace-Moselle eyaleti tekrar Fransız devletinin hâkimiyeti altına girince yerel statünün uygulanmasına devam edilmesi kararı alınmıştı. Bu karar ise 1 Haziran 1924 yasası ile kabul görmüştü.

Fransa demokratik ve laik bir devlet olması eğitim alanına da sirayet etmiş, böylelikle eğitim sistemi de laik hale gelmiştir. Dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığının hazırlamış olduğu müfredatlarda din dersi bulunmamaktadır. Bunun yasal alt yapısı Milli Eğitim Bakanı Jules Ferry zamanında çıkarılan ve 28 Mart 1882 tarihinde yürürlüğe giren yasa ile hazırlanmıştır. Bu tarihten sonra devlet okulları artık laiktir ve eğitim zorunludur. Ayrıca ilgili yasanın birinci maddesinde ifade edildiği üzere “Instruction Morale et Civique” yani “Ahlak ve Yurttaşlık Dersleri,” “Din ve Ahlak” derslerinin yerine müfredatlara dâhil edilmiştir. Ancak Alsace-Moselle bölgesine tanınan özel statü bu yasal

düzenlemelerden etkilenmemesini sağlamıştır. Fransa’da bütün devlet okullarında din dersi program dışı bırakılırken, Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi verilmeye devam etmiştir.

Alsace-Moselle bölgesinde din eğitimi, ilkokul, ortaokul ve liselerde yer alan bir derstir. Müfredata bakıldığında okul dersleri ile birlikte din dersleri ilkokul, ortaokul ve liselerde zorunlu olduğu belirtilmektedir. Fakat Teknik liselerde din dersinin okutulması zorunlu değildir. Ayrıca teknik liselerde, 2015 senesi itibariyle, "Kültürel ve dinî uyanış" öğretimi (enseignement “éveil culturel et religieux – ECR”) verilmektedir. Zorunlu din derslerini almak istemeyen, ya da tanınan kültürlere mensup olmayıp din dersine girmek istemeyen ya da hiçbir dine bağlı olmayan öğrenciler için din derslerine alternatif olarak Ahlak derslerine girme imkânları bulunmaktadır. Fakat şunu belirtmeliyiz ki, muaf olan ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin, Ahlak derslerine girmeleri zorunludur. Din derslerini verme imtiyazına sahip olan ve devlet tarafından tanınan dört kültürel Katolik, Protestan (Lutheryan ve Reformist) ve Yahudilerdir.

Fransız Milli Eğitim Bakanlığı kamu ve özel okullarında tanınan kültürlere yönelik din derslerinin organizasyonundan sorumludur. Dinî otoriteler ile kamu otoriteleri arasında ittifak kurulmuştur. Dinî otoriteler din dersi programlarını yazmakla yükümlü olup, din öğretmenlerini ise istihdam edilmesi üzerine teklifler vermektedirler. Kamu otoriteleri ise programları incelemek ve onaylamak, sözleşmeli ya da kadrolu olan öğretmenleri seçmek ve maaşlarını ödemekle yükümlüdürler. Yani din derslerinin programları dinî otorite ile kamu otoritelerinin ittifak etmeleriyle meydana gelmektedir. Fakat Ahlak dersleri hakkında aynı şeyi söylemek zordur. Çünkü Ahlak derslerinin belirlenmiş herhangi bir programı bulunmamaktadır.

İlgili programlarda ifade edildiğine göre, din derslerinin amacı hür ve sorumlu insanların eğitimlerine katkı sağlamaktır. Ayrıca bir diğer amaç, demokratik, dini, kültürel ve mezhepsel çoğulculuğa açık olan toplum ile tutarlı bir şekilde değer ve bilgi aktarımını sağlamaktır. Dolayısıyla verilen din dersleri, kilise ya da diğer mabetlerde verilen din eğitiminden farklılık arz etmektedir. Ahlak derslerinin amacı ise ahlaki problemleri çözebilmeleri için öğrencileri eğitmektir.

Kamu okullarında din dersleri din görevlileri ve laik öğretmenler tarafından verilebilmektedir. Din öğretmeni olabilmek için en az lise diplomasına sahip olunmalıdır.

Milli Eğitim ortaöğretimde din öğretmeni olmak isteyen adaylara bakalorya diploması ile din öğretmenlerinin ilgili branşta (ilahiyat) lisans derecesine sahip olmalarını şart kılmıştır. Dini otoritelerin belirlemiş olduğu kriterlere göre ilaveten adaylardan Üniversite Diploması (Diplôme Universitaire) elde etmeleri istenebilmektedir.

Alsace-Moselle bölgesinde ilkokul ortaokul ve liselerde din derslerinde mezhebe dayalı bir model benimsenmektedir. Bu mezhebe dayalı modelde benimsenen ve yasal olarak tanınan mezhepler Katolik, Protestan ve Yahudi mezhepleridir. Yalnızca dinî otoritelerin gerekli gördükleri takdirde din eğitimi mezhepler arası şeklinde organize edilebilmektedir. Din dersine girmek istemeyen öğrenciler ise bu dersten muaf olabilmektedirler. Bu öğrenciler Din dersi yerine Ahlak derslerine girebilme imkânına sahiptirler. Ve Ahlak dersi ilkokul, ortaokul ve liselerde zorunlu olarak uygulanmaktadır. Aynı mezhebe mensup olan öğrencilerin sayısı eğer az ise, farklı sınıflarda aynı mezhebin din dersine girecek olan öğrenciler bir sınıfta toplanmaktadır.

Din dersleri ders programlarında haftada bir saat olarak yer almaktadır. Din dersine girmeyen öğrenciler ise bu saati Ahlak dersi olarak değerlendirmektedir. Eğitim yılının başında velilerden, çocuklarının derse katılımı hakkında kayıt formunda Ahlak dersi ile Din dersi arasında bir seçim yapmaları istenmektedir.

Tanınan kültürlerden farklı bir inanca sahip olan Müslüman çocukların din eğitimine gelince; onlar din dersi saatinde genellikle Ahlak derslerine iştirak etmektedirler. Müslüman çocuklarının din eğitimi ihtiyacı genellikle okullardan çok camilerde karşılanmaktadır. Bu gereksinimin okullarda karşılanabilmesi adına Fransa'nın bütün eyaletlerinde Müslümanlar tarafından özel okullar açılmaktadır. Bu ise din eğitimi probleminin yalnızca kısmen çözümüne katkı sağlamaktadır.

Din eğitimi problemlerini genelinin çözümlenmesine ilişkin bazı önerilere yer verilebilir. Öncelikle Müslümanların kendi içlerinde anlaşmalarını sağlamak ve devlet ile iletişim halinde olacak merkezi dinî kuruluşu kurabilmek ilk öneri olarak sunulabilir. İkinci öneri, merkezi dinî kuruluşu kurduktan sonra devlet ile Müslümanların bir masa etrafında oturup ders programlarının içeriğini konuşmaları gerekmektedir. Müslümanlara yönelik olan din dersinin içeriğini belirlemek için Avusturya, İspanya ve Belçika gibi devletlerin İslam dini için kamu okullarında yer alan din dersleri incelenip, örnek alınabilir. Ayrıca İslam dininin öğretimi ve İlahiyat Fakültesi projesine önem veren

insanlarla bağ kurup onlardan da yardım alınabilir. Böylelikle onların sunmuş olduğu ve Strazburg bölgesinde imamların eğitimine odaklanan özel bir enstitü ile bağlantı kurarak İlahiyat Fakültesi projesi uygulamaya konabilir. Bunu yapabilmek için öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Bakanlığından niversite diploması (Diplme Universitaire) alabilme izni istenilmeli ki daha sonra lisans ve yüksek lisans gibi diplomaları almalarına yetki verilsin. Bu sayede öğrenciler daha sonra lisans ve yüksek lisans eğitimi alabilmelerinin yolu açılmış olacaktır.³⁰⁰

³⁰⁰ Jean-Marie Woehrling, Alessandro Ferrari, Paolo Branca, Bernard Godard, a.g.e., s.135.

KAYNAKLAR

- ALTINTAŞ Muhammed Esat, “Batı Avrupa’da Özel Müslüman Okullarının Karşılaştıkları Sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa Örneği,” *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.12, S.30, y.y., Aralık 2015, ss.69-103.
- AUDUC Jean-Louis, *Le Sytème Educatif Français Aujourd’hui de la Maternelle à la Terminale*, Domont: Hachette Livre, 2016.
- AYDIN Mehmet Zeki, “Batı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türkler için Din Görevlisi ve Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi,” *Tebliğ: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 3-7 Mayıs 2000 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, Ankara, 2000, ss.404-420.
- BAHÇEKAPILI Mehmet, “Fransa’da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları,” *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, İzmir, Haziran 2018, ss.11-50.
- BAUBEROT Jean, *Les 7 Laïcités Françaises*, y.y.: Editions de la Maison des Sciences de l’Homme, Mayıs 2015.
- BİLGİN Beyza, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri,” C.24, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1981, ss.469-483.
- BRAUDEL Fernand, *L’Identité de la France*, Paris: Arthaud-Flammarion, 1986.
- BROUET Xavier, SOURGNES Richard, *La Lorraine pour les Nuls*, İtalie: Edition First, 2016.
- BOPP Marie-Joseph, *Histoire de l’Alsace sous l’Occupation Allemande un Document Exeptionnel sur les Années Noires de l’Alsace (1940-1945)*, y.y.: Editions Place Stanislas, Ocak 2011.
- BULUT Mehmet, “Yaygın Din Eğitimi,” *Diyanet Dergisi*, C.29, S.3, y.y., Temmuz-Ağustos-Eylül 1993, ss.1-9.
- BISCH Yves, *Ecoles d’Alsace : Les Leçons de L’Histoire*, Besançon : Editions du Rhin-Mulhouse, 1996.
- COQ Guy, “La Laïcité et l’Ecole de la République,” Ed. IUFM de l’Académie de Montpellier, Tréma, Laïcité, éducations, diversité, Montpellier, 2012, ss.1-19, <http://trema.revues.org/2747> , (25.03.2018).
- DARGENT Claude, “L’État et la Difficile Saisie Statistique de la Religion: l’Exemple des Protestants dans les Recensements en France au XIXe siècle,” Ed. Institut national d’Études Démographiques (INED), S.1, 2009, ss. 215-232, <https://www.cairn.info/revue-population-2009-1-page-215.htm> , (13.04.2018).
- DEBRAY Régis “Rapport À Monsieur le Ministre de l’Éducation Nationale : L’Enseignement du Fait Religieux dans l’Ecole Laïque,” Şubat 2002, ss. 1-35.
- DEMISSY Claude, *La Religion à l’Ecole*, Lyon: Olivétan Editions, 2007.
- DEMISSY Claude, “Enseignement Religieux et Transmission Croyante,” Laval Théologique et Philosophique, No.68, 2012, ss. 379-405.

- DENEKEN Michel, "Rapport d'Evaluation: Master Islamologie, Droit et Gestion," Strasbourg : HCERES- Haut Conseil de l'Evaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur, Université de Strasbourg, 2016-2017.
- Dictionnaire de la Langue Française, "Education," Ed. Alexandre Falco, 2007.
- DOLE Georges, "Législation et Jurisprudence Les Aumôniers des Services Publics", *La Revue Administrative*, C. 41, S. 243, (1988), ss. 222-228
- ESTIVALEZES Mireille, "L'enseignement du Fait Religieux à l'Ecole, un Faux Problème ?," S. 39, Spirale, Revue de Recherches en Education, Laïcité, Croyances et Educations, 2007, ss. 93-105.
- FREGOSI Franck, "L'Islam en Terre Concordataire," *Hommes et Migrations*, D'Alsace et d'Ailleurs, S. 1209, Eylül – Ekim 1997, ss. 29-48.
- GILLIG Jean-Marie, *Bilinguisme et Religion à l'Ecole : l'Alsace Divisée*, Edition La Nuée Bleue, Condé- sur-Noireau, 2012.
- GLOAGUEN Philippe, DUVAL Michel, *Lorraine+ Voges (Grand-Est) Le routard*, y.y.: Hachette, 2017.
- GRALLET Mgr, Christian ALBECKER, "L'enseignement Religieux en Alsace-Moselle: Vérités et Contre-vérités", (Basın bildirisi) Strazburg, 1 Haziran 2015, ss. 1-3. http://www.protestants.org/fileadmin/user_upload/Protestantisme_et_Societe/documentation/150601_Enseignement_religieux_en_Alsace-Moselle.pdf (26.04.2019).
- GÜNARSLAN Yüksel, "Din ve Vicdan Özgürlüğü ile Laiklik Bağlamında Din Eğitimi ve Öğretimi," Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.19, y.y., Ekim 2014, ss.1143-1175.
- HALTER Hélène, *Statut Public des Cultes en Alsace-Moselle et Principes Constitutionnels, La Compatibilité entre le Droit Culturel Hérité du Concordat et ses Articles Organiques en Alsace Moselle et les Principes Constitutionnels de Neutralité, de Laïcité et d'Égalité*, (Doktora Tezi), Lyon, Institut d' Etudes Politiques de Lyon Séminaire Métiers du Droit, 6 Haziran 2007, ss. 5-103.
- HIEBEL Jean-Luc, "Le Statut Scolaire Local de 1870 à nos Jours," *Revue des Sciences Religieuses*, C.85, S.4, Ekim 2011, ss. 491-509.
- HIRSCH Jean-Pierre, *Combats pour l'Ecole Laïque en Alsace-Moselle entre 1815 et 1939*, Paris: L'Harmattan, 2011.
- IGERSHEIM François, "Statut Confessionnel et Statut Scolaire en Alsace et Lorraine : les Débats de 1945-1946," *Revue des Sciences Religieuses*, C.79, fasikül 4, 2005, ss. 479-510.
- JUND Alain, JAECLE Sylvie, "L'Immigration Alsacienne dans le Contexte Rhénan," *Homme et Migrations*, D'Alsace et d'ailleurs, S. 1209, Eylül-Ekim 1997, ss. 20-28.
- KAVAS Ahmet, "Fransa 'da Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi," *Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, ed. İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2007, ss.331-358.
- KAZICI Ziya, AYHAN Halis, "Tâlim ve Terbiye," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A)*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010, ss. 515-523.
- KÖYLÜ Mustafa, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış," *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.4, 2017, ss.224-245, http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2017_V06_I04/3b77469d01b547cf097b7ce4fb9beb21.pdf, (12.04.2018).

- KÖYLÜ Mustafa, TURAN İbrahim, *Karşılaştırmalı Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ., 2014.
- KURU Ahmet T., *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2011.
- KÜÇÜK Tefik Sönmez, “Fransız Eğitim Sisteminde Dinî Sembollerin Kullanılması,” S.68, y.y.: Ankara Bürosu Dergisi, 2010, ss.95-108.
- KRETZ Pierre, RUFF Astrid, *L’Alsace pour les nuls*, Paris: Editions First-Gründ, 2010.
- LALANNE Anne, *Enseignement Moral et Civique: Le Defi Toujours Renouvelé de l’École*, Paris: L’Harmattan, 2017.
- LEFLON J. “Concordato of 1801 (France)”, *New Catholic Encyclopedia*, Ed. Berard L. Marthaler, 4: 61-63. Washington, D.C.: Thomson Gale, 2003.
- LOEFFEL Laurence, “M. Estivalezes- Les Religions dans l’Enseignement Laique ; R. Nouailhat- Enseigner le Fait Religieux, un Defi pour la Laïcité,” S. 153, Paris : Revue française de pédagogie, 2005, ss. 153-156.
- LUSTIG Michel, *Statut Local d’Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines*, Courtry: EDIMAF, La Documentation Républicaine, 2000.
- MAZURE M.A. , *Dictionnaire Etymologique de la Langue Française et Universelle*, Librairie Classique d’Eugène Belin, y.y., 1863.
- MESSNER Francis, “Quelles Evolutions Religieux en Droit Local?,”y.y., y.t., ss.1-4. http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi, (02.01.2018).
- MESSNER, Francis, “Fransa” Ali Köse-Talip Küçükcan (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, s.113-134.
- MESSNER Francis, VIERLING André, *L’Enseignement Religieux à l’Ecole Publique*, Strasbourg: Editions Oberlin, 1998.
- MESSNER Francis, WOEHLING Jean-Marie, *Les Statuts de l’Enseignement Religieux*, Paris: Les Editions du Cerf, 1996.
- MEYER Jean-Marc, “Un Cours de Culture religieuse à l’École. Démarche de l’Union des Eglises Protestantes d’Alsace et de Lorraine”, *La Revue Scientifique de l’Education Chrétienne Educatio*, S.1, ss.1-7, <http://revue-educatio.eu/wp/2013/03/01/un-cours-de-culture-religieuse-a-lecole-demarche-de-lunion-des-eglises-protestantes-dalsace-et-de-lorraine/> , (14/05/19) .
- MORIN Lucien, BRUNET Louis, *Philosophie de l’Education*, Canada: Les Presses de L’Université Laval, 2000.
- PEISER Gustave, “Ecole Publique, Ecole Privée et Laïcité en France,” Cahiers d’Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien,, 14 mai 2006, ss. 1-9, <http://cemoti.revues.org/1699> , (25.04.2018).
- RENUCCI Jean-François, “L’ Article 9 de la Convention Européenne des Droits de l’Homme: La liberté de Pensée, de Conscience et de Religion,” S.20, Editions du Conseil de l’Europe, Strasbourg , 2004, ss.5-114.
- ROLLAND Patrice, “Qu’est-ce Qu’un Culte Aux Yeux de la République ? ,” Ed. Editions de l’EHESS, Archives de Sciences Sociales des Religions, S.129, 1 Ocak 2005, ss.1-11, <http://assr.revues.org/1109> (13.01.2018).

- ROTH François, *Alsace-Lorraine Histoire d'un "Pays Perdu" De 1870 à Nos Jours*, Paris: Edition Tallandier, 2016.
- SAYS Jean-Marie, *Des Provinces Romaines Aux Régions Histoire d'Une Fusion*, Metz: Edition des Paraiges, 2016.
- SCHAETZER Robert, "L'Ecole Primaire en Alsace et en Lorraine," Bibliothèque Nationale de France, ss. 1-16. www.gallica.bnf.fr
- SEELIG Michel, *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement du Régime Dérogatoire des Cultes*, Paris: L'Hamattan, 2015.
- SENGER Jules, BARRET Paul, *Bismarck chez Jules Ferry, Le Problème Scolaire en Alsace et en Lorraine Le Régime Confessionnel Le Bilinguisme*, y.y. : EDIMAF, La Documentation Républicaine,, 2001.
- SFEIR Antoine, COSTE Julie, "Le Conseil français du Culte Musulman à l'Epreuve du Temps," *Hommes et Migrations*, S.1259, Laïcité: les 100 ans d'une idée neuve, C.II. Culture(s), religion(s) et politique, Ocak - Şubat 2006, ss. 44-54.
- STARCK Christian, "Education Religieuse et Constitution," *Revue Française de Droit Constitutionnel*, S.53, Presses Universitaires de France, 2003, ss. 17-32, <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-droit-constitutionnel-2003-1-page-17.htm> , (01.11.2018).
- SZYMANKIEWICZ Christine, *Le Système Educatif en France*, 4. Baskı, Paris: La Documentation Française, 2013.
- TEMIME Emile, *France, Terre d'Immigration*, Evreux: Gallimard, 1999.
- WILLAIME Jean-Paul, "École et Religions: Une Nouvelle Donne?," *Revue française de Pédagogie*, C.125, Ecole et culture religieuse, 1998, ss.7-20.
- WOEHLING Jean-Marie, FERRARI Alessandro, BRANCA Paolo, GODARD Bernard, *Islam en Europe: Formation des Cadres, Education Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International Strasbourg, 29 et 30 Mars 2010*, y.y.: Collectif, Ed. Marsam, 2015.
- YEŞİL Ufuk, "Fransa'da Din ve Vicdan Hürriyeti Bağlamında Dinî Sembollerin Kullanımı," S.126, y.y.: TBB Dergisi, 2016, ss. 11-48.
- YÜKLEYEN Ahmet, T. KURU Ahmet, "Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi Fransa, Almanya ve Hollanda," haz. Derya Demirler, Mert Kayhan, Tesev yayımları, İstanbul, Mart 2006, ss.6-64.

WEB SAYFALARI

- Fransızca Sözlük, "Dictionnaire Ferdinand Buisson," Institut Français de l'Education, 1911, <http://www.inrp.fr/edition-electronique/lodel/dictionnaire-ferdinand-buisson/document.php?id=3005> (19.03.18).
- Okulda Laikliğin Tüzüğü, "[La Charte de la Laïcité à l'Ecole]," Milli Eğitim, Yüksek Öğretim ve Araştırma Bakanlığı, "[Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche]," son güncelleme Eylül 2018, <http://www.education.gouv.fr/cid95865/la-laicite-a-l-ecole.html> . (10.04.2018).
- Fransızca Ansiklopedi, "Dictionnaire Larousse," Konkordato, "[Concordat]," <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/concordat/35956> . (10.04.2018).

- Fransız Cumhuriyeti, “Kiliselerin ve Devletlerin Ayrılmasına ilişkin 9 Aralık 1905 Tarihli Yasa, madde 1, “[Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070169&dateTexte=20080306> . (10.04.2018).
- Fransız Cumhuriyeti, Ceza kanunu- Madde 226-19, “[Code Pénal - Article 226-19],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000026268247&cidTexte=LEGITEXT000006070719> . (13.04.2018).
- Patrick Simon, Vincent Tiberj, “Religion,” Trajectoires et Origines: Enquête sur la Diversité des Populations en France, Bölüm 16, Ekim 2010, https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/19558/dt168_teo.fr.pdf , s. 124. (13.04.2018).
- Statista: İstatistik Portalı, “[Statista: Le Portail de Statistiques],” 2010 Yılında Fransa'da Nüfusun Dine Göre Dağılımı (binlerce), “[Répartition de la Population selon la Religion en France en 2010 (en milliers)],” 2015, <https://fr.statista.com/statistiques/472017/population-religion-france/> . (13.04.2018).
- Pew Araştırma Merkezi, “[Pew Research Center],” Ülkeye göre Dinî Kompozisyon, 2010-2050, “[Religious Composition by Country, 2010-2050],” <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2020/percent/all/> (13.04.2018).
- Milli Eğitim Bakanlığının Resmi Web Sitesi, Eğitim Sisteminin Temel İlkeleri, “[Les Grands Principes du Système Educatif],” Mayıs 2015, <http://www.education.gouv.fr/cid162/les-grands-principes.html> (13.04.2018).
- Milli Eğitim Bakanlığı, “[Ministre de l'Education Nationale],” Fransa'da Okul Eğitimi, “[L'Enseignement Scolaire en France],” 2012, http://media.eduscol.education.fr/file/dossiers/50/5/enseignement_scolaire_VF_135505.pdf , s. 8-9. (28.04.2018).
- Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l'Education Nationale et de la Jeunesse],” Ulusal Patent Diploması, “[Le diplôme national du brevet],” <http://www.education.gouv.fr/cid2619/le-diplome-national-du-brevet.html> (30.04.2018).
- Fransız Cumhuriyeti, İnsan Hakları ve 1789 Vatandaşının Bildirgesi, Madde 10, “[Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, Art.10].” <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789> (10.02.2018).
- Fransız Cumhuriyeti, 27 Ekim 1946 Anayasasının başlangıcı, No. 13, “[Préambule de la Constitution du 27 octobre 1946, No. 13].” <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Preambule-de-la-Constitution-du-27-octobre-1946> (05.01.2018).
- Fransız Cumhuriyeti, 4 Ekim 1958 Anayasası, Madde 1, “[Constitution du 4 octobre 1958, Article 1],” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194> (05.01.2018).
- Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l'Education Nationale et de la Jeunesse],” Okul zamanı, 12 Mayıs 1972 emri, “[Temps Scolaire, Arrêté du 12 mai 1972],” <http://www.education.gouv.fr/cid101217/arrete-du-12-mai-1972-determine-l-interruption-des-classes-au-cours-de-la-semaine-scolaire-reportee-du-jeudi-au-mercredi.html> (10.03.2018).
- Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l'Education Nationale et de la Jeunesse],” İlk ve Orta öğretim, “[Enseignements Primaire et Secondaire],” Ahlak ve Yurttaşlık Eğitiminin Programı, “[Programme d'Enseignement Moral et Civique],”

http://www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=90158
(20.01.2018)

Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının Resmi Web Sitesi, “[Ministère de l’Education Nationale et de la Jeunesse],” “Genel ve Teknolojik liselerin, Genel Liselerinin İkinci ve Son sınıflarının Ahlak ve Yurttaşlık Eğitiminin Programı, “[Programme d’enseignement Moral et Civique Classes de Seconde Générale et Technologique, de Première et Terminale des Séries Générales],”
http://www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=90243
(20.01.2018).

Fransız Cumhuriyeti, 15 Mart 2004 Tarihli 2004-228 Sayılı Kanun, Madde 1, “[Loi No. 2004-228 du 15 Mars 2004],” “[Article 1],”
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&categorieLien=id> (07.05.2018).

Fransız Kamuoyu Enstitüsü, “[IFOP: L’Institut Français d’Opinion Publique],” Fransa’da Dinlerin Kuruluşunun Coğrafi Analizinin Unsurları, “[Éléments d’Analyse Géographique de l’Implantation des Religions en France],”
https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf (16.02.19).

Fransız Cumhuriyeti, Eğitim yasasının D. 481-2,3,4,5,6 maddesi, “[Code de l’Education, Article D.481-2,3,4,5,6],”
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidSectionTA=LEGISCTA000018379266&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (09.09.2018).

Fransız Cumhuriyeti, Madde L481-1, “[Article L481-1],”
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191&idArticle=LEGIARTI000006525108&dateTexte=&categorieLien=cid>
(10.08.2018).

Fransız Cumhuriyeti, Eğitim Yasası [Code de l’éducation]” Madde R.141-1,2,3,4,5,6, “[Article R.141-1,2,3,5,6],”
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidSectionTA=LEGISCTA000006151398&cidTexte=LEGITEXT000006071191> (09.08.2018).

Messner Francis, “Quelles Evolutions Religieux en Droit Local?,” http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi (02.01.2018).

Milli Eğitim, Yüksek Öğretim ve Araştırma Bakanlığı, “[Ministère de l’Education Nationale, de l’Enseignement Supérieur et de la Recherche],” Strazburg Akademisi, “[Académie de Strasbourg],” Din Eğitiminin Organizasyonu hakkında Genelge, <http://www.se-uns67.net/wp-content/uploads/2016/12/circulaire-enseignement-religieux-2017-2018.pdf> (11.02.2018).

Metz bölgesinde yer alan Katolik Kilisesinin Sitesi, “[Metz Ecclesial],” İlköğretimde Din Dersi, “[Le Cours de Religion en École Élémentaire],” <http://metz.mt.ecclesial.fr/wp-content/uploads/sites/19/2016/04/Finalites-de-lEnseignement-religieux-a-lecole-primaire-1.pdf> (22.03.2018).

Genelge No. 33, “[CIRCC33.Doc],” Lise’de Din Dersi, “[Le Cours de Religion en Lycée],”
http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_lycee.pdf (04.04.2018).

Gazete “Le Républicain Lorrain,” Alsace-Moselle: Dinler Arası Sınıflar İçin Kapanış “[Alsace-Moselle: Clap de Fin Pour Les Cours Interreligieux],” 11.05.2018 Tarihinde Güncellendi,
<https://www.republicain-lorrain.fr/religion-et-croyance/2018/05/11/clap-de-fin-pour-les-cours-interreligieux> (05.09.2018).

- Lorraine Üniversitesi, “[Université de Lorraine],” Eğitim ve Araştırma Birimi-UFR İnsan ve Sosyal Bilimleri Metz, “[Unité de Formation et de Recherche-UFR Sciences Humaines et Sociales Metz],” Dinî Pedagoji Diploma Üniversitesi-DU, “[DU Pédagogie Religieuse],” <http://shs-metz.univ-lorraine.fr/content/du-pedagogie-religieuse> (11.09.2018)
- DİTİB Strazburg, “Yunus Emre Lisesi İçin Ön kayıtlarımız Başladı,” <https://www.ditibstrasbourg.fr/on-kayitlarimiz-basladi/> (07.03.2018).
- Senato’ya ait Site, “[Sénat],” Alsace-Moselle’de Din Eğitimi, “[Enseignement Religieux en Alsace-Moselle],” Milli Eğitim, Gençlik ve Toplum Hayatı Bakanlığının Yanıtı, 17.05.2012 tarihli Senato’nun Resmi Gazetesinde yayımlandı - Sayfa 1244, “[Réponse du Ministère de l’éducation nationale, de la jeunesse et de la vie associative publiée dans le JO Sénat du 17.05.2012, page 1244],” <https://www.senat.fr/questions/base/2011/qSEQ110619276.html> (01.10.2018).
- Milli Eğitim, Gençlik ve Toplum Hayatı Bakanlığı, “[Ministère Education Nationale, Jeunesse, Vie Associative],” Yurttaşlık ve Ahlak Eğitimi : Okul’da Ahlak ve Sivil Eğitimi Kaynak ve Referanslar, “[Instruction Civique et Morale : L’instruction Morale à l’Ecole Ressources et Références],” Eylül 2011, http://media.eduscol.education.fr/file/Morale/62/8/morale_maximes_190628.pdf (18.10.2018).
- Fransız Cumhuriyeti, Kiliselerin ve Devletlerin ayrılmasına ilişkin 9 Aralık 1905 tarihli yasa, “[Loi du 9 décembre 1905 Concernant la Séparation des Eglises et de l’Etat],” Madde 2, “Article 2,” <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749> (09.09.2018).
- Fransızca Sözlük, “Dictionnaire Larousse,” Kült Maddesi, “[Culte],” <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/culte/21053> (15.09.2018).
- Alsace-Moselle Yerel Hukuk Enstitüsünün Web Sitesi, “[Institut Du Droit Local Alsacien Mosellan],” Yerel Kült ve Eğitim Hukukunun Sunumu, “[Présentation du Droit Local des Cultes et de l’Enseignement],” Mayıs 2015, https://www.idl-am.org/?kbe_knowledgebase=presentation-du-droit-local-des-cultes-et-de-l-enseignement&print=pdf (06.11.2017)
- Fransızca Ansiklopedi, “Larousse,” Konkordato Maddesi, “[Concordat],” <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/concordat/35956> (12.12.2017).
- Avrupa Birliği Üye Devletleri Mevzuatını İçeren Web Sitesi “[Legirel],” Yahudi Kültürünün Organizasyonuna İlişkin Değiştirilen 25 Mayıs 1844 Tarihli Kralın Kararnamesi, “[Ordonnance Du Roi du 25 Mai 1844 Modifiée Portant Règlement Pour l’Organisation Du Culte Israélite],” <http://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article486> (28.12.2017).
- Strazburg Piskoposu ve Alsace ve Lorraine Protestan Kiliseleri Birliği, “[Diocèse de Strasbourg et Union des Églises Protestantes d’Alsace et de Lorraine],” Dinler Arası ve Kültürlerarası Diyalogda Eğitim- EDI Projesi, “[Education au Dialogue Interreligieux et Interculturel Projet EDI],” 4 Ekim 2016, http://www.ere-oca.com/documents/document_2702.pdf (28.09.2018).
- Fransa’da Camiler Rehberi, “[Annuaire des Mosquées en France],” Fransa’da İslami İlerlemenin Kolektifi, “[Collectif de Surveillance de la Progression Islamique en France- C.S.P.I.F],” İlçeye Göre İslam İbadet Yerlerinin ve Derneklerinin Sayısı, “[Nombres de Lieux de Cultes et d’Association Islamiques par Département]” güncelleme 8 Ocak 2018, <https://muzulmania.wordpress.com/cartographie-des-lieux-de-culte-islamique-france-metropolitaine/>.(18.08.2018).

- Alsace ve Moselle Laikliğın Gözlemevi Tavsiyeleri, “[Alsace et Moselle Les Recommandations de l’Observatoire de la Laïcité],” <http://www.creal76.fr/medias/files/creal-laicite-regimes-derogatoires-dossier-conf-presse-janv-2017-1-.pdf> (11.11.2018).
- Kubbeler & Minareler, “[Des Dômes & Des Minarets],” Fransa'da Müslümanlara yönelik 100 Özel Okul ve Projesi (Tam Liste), “[100 Écoles et Projets d’Écoles Privées Musulmanes en France (La Liste Complète)],” <http://www.desdomesetdesminarets.fr/2017/06/05/100-ecoles-et-projets-decoles-privees-musulmanes-en-france-la-liste-complete/> (16.02.19).
- Strazburg Akademisi, “[Académie de Strasbourg],” Ortaokulda Din Dersi, “[Le Cours de Religion en Collège],” <http://www.collegesources.fr/articles.php?lng=fr&pg=2683> (16.02.2019).
- Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle departmanlarının Birinci Derece Kuruluşlarında Yürürlükte olan Yerel Okul Tüzüğüne Geliştirilmesine ilişkin 3 Eylül 1974 tarihli ve 74-763 sayılı Kararnamenin, 4. maddesi, “[Décret n°74-763 du 3 septembre 1974 relatif à l'aménagement du statut scolaire local en vigueur dans les établissements du premier degré des départements du Haut-Rhin, du Bas-Rhin et de la Moselle. - Article 4],” https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexteArticle.do;jsessionid=DD3861BE1C641069561672A480FDEE19.tplgfr38s_3?idArticle=LEGIARTI000006501953&cidTexte=LEGITEXT000006062229&dateTexte=20080318 (07.05.2019).

ALSACE-MOSELLE BÖLGESİNDE DİN EĞİTİMİ-ÖĞRETİMİ KRONOLOJİSİ (1789-2019)

1789	• Fransız İhtilali gerçekleşti • Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi yayımlandı. Bu bildiri gereği; • Dinî özgürlük yasal olarak güven altına alındı.
1790 (13 Nisan)	• Meclis Katolik dinini devlet dini olarak görmedi.
1802	• Konkordato uluslararası sözleşmesi yürürlüğe girdi. Bu sözleşme gereği; • Devletin Kilise üzerinde denetim hakkı bulundu • Denetim hakkı karşılığında Kilise 'ye bazı imtiyazlar verildi.
1833 (28 Haziran)	• Guizot Yasası yürürlüğe girdi. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle; • Öğretmen ve Hristiyan okulların keşişlerinden kendi formasyonlarını gösteren bir yeterlilik belgesi istendi • Devlet, okulları geniş bir şekilde denetleyebilme avantajına sahip oldu • Devlet, öğretmenlerin istihdamını sağlayıp, maaşlarını finanse edip, aynı zamanda din öğretmenleri kontrol altında tuttu.
1850 (15 Mart)	• Falloux Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle ilköğretimde mezhebe dayalı bir eğitim modeli benimsendi.
1855 (21 Mart)	• Emperyal kararname'nin yürürlüğe girmesiyle din hizmetleri ya serbest ya da kamusal olarak ifa edilebilme imkânına sahip oldu.
1870	• Alsace –Moselle Fransız topraklarına ait bir kara parçası idi
1871	• Alsace-Moselle Almanlar tarafından fetih edildi
1871 (18 Nisan)	• Kararname'nin yürürlüğe girmesiyle Alsace-Moselle'de din eğitimi zorunlu kılındı.
1873 (12 Şubat)	• Bu yasaya göre okul açmak, eğitim vermek ya da bir okula öğretmen atamak için devletin izni alınması gerekliydi.
1874 (4 Ocak)	• Bu Yasa'nın yürürlüğe girmesiyle yasal eğitim ve öğretim programlarında din eğitimi dört saat olarak tayin edildi.
1881 (16 Haziran)	• Jules Ferry Fransa'da bu yasa ile eğitimi ücretsiz kıldı.
1882 (28 Mart)	• Alsace-Moselle bölgesi hariç, Fransa'da Jules Ferry'nin tasarladığı bu yasa ile programlar, personeller ve eğitimi laik oldu. • Din eğitimi artık kamu okullarında verilmemeye başlandı • Eğitim zorunlu hale getirildi • Zorunlu eğitim yaşı 6 ile 13 ile sınırlandırıldı.
1886 (30 Ekim)	• Fransa'da (Alsace-Moselle hariç) kilise ile okul tamamen ayrılmış, ebeveynler okul dışında çocuklarına din dersi verebilme imkânına sahip oldular • “Ahlak ve Din Eğitimi” dersi, “Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi” dersi olarak değiştirildi.
1902	• Katolik İlahiyat Fakültesi (Faculté de Théologie Catholique) inşa edildi.

1905 (9 Aralık)	• Aristide Briand din ve devlet ayrımını sağlayan yasayı yürürlüğe koydu. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle; • 1802 tarihli konkordatonun yürürlüğüne son verildi • dinî kesime verilen imtiyazlar son buldu • Bu yasa Alsace-Moselle hariç bütün Fransız departmanlarına uygulandı
1909	• Alsace-Moselle'deki öğretmenlere devlet memuru statüsü verildi
1917	• Alsace-Moselle'de Almancanın bütün okullarda kullanılması ve din derslerinin Almanca olması emredildi.
1918	• Alsace ve Moselle Almanların elinden alındı ve tekrar Fransa'ya ait bir kara parçası haline geldi. Buna göre; • Öncelikle okulların dili Fransızca olarak değiştirildi • Sonra okullara Fransızca bilen personeller yerleştirildi • Laiklik, okul da dâhil olmak üzere bütün kamusal alanlara uygulanmak istense de din dersleri programlardan kaldırıldı
1919	• Alsace bölgesinin siyasi partileri tarafından; yerel statünün yürürlükte olması, okullarda mezhebe dayalı eğitim verilip verilmemesi, iki dilde de eğitim verilip, verilmemesi hakkında oylama yapıldı. • Oylama sonucunda mezhepsel ve mezhepler arası okulların devamından yana karar alındı • Yerel statü tekrar yürürlüğe girdi.
1920 (15 Mart)	• Öğrencilere din dersinden muaf olma hakkı verildi. Fakat bu hak bölgeye sonradan gelen göçmen çocuklarıyla sınırlandırıldı.
1923	• Fransa'da Tanrıya karşı görev” ibaresi ilkökul programlarından çıkarıldı. Bunun nedeni laikliğin bütün dinî referansları ortadan kaldırmasıydı.
1924	• Din eğitimi ile ilgili tartışmalar vuku buldu. • Sol görüşlü partilerin iktidara gelmesiyle Alsace-Moselle bölgesinde laik kanunları uygulamak amacıyla, Konkordatoya son verildi.
1924 (1 Haziran)	• Yerel statünün uygulanmasına devam edilmesi kararı alındı.
1925	• “Okul Çatışması” gerçekleşti. Katolik Kilisesi bu çatışma ile tek isteği laik okulların bu eyaletlere getirme fikrini kullanarak mezhepler arası okullara karşı bir reform oluşmasıydı.
1933	• “Lachambre” genelgesinin yürürlüğe geçmesi ile birlikte din derslerinden muaf olma seçeneği doğmuştu (fakat sadece küçük bir azınlık bundan istifade edebilmekte idi).
1933 (31 Mayıs)	• 1881'de oylanan Eğitimi ücretsiz kılan Jules Ferry yasası ortaöğretime uyarlandı.
1933 (17 Haziran)	• Bu genelgenin yürürlüğe girmesiyle; • Mezhepler arası okullarda okuyan çocukların ebeveynlerin de onayıyla, müdüre sadece bir dilekçe verilerek din eğitimden muaf olma hakkı bulundu. • Genelgede, Din Dersi yerine Ahlak dersi gibi yeni bir dersin işlenmesi konusunda hiçbir ibare bulunmamaktadır.
1936 (10 Ekim)	• Alsace-Moselle'de Ahlak dersleri işlenmeye başlandı.
1940	• Alsace-Moselle bölgesi Almanlar tarafından tekrar fetih edildi. • Bölge artık Hitler yönetimi altına girdi.
1940 (Haziran)	• Alsace-Moselle'de bütün okullar kapatıldı. Amaç bu bölgelerin asimile edilmesiydi.

1944 (23 Ekim)	• Kültler, iç işleri bakanına; eğitim ise Milli Eğitim Bakanı'na bağlandı.
1945	• Alsace-Moselle Fransızlar tarafından ele geçirildi • Konkordato tekrar yürürlüğe konuldu • Devlet, dinleri yeniden finanse etti • Din dersleri eğitim programlarında 4 saat olarak verildi.
1945 (30 Aralık)	• Eğitim statüsünün kaldırılıp kaldırılmaması üzerine tartışmalar alevlendi.
1946	• Fransa Anayasası kuruldu.
1947	• Din dersleri eğitim programlarda haftalık üç saat olarak düzenlendi.
1948	• Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ilan edildi. Buna göre; • Her insanın düşünme, vicdan ve din özgürlüğe sahip olduğu ifade edildi.
1951	• Öğretmenlere din dersine girmeme hakkı tanındı.
1959 (6 Ocak)	• Zorunlu eğitim yaş sınırlaması 6 ile 13 arasından 6 ile 16 yaş arasına çıkarıldı.
1959 (31 Aralık)	• Debré Yasası yürürlüğe girmesiyle; • Devlet ile dileyen özel okullar arasında sözleşme imkânını bulundu • Alsace-Moselle'de din hizmetleri birimi kurulması sağlandı.
1960 (22 Nisan)	• Bu Kararname'nin yürürlüğe girmesiyle dernekleşme sözleşmeleri ile alakalı kurallar belirlendi.
1969	• Eğitim programlarında din dersleri iki buçuk saate indirildi.
1969 (29 Eylül)	• Bu genelgeye göre; • Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle eyaletlerinde bulunan ilkokullarda din eğitimi dersinin haftalık maksimum iki buçuk saat olarak verilmesi kararlaştırıldı • Haut-Rhin, Bas-Rhin, Moselle eyaletlerinde okullarda bulunan haftalık 27 saatlik ders çizelgesinin bir saati zorunlu olarak din eğitimine tahsis edilmesi belirlendi • İlkokulların ikinci senesi ya da orta derslerde bu saat rektörlüğün kararı ile 28 saate çıkarabilme imtiyazı tanındı.
1972 (12 Mayıs)	• 1972 eğitim-öğretim yılının başlangıcı itibarıyla artık din eğitimine tahsis edilen günün Çarşamba olduğu ifade edildi • Din eğitimi aileye bırakılırken okulda sunulan derslerde dinin sosyolojik anlamı işlendi.
1974 (3 Eylül)	• Bu Kararname'nin yürürlüğe girmesiyle okul statüsünün düzenlendi. Buna göre; • Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle bölgelerinde yer alan ilkokullarda var olan din eğitiminin haftada bir saat verilmesi zorunluluğu bulundu • İlkokulların son üç senelerinde din dersi rektörün onayıyla iki saate çıkarılabilme imkânına kavuştu • Din eğitimi derslerinin, normalde kendilerini hazır hisseden ilkokul öğretmenleri ya da kültür bakanları tarafından verilebilme imkânına sahip oldu

	• Çocuklarının din dersi almasını istemeyen ebeveynler dilerlerse çocuklarını bu dersten muaf tutabildi.
1989 (Eylül)	• Philippe Joutard Raporu hazırlandı. Bu rapora göre tarih-coğrafya ve sosyal bilimlerde dinî kültür eksikliği olduğu keşfedilmişti. Çözüm olarak tarih, coğrafya ve edebiyat derslerinde, dine yer verilmesi öngörüldü.
1989 (12 Aralık)	• Bu genelgeye göre dinî sembollerin laikliğe ters olmadığı ve misyonerlik yapılmadığı sürece dinî sembollerin okullarda serbest olacağı açıklandı.
1991 (3 Haziran)	• Yapılan bir yasal düzenleme ile haftalık ders saati 26 saat olarak belirlendi ve bu programın bir saati din dersine tahsis edildi.
1992-1993	• Üç tane özel enstitü açılmıştır: • Avrupa İnsan Bilimleri Enstitüsü (Institut Européen des Sciences Humaines [IESH]) • Paris Camii İlahiyat Enstitüsü (Institut de Théologie de la Mosquée de Paris [IMMP]) • Paris İslam Araştırmaları Enstitüsü (Institut d'Étude Islamiques de Paris).
1997-1998	• Etienne Trocmé tarafından Müslümanlara yönelik İlahiyat Fakültesi projesi hazırlandı. Fakat proje Fransız makamlarınca kabul edilmedi.
2002 (Mart)	• Régis Debray tarafından Debray raporu tasarlandı. Bu rapora göre okullarda dinî kültür noksanlığı olduğu tespit edildi.
2003 (3 Temmuz)	• Stasi komisyonu kuruldu. Bu komisyonun amacı Başörtü meselesinin laikliğe aykırı olup olmadığını araştırmaktı.
2003 (11 Aralık)	• Stasi raporu ilgili mercilere sunuldu. Rapora göre, okullarda dinî sembollerin varlığı okul düzenini bozma sebebi ile başörtü, Yahudi kipa, büyük Hristiyan haçı gibi dinî sembollerin yalnızca kamu okullarında yasaklanacağı kararına varılmıştır. Bu yasak hem öğrenciler hem de öğretmenleri kapsamaktadır.
2004 (15 Mart)	• Bu yasanın yürürlüğe girmesi ile kamu ilkokul, ortaokul ve liselerde (üniversite buna dâhil değildir) bir dine aidiyet gösteren herhangi bir sembolü taşımak yasaktır. Bunu yapan öğrencilere ceza verilmektedir. Söz konusu yasak Eylül 2004 eğitim yılının başlangıcından itibaren yürürlüğe girmişti.
2008 (14 Mart)	• Eğitim Yasası yürürlüğe girmişti. Bugün Alsace-Moselle'de din eğitimi ile ilgili hükümler bu yasa ile düzenlenmektedir.
2009	• Katolik İlahiyat Fakültesi artık Strazburg Üniversitesi'nin bünyesinde yer aldı.
2011	• Strazburg şehrinde DİTİB tarafından Strazburg İlahiyat Fakültesi öğrencilerine kapılarını açtı. • Milli eğitim bakanlığı Ahlak dersi için kaynak ve referanslar yayımladı.
2013 (8 Temmuz)	• Bu yasanının oylanması ile artık 2015 yılı itibariyle okul için yeni bir program tasarlandı. Tasarlanan programın uygulanması kararlaştırılmıştı. • "Enseignement Moral et Civique (EMC)" yani "Ahlak ve Yurttaşlık Öğretimi" adlı bu programla birlikte ilkokuldaki "Ahlak ve Yurttaşlık" dersi kaldırılmış, onun yerine "Education Civique" yani "Yurttaşlık Eğitimi" dersi konulmuştur. • Yine bu program ile ortaokul ve liselerde dersin adı "Education Civique, Juridique et Sociale (ECJS)" yani "Yurttaşlık, Hukuk ve Sosyal Eğitim" olarak değiştirilmiştir.

2013	• Strazburg Üniversitesi bünyesinde “İslamoloji, Hukuk ve Yönetim” yüksek lisans programı açıldı.
2014	• Strazburg Üniversitesi bünyesinde “İslam Bankacılığı” bölümü açıldı.
2015	• DİTİB tarafından inşa edilen özel Yunus Emre Lisesi açıldı.• Alsace-Moselle’de bulunan Teknik liselerde artık "Kültürel ve dinî uyanış" öğretimi verildi.
2016	• Strazburg Piskoposu ve Alsace-Lorraine Protestan Kiliseleri Birliği tarafından ortaokul ve liselerin programlarına “Eğitimden Eğitime, Dinler Arası ve Kültürlerarası Diyaloga” adlı bir dersi ekleme projesi Milli Eğitim Bakanlığı’na sunuldu. Fakat proje desteklenmedi.
2017	• “Fransa İslami Kuruluşlar Birliği”, resmi olarak isim değiştirmiş ve “Musulmans de France” yani “Fransa Müslümanları” adını aldı.
2018 (1 Ekim)	• Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin girişimleriyle Fransa’nın Strazburg kentinde Marmara Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesinin kurulmasına karar verildi.

EKLER

EK.1: FICHE D'INSCRIPTION ENSEIGNEMENT RELIGIEUX OU MORAL³⁰¹

FICHE D'INSCRIPTION ENSEIGNEMENT RELIGIEUX OU MORAL

Année scolaire 2017/2018

Dans le cadre des dispositions du statut scolaire spécifique en Alsace et en Moselle, le Code de l'éducation prévoit que la durée hebdomadaire de scolarité des élèves dans les écoles du Bas-Rhin, du Haut-Rhin et de la Moselle comprend une heure d'enseignement religieux ou pour les élèves qui ne suivent pas l'enseignement religieux, une heure de complément d'enseignement moral.

Je soussigné père mère de l'enfant :

NOM : PRENOM :

CLASSE :

Déclare que mon enfant suivra l'enseignement religieux:

Enseignement religieux catholique

Enseignement religieux protestant

Enseignement religieux israélite

Déclare que mon enfant ne suivra pas l'enseignement religieux.

Toute modification de ce choix devra être signalée au directeur(trice) d'école, de préférence avant la fin de l'année scolaire afin de faciliter l'organisation des différents groupes, elle reste toutefois possible à tout moment de la scolarité.

Déclaration orale faite le ...

Déclaration écrite faite le ...

Signature :

³⁰¹ İlköğretim'de Din Eğitimi ya da Ahlak Eğitimine Kayıt Olma Formu, Milli Eğitim, Yüksek Öğretim ve Araştırma, Bakanlığı, "[Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche]," Strazburg Akademisi, "[Académie de Strasbourg]," Din Eğitiminin Organizasyonu hakkında Genelge, <http://www.se-unsaf7.net/wp-content/uploads/2016/12/circulaire-enseignement-religieux-2017-2018.pdf> (11.02.2018).

EK.1 (Tercüme): KAYIT FORMU DİN VEYA AHLAK EĞİTİMİ³⁰²

KAYIT FORMU DİN VEYA AHLAK EĞİTİMİ

2017/2018 Eğitim yılı

Alsace ve Moselle'deki özel eğitim statüsünün hükümleri çerçevesinde, Eğitim Kanunu, Bas-Rhin, Haut-Rhin ve Moselle bölgelerinde yer alan okullarda öğrencilerin haftalık ders çizelgesini içeren bir saat din eğitimi ya da din eğitimi dersini takip etmeyen öğrenciler için, tamamlayıcı olarak bir saat ahlak eğitimi sağlamaktadır.

Ben baba çocuğun annesi:

SOYADI: **ADI:**

SINIF:

Çocuğumun din eğitimini takip edeceğini bildiririm.

Katolik din eğitimi	☐
Protestan din eğitimi	☐
Yahudi din eğitimi	☐

Çocuğumun din eğitimini takip etmeyeceğini bildiririm.

Bu seçimdeki herhangi bir değişiklik durumunda, tercihen farklı grupların oluşturulmasında kolaylık sağlanabilmesi adına okul yılının bitiminden önce, ya da eğitim yılının herhangi bir zamanında, okul müdürüne (müdiresine) rapor edilmelidir.

- Sözlü açıklama tarihi ...
- Yazılı açıklama tarihi ...

İmza:

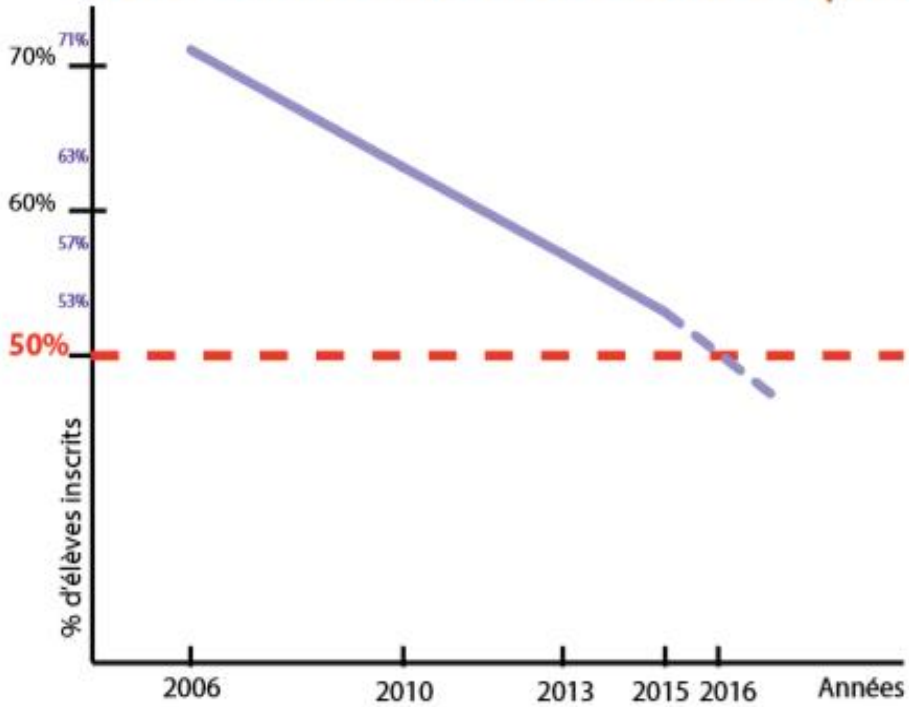
³⁰² “Fiche D’inscription Enseignement Religieux Ou Moral” başlıklı formun Türkçe tercümesi

EK.2

Ebeveynlerin Seçimi: Din Eğitime Katılım Eğrileri³⁰³

Le choix des parents : les courbes de fréquentation de l'enseignement religieux.

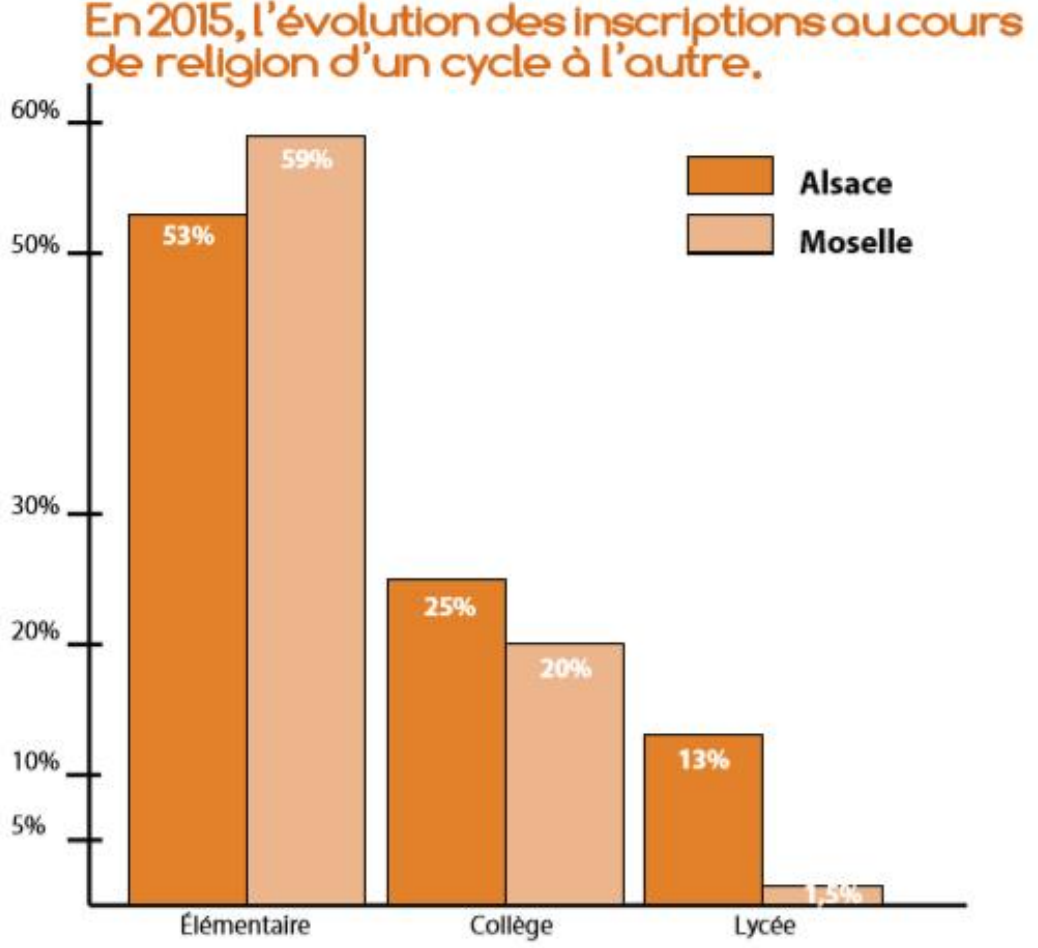
Enseignement religieux en ALSace à l'élémentaire : la chute des inscriptions

³⁰³ Alsace ve Moselle Laikliğın Gözlemevi Tavsiyeleri, “[Alsace et Moselle Les Recommandations de l’Observatoire de la Laïcité],” <http://www.creal76.fr/medias/files/creal-laicite-regimes-derogatoires-dossier-conf-presse-janv-2017-1-.pdf>, s.9. (11.11.2018).

EK.3

2015'te bir Dönemden Diğetine Din Dersine Kayıt Gelişimi³⁰⁴

³⁰⁴ Alsace ve Moselle Laikliğın Gözlemevi Tavsiyeleri, “[Alsace et Moselle Les Recommandations de l’Observatoire de la Laïcité],” <http://www.creal76.fr/medias/files/creal-laicite-regimes-derogatoires-dossier-conf-presse-janv-2017-1-.pdf>, s.9. (11.11.2018).

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Merve KILINÇ
Tez Adı	Fransa'da Din Eğitimi: Alsace-Moselle Bölgesi Üzerine Bir Araştırma
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 12.06.2019

İmza :..........